DZIENNIK URZĘDOWY
WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia 9 grudnia 2022 r.

Poz. 4921

Podpisany przez:
Ewa Kuczynska
Data: 2022-12-09 13:19:34

UCHWAŁA NR XIV/59/2022
RADY POWIATU W NOWYM DWORZE GDAŃSKIM

z dnia 30 listopada 2022 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2022-2025”.

Na podstawie art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1526), po uzyskaniu opinii Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Powiatu w Nowym Dworze Gdańskim uchwala, co następuje:

§ 1. 1. Przyjmuje się do realizacji „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2022-2025”, stanowiący załącznik do uchwały.

2. „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2022-2025” obejmuje obszar administracyjny Powiatu Nowodworskiego.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady
Powiatu w Nowym Dworze
Gdańskim

Robert Ciżmowski

Załącznik do Uchwały Nr XIV/59/2022
Rady Powiatu w Nowym Dworze Gdańskim
z dnia 30 listopada 2022 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU NOWODWORSKIEGO NA LATA 2022 - 2025

Wiatrak w Drewnicy, stan w listopadzie 2021 r.

Opracowanie
dyplomowany konserwator zabytków Ewa Pytel,
fot. Jerzy Pytel
Na zlecenie Starostwa Nowodworskiego

Wstęp

Wytwory człowieka i wytwory natury posiadające wartości duchowe to dobra kultury. Dziedzictwem kulturowym jest natomiast ta część dawnych dóbr kultury, która uznana została za wartościową przez kolejne następne pokolenia.

Dziedzictwo kulturowe jest zasobem ograniczonym, nieodnawialnym i narażonym na zniszczenie zarówno w wyniku działania czynników zewnętrznych, np. rozkładu wynikającego z upływu czasu, jak też w wyniku nadmiernej i niekontrolowanej konsumpcji oraz wandalizmu wynikającego z bezmyślnego podejścia jak i nieświadomości. Co więcej, zasoby kulturowe są przedmiotem własności wspólnej i trzeba nimi mądrze zarządzać w interesie publicznym.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków jest naszym obywatelskim obowiązkiem.

Powiatowy program opieki nad zabytkami ma za zadanie wspomóc te działania oraz ułatwić upowszechnianie wiedzy i stanowić pomoc dla właścicieli zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Rewitalizacja lokalnych zabytków czyni powiat atrakcyjnym dla turystów co się przekłada na zatrudnienie mieszkańców i wzrost dobrobytu.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych dokumentów strategicznych w powiecie. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatu, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Należy podkreślić wzrastające zaangażowanie powiatu w ochronę zabytków. Opracowanie zasad wspieranie finansowego działań przy obiektach, coroczne konkursy oraz programy własne realizujące remonty zabytków i inne działania na rzecz ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego stopniowo poprawiają sytuację na terenie powiatu.

Spis treści

1. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków 6

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami 7

2.1. Konstytucyjny obowiązek ochrony zabytków 7

2.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami 7

2.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego 10

2.4. Inne uregulowania prawne 10

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 11

3.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu. 15

3.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030. 15

3.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego 17

3.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030 17

3.2.4. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego 19

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 20

4.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu 20

4.1.1. Strategia Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2015-2024 20

4.1.2. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Nowodworskiego 20

4.1.3. Gminne Programy Opieki nad Zabytkami 20

4.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu 22

4.2.1. Charakterystyka powiatu nowodworskiego 22

4.2.2. Zarys historii powiatu nowodworskiego 23

4.2.3. Powiat nowodworski a dziedzictwo kulturowe 24

4.2.4. Zabytki powiatu nowodworskiego w rejestrze zabytków województwa pomorskiego 28

4.2.5. Spis zabytków powiatu nowodworskiego – zabytki nieruchome i techniki 30

4.2.6 Spis zabytków powiatu nowodworskiego – zabytki ruchome ... 35
4.2.7 Spis zabytków powiatu nowodworskiego – zabytki archeologiczne ... 35
4.2.8 Dziedzictwo niematerialne ... 38
4.2.9 Krajobraz kulturowy i zabytkowa zieleń. ... 39
5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu ... 42
5.1.Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń - SWOT ... 42
5.1.1. Mocne strony powiatu ... 42
5.1.2. Słabe strony powiatu ... 43
5.1.3. Szanse i możliwości rozwoju ... 44
5.1.4. Zagrożenia i bariery ... 44
6. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań powiatowego programu nad zabytkami powiatu nowodworskiego. ... 45
6.1.Założenia programowe ... 45
6.2.Priorytety działań ... 45
6.2.1. Priorytet I: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu ... 46
6.2.2. Priorytet II: Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu ... 47
6.2.3. Priorytet III: Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu ... 47
6.2.4. Realizacje programów ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego na terenie powiatu i gmin ... 48
6.2.4.1. Powiat nowodworski ... 48
6.2.4.2. Gmina Nowy Dwór Gdański ... 50
6.2.4.3. Gmina Stegna : ... 51
6.2.4.4. Gmina Sztutowo ... 52
6.2.4.5. Gmina Ostaszewo ... 53
6.2.4.6. Gmina Miasta Krynica Morska ... 53
6.2.4.7.Popularyzacja i dokumentacja walorów dziedzictwa kulturowego powiatu promocja, edukacja i dokumentacja walorów dziedzictwa kulturowego powiatu nowodworskiego ... 54
6.2.4.8. Podsumowanie działań ... 56
7. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami powiatu nowodworskiego ... 56

8. Zasady oceny realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami 57
8.1. Priorytet I 57
8.2. Priorytet II 57
8.3. Priorytet III 57
9. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami 57
9.1. Dotacje Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu 58
9.1.1. Programy operacyjne Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu 59
9.2. Dotacje Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków 61
9.3. Dotacje wojewódzkie i powiatowe 62
9.4. Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny 62
9.5. Środki europejskie 62
9.5.1. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury” 62
9.5.2. Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027 63
9.5.3. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 63
10. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu 64
11. Podsumowanie 65
11.1. Stan zabytków rejestrowych powiatu 65
11.2. Obiekty proponowane do objęcia ochroną prawną w postaci wpisu do rejestru zabytków województwa pomorskiego 65

1. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków

Podstawę prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego wchodzą obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne na obszarze Powiatu Nowodworskiego. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. uwzględniania w programie rozwoju powiatu, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powiatu oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19);
2. przyjmowania zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienia o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2);
3. sporządzania przez zarząd powiatu na okres 4 lat powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1);
4. obowiązek przyjęcia przez radę powiatu powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3);
5. sporządzenia i przedstawienia radzie powiatu sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5)

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

2.1. Konstytucyjny obowiązek ochrony zabytków

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce reguluje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;
- art. 86 Konstytucji RP stanowiącym, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska
  i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

2.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6 ust. 1) :

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:
   a. krajobrazami kulturowymi,
   b. układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
   c. dziełami architektury i budownictwa,
   d. dziełami budownictwa obronnego,
   e. obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
   f. cmentarzami,
   g. parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
   h. miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
2. zabytki ruchome będące, w szczególności:
   a. dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
   b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
e. materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz.1479),
f. instrumentami muzycznymi,
g. wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
h. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
b. cmentarzyskami,
c. kurhanami,
d. reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków, którymi są (art. 7) :

1. wpis do rejestru zabytków,
   a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
2. uznanie za Pomnik Historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiatu i gminy.

Według art. 22 ust. 4 wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków powiatu należy m.in.:

- sporządzenie powiatowego programu opieki nad zabytkami (Art. 87);
- sporządzenie powiatowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku.

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określono obowiązki powiatu i gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których powiat i gmina jest właścicielem lub posiadaczem. Są one zawarte w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek powiatu i gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia powiatowego i gminnych programów opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat;
- program służy celom określonym w ustawie
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym;
- z realizacji programu zarząd powiatu, wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu lub radzie gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. Należą do nich zadania obejmujące m.in. następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;
- gminnych mostów, dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- kultury fizycznej i turystyki;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy.

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz.503),
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz.2351 ze zm.),
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1973 ze zm.),
- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz.916),

- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz.U. z 2021 r., poz.1899 ze zm.),
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.),
- ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1327 ze zm.)

2.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na powiaty obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Rada powiatu przyjmuje Program Opieki po uzyskaniu opinii właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia radzie powiatu. Program powinien zostać zaktualizowany po czterech latach funkcjonowania.

Na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organ stanowiący powiatu może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Zgodnie z art. 103 ust. 1 cytowanej powyżej ustawy zadaniem starosty jest ustanawianie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznego opiekuna zabytków. Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

Na podstawie art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Ponadto zadania Powiatu z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wpisane są w ustawę z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t. j. Dz.U. z 2022 r., poz. 528)

Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 7 tej ustawy zadaniem własnym powiatu jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada.

2.4. Inne uregulowania prawne

Obowiązek ochrony zabytków uwzględniony został również w innych ustawach, tj.:

- ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (t.j. Dz.U. z 2020, poz. 1947)
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 1899 ze zm.),
- ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (t. j. Dz.U. z 2021 r., poz.1326 ze zm.)

- ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (t. j. Dz.U. z 2022 r., poz. 672),
- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz.U. z 20222r., poz. 385)
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz.U. z 2019, poz. 1479)
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tj. Dz.U. z 2020, poz. 164 z zm.)
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U.2004.212.2153)
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. 2021, poz. 81),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz.U. z 2022, poz. 1388)
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 56)
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U.2004.124.1304)
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U.2004.75.706)
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U.2004.71.650)
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U.2004.30.259).

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

3.1. Cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

3.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022

Ochrona dziedzictwa kulturowego, zgodnie z art. 5 i art. 6 Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej, należy do jednego z podstawowych obowiązków państwa.

Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy poprzednich po-koleń. Pomimo, iż najczęściej utożsamiane jest ono z architekturą i sztuką, to jego elementy stanowią także formy gospodarowania i wiele innych przejawów życia i rozwoju społeczności.

Zabytki są integralną częścią narodowego dziedzictwa kulturowego i są dobrem wspólnym, o które troskę każdemu obywatelowi polskiemu nakazuje art. 82 Konstytucji RP.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 84). Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 86), na okres 4 lat (art. 85 ust. 2). W krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji (art. 85 ust. 1).

Obecnie obowiązuje przyjęty przez Radę Ministrów Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022. Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe oraz przypisane im kierunki działań:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, rozumianej jako: wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym i wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, w tym: merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, poprzez: upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości oraz: tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

W sposób bezpośredni jednostkom samorządu terytorialnego dedykowany jest kierunek działania – Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym w Celu szczegółowym 1.

Zaplanowano w nim trzy szczegółowe zadania:

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.

3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;

Zadanie będzie realizowane w ramach czterech kierunków interwencji.

W ramach pierwszego kierunku interwencji planuje się stworzenie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych.

Drugim kierunkiem interwencji będzie pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych jednostek samorządu terytorialnego wspierających, prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego.

Trzecim kierunkiem interwencji będzie wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji lub zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne pro-gramy rewitalizacji przez wspólne przeprowadzenie procesu identyfikacji dziedzictwa, szacowanie jego wartości i wskazanie właściwych sposobów jego ochrony i zagospodarowania w procesach rewitalizacyjnych.

Czwartym kierunkiem interwencji będzie konkurs „Twój dom – dialog z tradycją”, z myślą o wsparciu

procesów harmonijnego rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego. Celem konkursu będzie znalezienie i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa. Projekt konkursowy ma być przygotowany dla co najmniej trzech województw.

4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Planowane jest przygotowanie założeń, a następnie organizacja cyklicznego konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Konkurs ma na celu promowanie i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, uznawanych jako dokumenty strategiczne JST w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego.

3.1.2. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z 14 lutego 2017 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju jest instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Wdrażanie tych projektów oraz stopień realizacji celów rozwojowych, określony wskaźnikami, będzie przedmiotem rozbudowanego systemu monitoringu i ewaluacji. Pozwoli to na zarządzanie realnymi procesami w gospodarce – i, w miarę potrzeb, aktualizowanie za-równo listy, jak i zakresu projektów.

W części IV dokumentu – Kierunki interwencji w pkt. 4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej uznano, że: Inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności. Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność .

W ramach działań do roku 2020 zaplanowano m.in. wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

Wśród działań zaplanowanych do realizacji do 2030 r. znalazły się m.in.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do kultury.

3.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

3.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030.

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030[1] stanowi załącznik do uchwały nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 roku.

Proces opracowania Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 (SRWP 2030) rozpoczął Sejmik Województwa Pomorskiego przyjmując, w dniu 28 stycznia 2019 r., Uchwałę Nr 51/V/19 w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania SRWP 2030.

W dniu 31 stycznia 2020 r., uchwałą nr 99/118/20, Zarząd Województwa Pomorskiego przyjął projekt SRWP 2030. Projekt ten został opracowany z uwzględnieniem w szczególności:

1. Skali i kierunków zmian sytuacji społeczno-gospodarczej w województwie i kraju, a także wyzwań rozwojowych stojących przed województwem pomorskim.
2. Procesów zachodzących w otoczeniu województwa w wymiarze globalnym, europejskim, bałtyckim i krajowym.
3. Polityki przestrzennej województwa wskazanej w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030 (PZPWP 2030) przyjętym Uchwałą Nr 318/XXX/2016 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r.
4. Doświadczeń wynikających z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020, w tym rekomendacji zawartych w Informacji o postępach realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020, przyjętej uchwałą nr 1280/105/19 ZWP z dnia 19 grudnia 2019 r.
5. Systemu prowadzenia polityki rozwoju kraju oraz legislacji Unii Europejskiej (UE), w tym związanej z uruchomieniem Wieloletnich Ram Finansowych 2021-2027.

Dziedzictwa materialne i niematerialne traktowane jest w całym dokumencie jako istotny w wielu obszarach działań.

W rozdziale I Wyzwania globalne oraz wnioski i analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego wynika znaczenie naszego województwa oceniając go jako region charakteryzujący się dużą różnorodnością kulturową, bogatym dziedzictwem materialnym i niematerialnym oraz tradycjami morskimi. Zwrócono uwagę, że znaczny potencjał tkwi przede wszystkim w obiektach dziedzictwa kulturowego a działania na różnych szczeblach administracji, w ramach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczą przede wszystkim zahamowania procesów ich degradacji i poprawy stanu funkcjonowania. Podkreślono fakt, że skala działań, w stosunku do potrzeb, jest niewystarczająca.

1 Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020, https://strategia.pomorskie.eu/srwp-2020 [strona Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, 18.10.2019 r.]; s.11-33

Istotną sprawą jest niewykorzystanie charakterystycznych dla regionu wyróżników, takich jak potencjał ideowy dziedzictwa Solidarności, obecność mniejszości narodowych, religijnych oraz grup etnicznych, stanowiących mozaikę Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu. Podkreślono rolę podmiotów i instytucji podejmujących działania na rzecz integracji mieszkańców. Zwrócono uwagę, że te działania te nie mają charakteru spójnego i regularnego. Brak systemowej współpracy podmiotów działających w obszarze kultury i niewystarczająca promocja proponowanej oferty to główne przyczyny takiego stanu.

Nie do przecenienia jest rola pomorskich LGD/LGR, które działają na obszarach wiejskich i małych miast województwa. Wspierają one od wielu lat na szczeblu lokalnym traktując jako cele zrównoważonego rozwoju rozwój turystyki, poprzez inwestycje w infrastrukturę oraz promocję, ochronę i promocję lokalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, rozwój przedsiębiorczości, odnowę przestrzeni publicznych oraz aktywizację lokalnej społeczności. Programy przygotowywane są w oparciu o udział lokalnych społeczności. Obserwuje się jednak niewykorzystanie potencjału związanego z synergią różnych funduszy na rzecz zintegrowanego rozwoju lokalnego całego województwa.

W dalszej części tego rozdziału podkreślono rolę dziedzictwa w przygotowanej ofercie turystycznej i spędzaniu czasu wolnego stwierdzając że region posiada duży potencjał turystyczny i wynikający ze zróżnicowanego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, podnoszącego dodatkowo jego atrakcyjność.

Nadmorskie położenie, różnorodność krajobrazowa, wyjątkowa historia Pomorza oraz specyficzne i unikatowe zasoby dziedzictwa kulturowego ustawiają Pomorskie w czołówce najbardziej popularnych miejsc turystycznych w Polsce. Ponadto, województwo dysponuje jedną z największych w Polsce baz noclegowych, która w ponad 80% zlokalizowana jest w nadmorskiej części regionu. Od 2012 r. liczba turystów odwiedzających Pomorze wciąż rosła i, co ważne, trend ten dotyczył również miesięcy poza letnim sezonem turystycznym, w których, względem 2013 r., odnotowano ponad 77-procentowy wzrost liczby odwiedzających.

Ponadto, województwo zbliżało się stopniowo do średniej dla kraju w zakresie odsetka turystów korzystających z noclegów poza letnim sezonem turystycznym.

Jednocześnie, koncentracja ruchu turystycznego w niektórych obszarach, szczególnie w nadmorskich miejscowościach ogranicza rozwój turystyki na pozostałych obszarach województwa.

Wielokrotnie podkreślono fakt oferowania przez województwo szerokich możliwości uczestnictwa w kulturze dzięki obecności, zarówno zasobów materialnych dziedzictwa kulturowego, jak i potencjału licznych instytucji kultury zwracając jednocześni uwagę na mały rozwój sieciowych produktów turystycznych np. szlaków turystycznych, w szczególności w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego, np. sieć parków kulturowych, szlak zamków gotyckich itp. W strategicznych wyzwaniach rozwojowych w zakresie 4. kapitału społecznego i kultury zaufania podkreśla się rozwój aktywnej, otwartej, wrażliwej, świadomej i silnej wspólnoty, dla której wartość stanowi różnorodność kulturowa, bogate dziedzictwo oraz tradycje morskie i solidarnościowe w regionie, a także wzrost kompetencji mieszkańców warunkujących zdolność do funkcjonowania i samoorganizacji w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości z uwzględnieniem społecznej roli kultury. Pozwoli to na osiągnięcie spójności wewnętrznej regionu i mobilności mieszkańców.

W celach strategicznych i operacyjnych podkreślono atrakcyjność oferty turystycznej wzbogaconej przez m.in. muzea. Liczba zwiedzających muzea rośnie, szczególnie w subregionie metropolitalnym, ale także w nadwiślańskim. Subregiony te koncentrują odpowiednio ok. 60% i 28% wszystkich zwiedzających w województwie.

W budowaniu otwartej wspólnoty regionalnej jako celu strategicznego 2 podkreślono, że w interesie województwa leży zbudowanie silnej wspólnoty regionalnej, której mieszkańcy cechują się aktywnością, otwartością, przyjazną komunikacją międzyludzką, wrażliwością społeczną oraz zdolnością do samoorganizacji. Kluczowy w tym zakresie jest wysoki poziom kapitału ludzkiego i społecznego. Niezbędnym czynnikiem budowania wspólnoty będzie także wykorzystanie dziedzictwa (ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego – materialnego i niematerialnego) i tradycji Pomorza, a także działania rozwijające świadomość mieszkańców w kluczowych dla regionu obszarach, takich jak aktywność obywatelska, udział w kulturze, ochrona środowiska i klimatu, promocja zdrowego trybu życia, racjonalne zachowania komunikacyjne, cyfryzacja czy przedsiębiorczość.

W celach strategicznych i operacyjnych przedstawiono sposób realizacji polityki przestrzennego zagospodarowania województwa wg PZPWP 2030 jako:

- Kierunek 1.3. Racjonalizacja rozmieszczenia oraz poprawa dostępności infrastruktury społecznej
  i usług publicznych w tym zakresie.
- Kierunek 2.3. Wzmocnienie całorocznej i atrakcyjnej oferty turystycznej w oparciu o zasoby i walory przyrodniczo kulturowe, krajobrazowe i funkcje metropolitalne.
- zachowanie i upowszechnienie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego (CO 2.3.)
- Podkreślono budowanie spójnego wizerunku i promocja marki turystycznej, kultury i dziedzictwa kulturowego regionu Morza Bałtyckiego, w tym w oparciu o Dziedzictwo Kulinarne Pomorskie. Istotne jest dalsze realizowanie już rozpoczętych programów zawartych w poprzednim dokumencie.

3.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030 przyjęty został uchwałą Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r. w sprawie uchwalenia nowego planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego oraz stanowiącego jego część planu zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego Trójmiasta, wszedł w życie z dniem 1.03.2017 r. (Dz. Urz. Woj. Pom. z 14.02.2017 r., poz. 603) Dziedzictwo materialne i niematerialne omawiane jest w rozdziale 3.14. Środowisko kulturowe i jego ochrona, gdzie tematem są obszary i obiekty zabytkowe województwa.

Województwo charakteryzuje zróżnicowanie form i intensywności występowania obiektów dziedzictwa kulturowego. Dziedzictwo obszaru powiatu nowodworskiego charakteryzowane przez zabytkowe założenia miast i wsi z okresu średniowiecznych lokacji, a także te powstałe w późniejszych okresach, na ogół dobrze zachowane, do których należą:

1) układy ruralistyczne reprezentowane przez: wsie żuławskie: Żuławki i Drewnica (gm. Stegna),
2) miasto Krynica Morska,

oraz dzieła architektury i budownictwa, wśród których wyróżnić można m.in.:

1) ceglane kościoły gotyckie na Żuławach, np. Cedry Wielkie, Trutnowy, Fiszewo;
2) domy podcieniowe (zachowało się ich do dziś ok. 50, np. Lipce, Koszwały, Miłocin, Trutnowy, Orłowo, Marynowy),
3) dziedzictwo morskie i rzeczne, w tym m.in.:
   a) przystanie rybackie o historycznych wartościach, rozmieszczone wzdłuż wybrzeża – Kąty Rybackie i Piaski (m. Krynica Morska) nad Zalewem Wiślanym,
   b) latarnie morskie wraz z towarzyszącą zabudową m.in. w Krynicy Morskiej,
   c) urządzenia wodne (śluzy, mosty, stacje pomp), np. wąskotorowy most obrotowy w miejscowości Rybina, śluza Gdańska Głowa na Szkarpawie,

Typowa dla znacznej części obszarów kulturowych drewniana zabudowa wiejska z uwagi na zastosowanie nietrwałych materiałów budowlanych (drewno, słoma), nie jest licznie reprezentowana w krajobrazie kulturowym Pomorza ale reprezentowana dość licznie na Żuławach.

Do istotnych zadań należy określenie kryteriów identyfikacji innych obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej (pomników, miejsc pamięci, budynków, zespołów budynków, założeń urbanistycznych i krajobrazowych), będących uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, wyróżniających się wysoką wartością artystyczną, pełniących istotną rolę dla budowania tożsamości regionu.

Dostrzega się potrzebę określenia pomorskiej listy zabytków nieruchomych (obiektów, układów przestrzennych zabytkowych, krajobrazów kulturowych), które z uwagi na ponadregionalne znaczenie, duże wartości historyczne, naukowe i artystyczne oraz znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego i świadomości społecznej mogą zostać uznane za pomnik historii oraz określenia tych obszarów krajobrazu kulturowego regionu, które z uwagi na swoje wartości historyczne mają istotne znaczenie dla zachowania krajobrazu kulturowego regionu i jego tożsamości i powinny podlegać ochronie, np. w formie parków kulturowych.

Polityka przestrzenna województwa uwzględnia ochronę tożsamości historyczno-kulturowej oraz promocję zasobów kulturowych województwa, a w szczególności obiektów zabytkowych i założeń przestrzennych, rewaloryzację przestrzeni o bogatej tradycji historycznej oraz obiektów zabytkowych, rozwijanie i promowanie szlaków kulturowych w oparciu o zasoby kulturowe.

W ramach działań i przedsięwzięć polityki przestrzennej służących realizacji kierunku „Ochrona obszarów o charakterystycznym krajobrazie kulturowym lub znaczeniu historycznym” wyznaczono m.in. dla jednostek samorządu terytorialnego następujące zadania:

– kompleksowa odnowa i rewaloryzacja definiujących tożsamość regionu zdegradowanych obiektów i zespołów zabytkowych, historycznych układów ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków, jak i uwzględnionych w ewidencji zabytków oraz

pozostających poza nimi, z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich oraz lokalnego charakteru zabudowy;
- eliminowanie funkcji użytkowych obniżających wartości historyczne obiektów zabytkowych oraz obiektów kolidujących z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
- realizacja obiektów o charakterze wystawienniczym, muzealnym, jak również skansenów służących zachowaniu, ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego regionu

Program Opieki zgodny jest z zapisami Planu Zagospodarowania Przestrzennego.

3.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego

3.2.3.1. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2021-2024

Po zakończeniu opracowania Programu, podczas XXXVIII sesji sejmiku, która odbyła się 29 listopada 2021 r. radni podjęli uchwałę w sprawie Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie pomorskim na lata 2021-2024. Dokument ten został przyjęty jednogłośnie. Omówiony jest w dalszej części Programu - uchwała nr 455/XXXVIII/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 listopada 2021 r. w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego Programu Opieki Nad Zabytkami w Województwie Pomorskim na lata 2021-2024

Wojewódzki program opieki nad zabytkami ma służyć wspieraniu działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, a także upowszechnianiem i popularyzacją dziedzictwa kulturowego naszego regionu.

Dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków oraz ograniczenie procesów ich degradacji ma stanowić nieodłączny element społeczno-gospodarczego rozwoju województwa.

Program opisuje najważniejsze cele i kierunki działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami zaplanowane na najbliższe 4 lata. Będą to zarówno działania administracyjne, jak i działania edukacyjne i promocyjne. Mają być one realizowane przez samorząd województwa pomorskiego oraz jego jednostki organizacyjne: Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego, Pomorski Zespół Parków Krajobrazowych oraz pomorskie muzea.

W dokumencie tym wymienia się przede wszystkim wsparcie konserwacji i renowacji obiektów charakterystycznych dla regionu, w tym elementów dziedzictwa morskiego, zabytków architektury sakralnej (kościołów, klasztorów czy cmentarzy), zespołów dworskich i pałacowych, parków i ogrodów. Równie ważne będzie wykonywanie specjalistycznych opracowań, inwentaryzacji oraz ekspertyz, a także montaż specjalistycznych instalacji zabezpieczających obiekty zabytkowe i muzealia przed pożarem, zniszczeniem lub kradzieżą.

Natomiast w ramach działań edukacyjnych i promocyjnych przewidziano np. organizowanie konferencji, wystaw, przedstawień, festiwali i konkursów, tworzenie i oznakowanie szlaków kulturowych oraz wspieranie lokalnych organizacji kultywujących regionalne tradycje i obyczaje oraz upamiętniających wydarzenia i postacie historyczne.

Przyjęty przez sejmik dokument stanowi kontynuację poprzednich trzech programów opieki nad zabytkami województwa pomorskiego, realizowanych od 2007 r.

Do tej pory dzięki dotacjom z budżetu samorządu województwa ocalono i pozostawiono dla kolejnych pokoleń wiele przykładów obiektów stanowiących pomorskie dziedzictwo

W obiektach sakralnych naszego regionu przeprowadzono konserwacje zabytkowego wyposażenia, w tym ołtarzy, organów, obrazów i malowideł ściennych, a także renowacje witraży czy remont dachów świątyń.

Wśród przykładów dotyczących obiektów świeckich dofinansowano m.in. prace budowlano-konserwatorskie domów podcieniowych na Żuławach, drewnianych chałup i dworów na Kaszubach oraz rekonstrukcję polichromii jednej z kamienic w Gniewie.

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.1.1. Strategia Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2015-2024

Strategię Rozwoju Powiatu Nowodworskiego przyjęto Uchwałą Nr XV/97/2016 Rady Powiatu w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 11 lutego 2016 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2015-2024.

Jako główne zadanie do wykonania przyjęto budowanie konkurencyjnego potencjału społeczno-gospodarczego powiatu w oparciu o zasadę zrównoważonego rozwoju, poprzez:

- aktywizację zawodową i społeczną mieszkańców,
- tworzenie atrakcyjnych warunków inwestycyjnych, osadniczych
- wspieranie rozwoju innowacyjnych form produkcji rolnej
- poprawę i wykreowanie poprzez promocję całorocznych produktów turystycznych, tworzonych
  w oparciu o lokalne walory przyrodniczo kulturowe.

Wskazano istotny cel utworzenie całorocznej oferty turystyczno-kulturalnej, w oparciu o:

- poprawę stanu obiektów i obszarów zabytkowych na terenie powiatu nowodworskiego,
- wsparcie i rozwój turystyki aktywnej w oparciu o istniejącą infrastrukturę turystyczną, dziedzictwo kulturowe
- oferty turystyczne typu Pętla Żuławska
- oferty turystyki wypoczynkowej z nowymi całorocznymi produktami
- oferty turystyki kulturowo-edukacyjnej np. Żuławska Pętla Muzealna).

4.1.2. Gminne Programy Opieki nad Zabytkami

W skład powiatu nowodworskiego wchodzą następujące gminy:

- gmina Krynica Morska,
- gmina Nowy Dwór Gdański,
- gmina Ostaszewo,
- gmina Stegna,
- gmina Sztutowo.

Poszczególne gminy opracowały swoje programy opieki nad zabytkami. Część już jest nieaktualna.

Opracowano następujące programy opieki nad zabytkami:

- Gmina Ostaszewo :

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020/23”

Uchwała nr XVIII/114/ 2020 Rady Gminy Ostaszewo z dnia 17 grudnia 2020 r.

- Gmina Nowy Dwór Gdański

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2015-2019” Uchwała Nr 132/XIV/2015 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 29 grudnia 2015 r.

- Gmina Stegna

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Stegna na lata 2016-2019”

Uchwała Nr XVI/130/2016 Rady Gminy Stegna z dnia 18 lutego 2016 r.

- Gmina Sztutowo

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2017-2020 na terenie Gminy Sztutowo”

Uchwała Nr XXX/304/2017 Rady Gminy Sztutowo z dnia 10 listopada 2017 r.

- Gmina Krynica Morska

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Miasta Krynica Morska na lata 2013 -2016”

Uchwała Nr XX/250/13 Rady Miejskiej Krynicy Morskiej z dnia 19 czerwca 2013 r.

Inne dokumenty:

1. Podjęcie uchwały w sprawie przyjęcia sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sztutowo na lata 2017-2020 za lata 2017-2018.
2. Podjęcie uchwały w sprawie przyjęcia sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sztutowo na lata 2017-2020 za lata 2019-2020.

Wszystkie programy opieki nad zabytkami w gminie skupiają się na podniesieniu swojej atrakcyjności turystycznej poprzez racjonalną gospodarkę zasobami regionalnego dziedzictwa kulturowego, popularyzację, promocję i ekspozycję dziedzictwa kulturowego. Rola samorządów gminnych polegać ma na zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

4.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

4.2.1. Charakterystyka powiatu nowodworskiego

Powiat nowodworski to powiat położony w Polsce w województwie pomorskim[2]. Utworzony został w 1999 roku w ramach reformy administracyjnej. Jego siedzibą jest miasto Nowy Dwór Gdański.

W skład powiatu wchodzą:

miasta: Krynica Morska, Nowy Dwór Gdański

gminy miejskie: Krynica Morska

gminy miejsko-wiejskie: Nowy Dwór Gdański

gminy wiejskie: Ostaszewo, Stegna, Sztutowo

Sąsiednie powiaty:

pomorskie: miasto Gdańsk, powiat gdański, powiat malborski

województwo warmińsko-mazurskie: powiat elbląski, powiat braniewski

Powierzchnia: 671,53 km²

Populacja (31.12.2019):

– liczba ludności 35 580[1]
– gęstość 53 os./km²

Urbanizacja: 31,49%

Nowy Dwór Gdański jest siedziba gminy miejsko-wiejskiej Nowy Dwór Gdański oraz stolicą powiatu. Prawa miejskie uzyskał 06.09.1880.

Powierzchnia powiatu -5,07[1] km²

Wysokość -1,4–4,9 m n.p.m.

Populacja (30.06.2016)

– liczba ludności – 10 003[2]
– gęstość zaludnienia – 1973,0 os./km

2 *Powiat nowodworski w liczbach, [w:] Polska w liczbach [online], polskawliczbach.pl [dostęp 2016-01-21] (pol.), liczba ludności w oparciu o dane GUS*

4.2.2. Zarys historii powiatu nowodworskiego[3]

Początki osadnictwa na terenach dzisiejszych Żuław i Mierzei mają początki około 2500 do 1700 lat. Osadnicy zajmowali się oprócz rolnictwa typowymi zajęciami ludzi osiadłych nad brzegiem morskim wśród lasów czyli rybołówstwem, polowaniami oraz zbieractwem bursztynu i z czasem jego obróbką. Stopniowo stało się to najważniejszym zajęciem i tereny te obejmował zasięg tzw. bursztynowego szlaku.

Czas pomiędzy VIII do XI wieku, to czas zmian gospodarczych i osadniczych.

Tereny te stają się ważnym ośrodkiem handlowo-rzemieślniczym o szerokich kontaktach gospodarczych. O atrakcyjności Żuław decyduje rozwinięte rolnictwo, bogactwo lasów i plaż.

Stałe zagrożenia powodziami przyczynia się do tworzenia podstaw systemu przeciw powodziowego. Dzięki temu zapewnienie bezpieczeństwa i dogodne położenie sprzyjały dalszemu rozwojowi.

Istotnym momentem w historii rozwoju Żuław było przeniesieniu siedziby Wielkiego Mistrza z Wenecji do leżącego tuż przy granicy Żuław Malborka. Szybki wzrost terytorialny państwa zakonnego i zdobycie Pomorza Gdańskiego w latach 1308–1309, zadecydowało o dalszym rozwoju Żuław już nie tylko w oparciu o rolnictwo. Nastąpił dynamiczny wzrost osadnictwa i zasiedlano coraz więcej terenu przysposabiając go do życia. Osadnicy północnoniemieccy i niderlandzcy zaczęli zagospodarowywać nieużytki osuszając je i tworząc system osuszający pola.

Osiedlanie w oparciu o tzw. prawo chełmińskie gwarantowało rozwój gospodarczy, gdyż posiadanie swego nadziału oraz prawo jego dziedziczenia, w tym również w linii żeńskiej zapewniało stabilność warunków życia osadnikom i na bardziej efektywne zarządzanie ziemią. Wprowadzono samorząd przeciwpowodziowy, zabezpieczający tereny uprawne. Rozwijało się rybołówstwo i łowiectwo. Kontakty handlowe zapewniał szlak bursztynowy.

Po zakończeniu panowania krzyżackiego na Żuławach w 1466, w wyniku nadań króla Kazimierza Jagiellończyka większość terenów żuławskich stały się posiadłościami miasta Gdańska. Uzyskano swobodny dostęp do wybrzeża Morza Bałtyckiego, co znacznie przyczyniło się do dalszego rozwoju handlu. Wzrost zamożności mieszkańców powodował dalszy rozwój osadnictwa.

Powstające duże gospodarstwa rolne, z zasobnymi budynkami gospodarczymi oraz coraz bogatsze domy mieszkalne świadczyły o wzrastającym bogactwie tych ziem. W XVI wieku ukształtowała się architektura żuławska, zaczęły powstawać domy podcieniowe, z ozdobnymi wejściami i wnętrzami pełnymi akcentów niderlandzkich.

Wiek XVII – XVIII to czas wojen pustoszących zasobne Żuławy.

Rozbiory (1772–1793) spowodowały przyłączenie Żuław do państwa pruskiego.

Na początku XIX rozpoczął się nowy etap rozwoju - turystyki na Mierzei. Zasiedlano tereny pod obecną Krynicą Morską, organizowano rejsy statków. Nastąpił rozwój kąpieliska konkurującego z Sopotem. Równocześnie wzmacniało się znaczenie gospodarcze całego

3 https://www.nowydworgdanski.pl/461,historia

regionu. Powstają fabryki , garbarnie, cukrownie, browary. Rozwijają się miasta np. Nowy Dwór Gdański.

Wiek XX w dziejach Żuław Wiślanych i Mierzei to czas nowych podziałów.

Utworzone zostało Wolne Miasto Gdańsk w skład którego wchodziło część terenów Żuław. Na Mierzei Wiślanej granica przebiegała w okolicach Przebrna.

II wojna światowa rozpoczęła się na Żuławach 2 września powstaniem w Sztutowie (Stutthof) obozu koncentracyjnego. Najtragiczniejszy czas to rok 1945, wycofywanie się wojsk niemieckich spowodowało ogromne zniszczenia na Żuławach. Niemcy przerwali wały przeciwpowodziowe zalewając większą część Żuław.

Po zakończeniu II wojny światowej nastąpił exodus ludności miejscowej. Na tereny przesiedlono osadników ze wschodnich terenów.

Losy ziemi żuławskiej ściśle powiązanej z państwem polskim odzwierciedlały przemiany w całym kraju.

4.2.3. Powiat nowodworski a dziedzictwo kulturowe oraz jego ochrona

Teren powiatu nowodworskiego jest bardzo zasobny w zabytki.

Z zestawień statystycznych wynika, że najwięcej zabytkowych obiektów architektury i budownictwa znajduje się w gminie Stegna - ok. 33,3% a powiat i gmina Nowy Dwór Gdański ok. ma około 25,9 %. Pozostałe:

- Ostaszewo ok. 16,9 % ,
- Sztutowo ok. 12,6%,
- Miasto Nowy Dwór ok. 9,3 %
- Krynicy Morskiej ok. 1,9%.

Stan zabytków zmienia się na przestrzeni ostatnich lat.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego MPZP stanowią istotne narzędzie chroniące dziedzictwo kulturowe. Gminy powiatu nowodworskiego świadomie to wykorzystując otaczają opieką swoje zabytki. Systematycznie powiększa się stopień obejmowania trenów gmin przez MPZP. Gmina Nowy Dwór Gdański to 100%.

Kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego realizowane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego MPZP poszczególnych gmin powiatu nowodworskiego:

- ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego o najcenniejszych walorach kulturowych i krajobrazowych poprzez ustalenie form ochrony;

- kompleksowa rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych włączonych do stref konserwatorskich;

- wspieranie działań służących umacnianiu tożsamości regionalnej z zachowaniem różnorodności tradycji, dorobku i dziedzictwa historycznego żuławskiego i innych;

• ochrona tożsamości kulturowej miejsca (miejscowości, regionu) – objęcie ochroną obszarów zabudowy w sąsiedztwie wartościowych zespołów przestrzennych;

• zachowanie i ochrona domów podcieniowych, zagród holenderskich, domów rybackich oraz letniskowych, tradycyjnych obiektów wiejskiego budownictwa, architektury sakralnej, cmentarzy różnych wyznań;

• likwidacja istniejących obiektów nielegalnej zabudowy

• zachowanie i ochrona obiektów hydrotechnicznych, drogowych, kolejowych, charakterystycznych obiektów związanych z powstawaniem i funkcjonowaniem linii kolejowych powstałych na Żuławach;

•zachowanie i ochrona grodzisk, utrzymanie, udostępnianie i zagospodarowanie stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych.

•zagospodarowanie historycznych siedlisk na terpach (np. w rejonie delty Szkarpawy oraz pomiędzy Nowym Dworem Gdańskim a Tujskiem), historycznych karczm

•ochrona zasobów dziedzictwa i czynników tożsamości środowiska kulturowego, takich jak: żuławskie domy podcieniowe, wiatraki, strażnice przywałowe;

• rewitalizacja historycznych dróg wodnych rzek, kanałów, śluz, mostów zwodzonych, portów i przystani,

• rewitalizacja historycznych ośrodków osadniczych dla potrzeb tworzenia centrów turystyki indywidualnej i kwalifikowanej. (np. Twierdza Gdańska Głowa w Drewnicy),

• odnowa walorów dziedzictwa kulturowego realizowana przez utworzenie otwartego kulturowego, łączącego zasoby kulturowe np. w gminie Stegna : zagłębie bursztynowe z okresu późnego neolitu (2400 – 2200 p.n.e.) na terenie Niedźwiedziówki, unikatowy w skali regionu Żuław układ ruralistyczny wsi Żuławki (wpisany do rejestru zabytków) z zachowanymi licznymi zabytkami budownictwa żuławskiego, wskazywany jako Park Kulturowy Żuław, śluza na Szkarpawie Gdańska Głowa);

MPZP ochroną obejmuje zabytki wpisane do rejestru zabytków i zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

Ochronie MPZP objęta jest historyczna bryła, historyczny kształt dachu, historyczna ekspozycja ścian, historyczny detal architektoniczny (w tym wielkość i kształt otworów okiennych i drzwiowych oraz historyczne podziały stolarki), historyczne materiały budowlane i historyczna kolorystyka. Wszelkie działania przy obiektach i obszarach (dotyczy też stanowisk archeologicznych) ujętych w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków regulują przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

Zapisy planów miejscowych MPZP uwzględniają następujące wytyczne:

• zachowanie historycznych granic pomiędzy gruntami jednostek osadniczych, z których wykształciły się współczesne wsie oraz podziały parcelacyjne na obszarach historycznych niw siedliskowych;

•uwzględnienie w planach granice obszarów zabytkowych układów ruralistycznych oraz stref ochrony krajobrazu wpisanych do rejestru zabytków;

•zachowanie obiektów ujętych w ewidencji zabytków i ich historycznych brył, kształtu dachu, ekspozycji ścian, formy architektonicznej, detalu architektonicznego (w tym wielkość i kształt otworów okiennych i drzwiowych oraz historyczne podziały stolarki), materiałów budowlanych i kolorystyki.

W gminie Stegna MPZP obejmuje ochronę stref ochrony zabytkowych układów ruralistycznych wskazanych dla miejscowości Mikoszewo, Junoszyno, Stegna, Rybina, Tujsk, Przemysław i Niedźwiedziówka. Do rejestru zabytków wpisano układ wsi Żuławki – Drewnica.

Dla obszaru Gminy Sztutowo strefy ochrony konserwatorskiej dotyczą fragmentów układów ruralistycznych historycznych wsi Sztutowo, Kąty Rybackie i Łaszka, obejmujących historyczne zespoły zabudowy:

a) teren dawnego KL Stutthof (strefa ochronna pomnika zagłady), obejmuje obszar w miejscowości Sztutowo, w obrębie dawnego hitlerowskiego obozu koncentracyjnego;
b) strefa „A" ścisłej ochrony konserwatorskiej, obejmuje obszar w miejscowości Sztutowo, w obrębie ulic Gdańskiej, Zalewowej i Szkolnej;
c) strefa „B" pośredniej ochrony konserwatorskiej, obejmuje obszary w miejscowościach: Sztutowo – w obrębie ulic Gdańskiej (od centrum do muzeum Stutthof), w obrębie ulicy Obozowej, na terenie dawnego majątku, Kąty Rybackie – w części wschodniej, środkowej i zachodniej wsi, po północnej stronie ulicy Rybackiej; Łaszka – dla niejwyznaczono strefę „B" pośredniej ochrony konserwatorskiej;
d) strefa ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego ujętego w ewidencji zabytków, obejmuje obszary w miejscowościach: Kąty Rybackie, Kobyla Kępa, Łaszka i Sztutowo. W zasięgu wyznaczonych stref obowiązują szczegółowe standardy i zasady, a także ograniczenia w zagospodarowaniu, przedstawione w części dotyczącej kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Ochrona podstawowych wartości kulturowych w MPZP Gminy Sztutowo oparta jest o poniższe zasady:

a) ochronę krajobrazu kulturowego i jego prawidłowego funkcjonowania poprzez utrzymanie polderowego charakteru obszaru Żuław, a w szczególności polderu wyspowego Grochowo nad Zalewem Wiślanym, na który składają się rzeki Wisła Królewiecka, Łaszka i Szkarpawa, system kanałów i rowów z obwałowaniami, systemem śluz i młynów (pomp) regulujących warunki gruntowo-wodne w polderze; nad Zalewem Wiślanym, na który składają się rzeki Wisła Królewiecka, Łaszka i Szkarpawa, system kanałów i rowów z obwałowaniami, systemem śluz i młynów (pomp) regulujących warunki gruntowo-wodne w polderze;

b) ochronę obszarów historycznie ukształtowanego krajobrazu kulturowego w obrębie ustalonych stref ochrony konserwatorskiej,

c) ochronę ekspozycji obiektów zabytkowych poprzez wyznaczenie stref ochrony ekspozycji oraz ciągów i otwarć widokowych dla obiektów i układów o wysokiej wartości historyczno-kulturowej,

d) ochronę archeologiczną - wszelkie prace ziemne należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym

e) ochronę istniejącego starodrzewu (szpalery, aleje) wzdłuż dróg, powinna być prowadzona w oparciu o poniższe zasady:

- nakaz zachowania istniejącego starodrzewu,
- pielęgnacja i utrzymanie drzew wchodzących w skład istniejącego starodrzewu,
- zakaz całkowitej wycinki i ograniczenie cięć do cięć naśladujących naturalne zaburzenia np. wiatrołomy i pozostawianie na powierzchni zrębu całych kęp drzew,
- wycinka starodrzewu możliwa jest jedynie ze względu na zły stan fitosanitarny,

W gminie Ostaszewo kładzie się nacisk na pozyskiwanie inwestorów do rewaloryzacji zabytków oraz stworzenie infrastruktury turystycznej i usługowej, szczególnie w rejonie Nowej Kościelnicy i Ostaszewa w oparciu o wykorzystanie zabytków. Dąży się do tworzenia warunków prawno – organizacyjnych dla rozwoju ekstensywnych, bezpiecznych ekologicznie form turystyki na obszarach wiejskich, szczególnie w rejonie wału wiślanego w Ostaszewie i w Palczewie . Zwraca się uwagę na aktywną promocję walorów krajobrazu kulturowego na krajowym i europejskim rynku turystycznym .

W MPZP gminy istotne jest odtworzenie historycznych siedlisk, dróg wodnych, śluz, mostów zwodzonych i przystani, a także karczm i zajazdów, stacji pocztowych itp. z wykorzystaniem ich jako bazę turystyczną i usługową, szczególnie w rejonie Nowej Kościelnicy i Ostaszewa.

MPZP gminy Ostaszewo ochrony obejmuje zarówno realizację celów ideowych, jak ochronę obiektów i obszarów, stanowiących o tożsamości gminy. Realizacja celów ideowych wprowadzona do modelu zagospodarowania przestrzennego obejmuje:

• ochronę zasobów dziedzictwa i czynników tożsamości środowiska kulturowego: żuławskie domy podcieniowe, wiatraki i strażnice przywałowe,

• rewitalizację historycznych dróg wodnych rzek, kanałów, śluz, mostów zwodzonych, portów i przystani.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków określone w MPZP gminy Krynica Morska chronią część terenu znajdującego się w obszarze Zabytkowego Układu Ruralistycznego Krynicy Morskiej, wpisanego do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego pod nr 1301.

Teren ten podlega ścisłej ochronie konserwatorskiej. Objęty jest też strefą ochrony archeologicznej i wszelkie prace ziemne wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych

MPP określa też parametry projektowanej zabudowa (wysokość, proporcje wymiarów rzutu, kształt dachu i jego układ w stosunku do drogi) aby dostosować do geometrii historycznej zabudowy zlokalizowanej w regionie

MPZP gminy nowodworskiej ustala ściśle zasady ochrony zabytków.

Dla obiektów historycznych wpisanych do rejestru MPZP ustala obowiązek zachowania substancji obiektu w tym: bryły, formy architektonicznej, historycznej

kompozycji ścian, detalu architektonicznego (w tym kształtu okien i podziałów stolarki okiennej), kolorystyki i stosownych materiałów budowlanych.

Obiekt wpisany do rejestru nie podlega rozbudowie, przebudowie ani rozbiórce, dopuszcza się działania budowlane jedynie w zakresie odbudowy, konserwacji i rewaloryzacji (w rozumieniu przywrócenia form historycznych). W stosunku do obiektów wpisanych do rejestru obowiązuje ochrona konserwatorska wszystkich elementów historycznego zagospodarowania w tym: układ przestrzenny, nawierzchnie dróg, drzewostan, relikty historycznych ogrodzeń, słupów bramnych i innych elementów małej architektury.

W oparciu o zasoby zabytkowe obszaru miasta i wiejskiej części gminy, MPZP wskazuje obszarowo strefy ochrony konserwatorskiej dla miejscowości takich jak: Marynowy, Kmiecin, Tuja, Lubieszewo, Orłowo, Myszewko, Wierciny, Jazowa, Kępki, Marzęcino, części miasta Nowy Dwór Gdański w rejonach ulic: Sikorskiego, Kościuszki, Westerplatte, Dworcowej, Kolejowej, Słowackiego, Morskiej, Bałtyckiej, Dąbrowskiego i Warszawskiej oraz dla cmentarzy w Nowym Dworze Gdańskim, Stawcu, Orłowie i w rejonach wsi Wierciny, Stobna i Nowinki, Rakowiska.

Zostały również wskazane strefy ochrony dla miejscowości: Lubieszewo, Kmiecin, Kępki, Marzęcino, Tuja, Marynowy oraz wyznaczono rejony w mieście Nowy Dwór Gdański, w południowej części miasta i w rejonie ulicy Podmiejskiej.

W MPZP uwzględniono bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich z wymogiem rewitalizacji terenu i obiektów oraz strefy ochrony archeologicznej w wiejskiej części gminy.

Objęto pełną ochroną stanowiska archeologiczne oraz wszelkie działania związane ze zmianą dotychczasowego sposobu użytkowania oraz prowadzenie robót ziemnych, wskazując że należy poprzedzić archeologicznymi badaniami ratowniczymi i wykonaniem dokumentacji archeologiczno – konserwatorskiej.

Strefa ochrony krajobrazu wg MPZP obejmuje cały teren w obrębie Obszarów Chronionego Krajobrazu Rzeki Nogat i Rzek Szkarpawy i Tugi. W obszarze tym przyjęto następujące zasady pełnej ochrony istniejącego historycznego krajobrazu.

4.2.4. Zabytki powiatu nowodworskiego w rejestrze zabytków województwa pomorskiego[4]

Ustawa z dnia 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2022 r., poz. 840) za zabytek uznaje obiekt, który:

- stanowi nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły,
- jest dziełem człowieka lub jest związany z jego działalnością,
- stanowi świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia,
- jego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

4 Narodowy Instytut Dziedzictwa, www.nid.pl

Łączne zaistnienie wymienionych wyżej przesłanek umożliwia uznanie obiektu za zabytek. W przypadku stwierdzenia istnienia wartości zabytku (artystycznej, historycznej bądź naukowej) wystarczy, aby obiekt posiadał przynajmniej jedną z nich, aby możliwy był jego wpis do rejestru zabytków. Przy tym trzeba podkreślić, że ochronie i opiece podlegają obiekty bez względu na ich stan zachowania, a zatem, np. zły stan techniczny budynku nie może być podstawą do zanegowania jego wartości zabytkowych i odstąpienia od wpisu do rejestru zabytków.

Wpis do rejestru zabytków jest jedną z podstawowych form ochrony zabytków ustanowionych w polskim prawodawstwie. Następuje on na podstawie decyzji administracyjnej wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Taka decyzja musi spełniać warunki określone art. 107 § 1 i 2 Kodeks postępowania administracyjnego. Jej wydanie poprzedza przeprowadzone postępowanie administracyjne, w trakcie którego gromadzony jest materiał dowodowy mający istotne znaczenie dla sprawy (dokumentacje i opracowania, materiały archiwalne, wyniki badań, opinie, ekspertyzy, oględziny zabytkowej nieruchomości itp.). Postępowanie o wpis zabytku nieruchomego wszczyna się z urzędu – tj. inicjatorem jest wojewódzki konserwator zabytków, albo na wniosek strony – tj. osób lub instytucji, których interesu prawnego sprawa dotyczy (właściciel zabytku nieruchomego lub użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy). Zabytek ruchomy natomiast może zostać wpisany do rejestru zabytków jedynie na wniosek właściciela tego zabytku (postępowanie z urzędu może być wszczęte jedynie w drodze wyjątku, np. uzasadnionego podejrzenia zniszczenia zabytku, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę).

Art. 6 cytowanej wyżej ustawy wymienia w formie katalogu otwartego zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne, które podlegają ochronie i opiece. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Prawo zgłoszenia żądania wpisania obiektu do rejestru zabytków z urzędu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków mają również stowarzyszenia i organizacje społeczne, których jednym z zadań statutowych jest ochrona dziedzictwa kulturowego (art. 31 §2 i 4 kpa). O wszczęciu z urzędu postępowania administracyjnego w określonej sprawie zawiadamia się wszystkie strony pisemnie (za zwrotnym potwierdzeniem odbioru zawiadomienia). Strona ma prawo do uczestniczenia w każdym etapie prowadzonego postępowania administracyjnego (udział w oględzinach, o których musi być powiadomiona z co najmniej siedmiodniowym wyprzedzeniem, możliwość zapoznania się z dowodami – dokumentacją, opiniami, itp.) oraz do wnoszenia uwag, wniosków i zastrzeżeń.

Zakończeniem postępowania jest wydanie decyzji administracyjnej w trybie art. 104 kpa. Od decyzji tej służy stronie odwołanie do organu drugiej instancji w terminie 14 dni od jej doręczenia (art. 127 kpa). Po upływie tego terminu jeżeli odwołanie nie wpłynęło decyzja staje się ostateczna, wówczas organ, który ją wydał składa wniosek do właściwego Sądu Rejonowego o ujawnienie faktu wpisu do rejestru zabytków w księdze wieczystej danej nieruchomości oraz o ogłoszenie tej informacji w Dzienniku Urzędowym właściwego województwa.

4.2.5. Spis zabytków powiatu nowodworskiego – zabytki nieruchome i techniki[5]

KRYNICA MORSKA – m.

- układ ruralistyczny, XIX-XX, nr rej.: A-1301 z 25.01.1990
- dom, ul. Gdańska 72 (d. 67), nr rej.: A-1304 z 12.02.1990
- willa, ul. Gdańska 102 (d. 39), pocz. XX, nr rej.: A-1467 z 22.06.1994
- dom z ogrodem, ul. Górników 20 (d. 9), po 1920, nr rej.: A-1454 z 29.04.1994
- willa, d. „Villa Kolkmann", z ogrodem, ul. Młodzieży 1 (d. 2), 1900, nr rej.: A-1618 z 30.12.1996
- willa, ul. Młodzieży 2 (d. 1), pocz. XX, nr rej.: 364/94 z 10.06.1994 aktualnie 1460
- willa, ul. Portowa 28 (d. 9), pocz. XX, nr rej.: A-1472 z 4.08.1994
- dom, ul. Przyjaźni 22 (d. 11), pocz. XX, nr rej.: A-1462 z 14.06.1994
- dom letniskowy, ul. Szkolna 4 (d. Rybacka 6), drewn., 1900, nr rej.: A-1627 z 23.04.1997
- pensjonat „Bałtyk" z ogrodem, ul. Teleexpresu 2 (d. Robotników 21), mur.-szach., pocz. XX,
  nr rej.: A-1353 z 5.07.1991
- wille „Meta" i „św. Katarzyna", Teleexpresu 6 (d. ul. Robotników 13-15), XIX/XX, nr rej.: A-1370 z 26.10.1992
- willa, ul. Teleexpresu 8 (d. Robotników 11), pocz. XX, nr rej.: A-1631 z 22.06.1994 i z 21.05.1997
  ogrodzenie, nr rej.: j.w.
- willa, ul. Teleexpresu 10 (d. Robotników 9), pocz. XX, nr rej.: A-1466 z 22.06.1994
- willa, ul. Teleexpresu 12 (d. Robotników 7), pocz. XX, mur.-szach., nr rej.: A-1387 z 15.06.1993
- willa, ul. Teleexpresu 17 (d. Robotników 6), pocz. XX, nr rej.: A-1465 z 20.06.1994
- dom, ul. Turystyczna 10/12 (d. Gdańska 23), k. XIX, nr rej.: A-1468 z 13.07.1994
- willa, ul. Żeromskiego 8 (d. Robotników 2), pocz. XX, nr rej.: A-1461 z 11.06.1994

NOWY DWÓR GDAŃSKI – m. i gm.

Cyganek – Żelichowo

- kościół p.w. św. Mikołaja, XIV, nawa, szach., 1637-47, 1894, nr rej.: A-236 z 25.09.1961

Jazowa

- dom nr 6 (d. gospoda z częścią mieszkalną), drewn., 1887, nr rej.: A-1907 z 31.12.2014
- otoczenie ogrodowo-parkowe, j.w.

Kmiecin

- kościół par., ob. punkt muzealny, XIV, wieża drewn., 1679, nr rej.: A-128 z 2.12.1959
- brama wjazdowa na teren kościelny, drewn., 1803, nr rej.: A-1939 (147/N) z 1.12.1961, przeniesiona w 1967 r. z Jasionna, gm. Gronowo Elbląskie

Lubieszewo

- kościół par. p.w. św. Elżbiety, 2 poł. XIV, XVI-XIX, nr rej.: A-237 z 26.09.1961

5 Narodowy Instytut Dziedzictwa, www.nid.pl

- dom podcieniowy nr 29 (d. 22), szach., poł. XIX, nr rej.: A-238 z 26.09.1961
- dom podcieniowy nr 50 (d. 37), szach., 1747, nr rej.: A-172 z 5.04.1960

Marynowy

- kościół par. pw. św. Anny, poł. XIV, wieża drewn.,1619, nr rej.: A-239 z 27.09.1961
- cmentarz przykościelny, nr rej.: A-1458 z 27.05.1994
- dom podcieniowy, szach., ul, Nowodworska 70/70a (d. nr 46/54), 1804, nr rej.: A-231 z 20.09.1961
- dom podcieniowy, szach, ul. Podcieniowa 19 (d. nr 47/55), 1803, nr rej.: 121/N z 20.09.1961/232
- dom podcieniowy, Marynowy 52 /798

Marzęcino

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: A-796 z 21.12.1973

Myszewko

- dom podcieniowy nr 4/4a (d. nr 1), szach., 1793, XX, nr rej.: A-241 z 27.09.1961

Nowy Dwór Gdański

- kościół par. p.w. Przemienia Pańskiego, ul. Drzymały 3, poł. XIX, nr rej.: A-1419 z 13.10.1993
- organistówka, ob. dom mieszk., ul. Chrobrego 2, poł. XIX, nr rej.: A-1952 z 30.11.2017
- dom, ul. Chrobrego 7, poł. XIX, nr rej.: A-1321 z 29.08.1990
- dom podcieniowy nr 74, ul. Morska 74, k. XVIII, 1800, XX, nr rej.: A-1578 z 24.01.1996
- budynek administracyjno-produkcyjny, ul. Morska 83, XIX/XX, nr rej.: A-1097 z 20.09.1985
- dom, ul. Sikorskiego 5 (d.35), drewn., k. XVIII, XIX/XX, nr rej.: A-734 z 21.12.1972
- dom, ul. Sikorskiego 9, szach., k. XIX, nr rej.: A-1608 z 29.03.1996
- dom, ul. Sikorskiego 14, drewn., poł. XIX, nr rej.: A-1585 z 28.03.1996
- budynek administracyjny, ul. Sikorskiego 21, 1935, nr rej.: A-1687 z 23.12.1998
- budynek administracyjny, ul. Sikorskiego 23, 1936, nr rej.: A-1686 z 23.12.1998
- dom, ul. Wejhera 2, drewn., 1 poł. XIX, nr rej.: A-1322 z 29.08.1990
- dom, pl. Wolności 10, drewn., poł. XIX, nr rej.: A-1320 z 29.08.1990
- zespół d. fabryki i browaru, ul. 3 Maja 2, 1880, nr rej.: A-1471 z 1.08.1994:
- budynek magazynowo- produkcyjny
- budynek administracyjno-produkcyjny
- magazyn, ul. Kopernika 17 , 1902, nr rej.: A-1479 z 21.12.1994 / 1499
- wieża ciśnień, ul. Tuwima 5, 1909, nr rej.: A-1371 z 26.10.1992
- most drogowy zwodzony na rzece Tudze, ul. Sikorskiego, 1936, nr rej.: A-1534 z 7.04.1995
- wiatrak żuławski (w muzeum Żuław), ul. Kopernika 15, XVIII, 1977, przeniesiony w 2005 z Oliwy, nr rej.: A-449 z 27.02.1967

Orłowo

– kościół fil. p.w. św. Barbary, poł. XIV, nr rej.: A-244 z 29.09.1961
– dom podcieniowy, ul. Żuławska 66 (d. nr 31), drewn., 1802, nr rej.: A-186 z 17.06.1960
– dom podcieniowy (w PGR Orłowo I), drewn.-szach., 1802, nr rej.: A-245 z 30.09.1961
– stodoła, drewn., pocz. XIX, nr rej.: j.w.
– dom podcieniowy (w PGR Orłowo II), drewn.-szach., 1847, nr rej.: A-1096 z 13.09.1985

Różewo

– cmentarz mennonicki, nr rej.: A-1244 z 14.08.1988

Rychnowo Żuławskie - zagroda nr 24, nr rej.: A-1215 z 25.04.1988:

– dom, 1861
– 2 obory, pocz. XX
– warsztat, pocz. XX
– spichlerz, 1921
– ogród
– brama z kratą, 1906

Stawiec

– cmentarz mennonicki, nr rej.: A-1243 z 14.08.1988

Stobna

– dom „olęderski” w zagrodzie nr 5, drewn., 1888, nr rej.: A-1916 z 19.05.2015

Tuja

– kościół fil. p.w. św. Jakuba, XIV, 1894, nr rej.: A-250 z 3.10.1961

OSTASZEWO – gm.

Gniazdowo

– dom podcieniowy nr 28/29, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: A-731 z 21.12.1972
– dom podcieniowy nr 44, nr rej.: 124/N z 23.09.1961 (nie istnieje)
– spichrz przy nr 46, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: 125/N z 23.09.1961 (nie istnieje)

Groblica

– dom nr 6, drewn., 1796, XX, nr rej.: A-1345 z 6.02.1991

Jeziernik

– kościół p.w. św. Jerzego, nr rej.: A-181 z 8.04.1960

Nowa Cerkiew

– kościół par. pw. św. Marcina, nr rej.: A-1234 z 15.07.1988
– cmentarz przykościelny, nr rej.: j.w.

– dom podcieniowy nr 12/13 (d.15/16), szach., 1820, XX, nr rej.: 610 z 21.12.1972 /732
– zagroda nr 28/29 (d.17), 1839, 2 poł. XIX, nr rej.: A-733 z 21.12.1972 :
– dom, drewn./szach.
– spichlerz, drewn./szach.

Nowa Kościelnica

– dom podcieniowy nr 51 (dec. 41), drewn./szach.. 1840, XX, nr rej.: A-333 z 26.09.1962
– dom podcieniowy nr 64 (dec. 23), drewn./szach., poł. XVIII, XX, nr rej.: A-243 z 29.09.1961

Ostaszewo

– kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. p.w. św. Jana Chrzciciela, 1873-1874, nr rej.: A-1422 z 21.10.1993
– kościół p.w. św. Jana Chrzciciela (ruina), XIV, XIX, nr rej.: A-738 z 21.12.1972

Palczewo

– kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. fil. p.w. MB Częstochowskiej, drewn., 1712, 1896, nr rej.: A-1282 z 25.07.1989
– wiatrak holender, mur. - drewn., XIX, nr rej.: A-58 z 17.02.1956

STEGNA – gm.

Drewnica

– układ ruralistyczny wsi, nr rej.: A-877 z 28.11.1977 (dec. wspólna → Żuławki) / 874
– dom holenderski, drewn., nr 48, 2 poł. XIX, nr rej.: A-1867 z 28.09.2010
– wiatrak holender, drewn., poł. XIX, nr rej.: A-129 z 4.12.1959
– wiatrak koźlak nr 116, 1718, 1892, nr rej.: A-282 z 23.02.1962

Izbiska

– stodoła przy domu nr 13, 1734, nr rej.: A-331 z 26.09.1962

Jantar

– chata rybacka, drewn., ul. Rybacka 54, 1839, nr rej.: A-1056 z 7.06.1984

Mikoszewo

– cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat., ul. Gdańska 45, XVIII, 1910, nr rej.: A-1874 z 29.03.2011
– dzwonnica cmentarna, drewn., k. XIX, nr rej.: j.w.
– dom, drewn., ul. Gdańska 17, 1900, nr rej.: A-1363 z 14.05.1992
– dom, drewn., ul. Gdańska 55, XVIII/XIX, nr rej.: 131/N z 27.09.1961 / 240
– dom podcieniowy, drewn., ul. Gdańska 68, poł. XIX, nr rej.: A-1003 z 30.04.1982

Niedźwiedzica

– kościół fil. p.w. św. Jakuba, poł XIV, XIX, nr rej.: A-242 z 28.09.1961

Przemysław

- dom, drewn., nr 1, 1844, nr rej.: A-499 z 21.12.1973 / 799
- dom podcieniowy, drewn,/szach. nr 3, 1789, nr rej.: A-248 z 2.10.1961
- dom nr 63, pocz. XX, nr rej.: A-1006 z 14.05.1982

Rybina

- dom, drewn., nr 12, 1830, 2 poł. XIX, nr rej.: A-1349 z 29.04.1991
- most drogowy zwodzony I na rzece Szkarpawie, 1933, nr rej.: A-1530 z 3.03.1995
- most drogowy zwodzony II na Wiśle Królewieckiej, 1933, nr rej.: A-1533 z 7.04.1995
- most kolejowy obrotowy wąskotorowy nad rz. Szkarpawą, 1935, nr rej.: A-1625 z 3.04.1997

Rybina - Chłodniewo

- budynek przepompowni wraz z urządzeniami technicznymi, nad kanałem Linawy, 1929-1930, nr rej.: A-1513 z 1.02.1995

Stegna

- kościół par. p.w. Najświętszego Serca Jezusa, szach., 1681-1683, XIX, nr rej.: A-249 z 3.10.1961
- plebania, ul. Gdańska 1, drewn., 1 poł. XIX, nr rej.: A-249 z 21.12.1973
- dom, drewn., ul. Gdańska 66, 2 poł. XIX, nr rej.: A-1351 z 16.05.1991
- zagroda, drewn., Cisewo 6, 1801, poł. XIX, nr rej.: A-797 z 21.12.1973

Stobiec

- most drogowy zwodzony na rz. Tudze, 1934, nr rej.: A-1561 z 7.08.1995

Żuławki

- układ ruralistyczny wsi Żuławki i Drewnica, nr rej.: A-874 z 28.11.1977
- kościół pw. Narodzenia NMP wraz z otaczającym cmentarzem, układem wysokiej zieleni cmentarnej, ogrodzeniem cmentarza i dwoma dzwonami na terenie cmentarza 1840, nr rej.: A-1449 z 12.04.1994
- cmentarz, 1 poł. XIV, 1919, po 1945, nr rej.: j.w.
- ogrodzenie z 2 żel. bramami, nr rej.: j.w.
- cmentarz ewangelicki, 1890, nr rej.: A-1450 z 12.04.1994
- kaplica cmentarna, nr rej.: j.w.
- dom podcieniowy, drewn./szach., nr 6, XVIII, XIX, nr rej.: A-735 z 21.12.1972
- dom podcieniowy nr 32/33, drewn., 1797, poł. XIX, nr rej.: A-1812 z 7.08.2007
- dom szach., nr 52, poł, XIX, nr rej.: A-736 z 21.12.1972
- dom podcieniowy nr 68 (64 ?), 1803, nr rej.: A-187 z 30.06.1960
- dom podcieniowy nr 75, 1859, nr rej.: A-737 z 4.09.1986 i z 21.12.1972
- dom , drewn., nr 79, 1860, nr rej.: A-1505 z 16.01.1995
- Żuławki 80 zagroda holenderska w skład której wchodzą: bud, mieszkalny, inwentarski, stodoła, spichlerz, zieleń komponowana aleja wierzbowo – jesionowa wzdłuż drogi dojazdowej do zagrody, szpaler jesionów wyniosłych wzdłuż płd.-zach. granicy działki 293/1, szpaler świerków pospolitych wzdłuż płn.-zach. granicy działki 293/2 oraz teren,

na którym przedmiotowa zagroda jest usytuowana, tj. część działki nr 293/2 oraz działki nr: 293/1, 284, 285, 286, nr rej. A -1912 decyzja z 26.03.2015.

SZTUTOWO – gm.

Sztutowo

- Miejsce Pamięci Narodowej - teren obozu „Stutthof", nr rej.: A-1361 z 19.02.1992
- szkoła, ul. Szkolna 13, 1864-1867, nr rej.: A-1372 z 27.10.1992
- magazyn, szach., nr rej.: j.w.
- dom, ul. Gdańska 31, ok. 1901, nr rej.: A-1373 z 18.11.1992
- budynek gospodarczy, drewn., nr rej.: j.w.
- most drogowy zwodzony na Wiśle Królewieckiej, 1934, nr rej.: A-1551 z 3.07.1995 Wpis do rejestru

4.2.6 Spis zabytków powiatu nowodworskiego – zabytki ruchome

Zgodnie z definicją zabytek ruchomy jest: rzeczą ruchomą, ich częścią lub zespołem, będącym dziełem człowieka lub związanym z jego działalnością i stanowiącym świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Opis najcenniejszych zespołów zabytków ruchomych w załączniku.

Rejestr zabytków ruchomych w gestii w WKZ Gdańsk.

4.2.7 Spis zabytków powiatu nowodworskiego – zabytki archeologiczne

Zgodnie z definicją zabytkiem archeologicznym jest: zabytkiem nieruchomym, będącym powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytkiem ruchomym, będącym tym wytworem.

Na terenie powiatu nowodworskiego występują niezwykle cenne poznawczo zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w załączniku.

Archeologia podwodna

Archeologia podwodna to odrębna kategoria stanowisk dotycząca miejsc związanych z rybołówstwem i funkcjonowaniem portów i przystani. W większości są one niezinwentaryzowane i nieopracowane ponieważ mało jest prowadzonych tego typu prac badawczych. Na Mierzei znajdowało się sporo przystani i małych portów rybackich. Przykładowo na obszarze gminy Sztutowo funkcjonowały od średniowiecza: Sztutowo, Skowronki, Kąty Rybackie.

Bardzo często ich istnienie potwierdzają przypadkowe odkrycia przy pracach remontowych.

Z uwagi na ogromne walory poznawcze i wartość historyczną tych stanowisk, każdorazowo przed wszelkimi pracami hydrotechnicznymi, miejsca te powinny podlegać wstępnemu rozpoznaniu archeologicznemu.

Dokonując oceny wartości archeologicznego dziedzictwa kulturowego unika się wartościowania stanowisk i znalezisk. Wszystkie one są cenne dla poznania przeszłości danego obszaru.

Analizując stan wiedzy w zakresie zasobów archeologicznych powiatu, należy stwierdzić, że nie zidentyfikowano dużej liczby stanowisk. Taki stan wiedzy wynikać może z niedostępności terenu podczas przeprowadzania badań powierzchniowych.

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych.

Zagrożeniem dla zabytków archeologicznych i stanowisk archeologicznych są działania budowlane, świadome poszukiwanie „skarbów" przez nielegalnych poszukiwaczy, którzy rozkopują stanowiska, przywłaszczają znaleziska.

Przed rozpoczęciem inwestycji zawsze należy sprawdzić, czy na jej obszarze nie znajdują się stanowiska archeologiczne, czy nie ma tam zabytków archeologicznych w gminnej bądź wojewódzkiej ewidencji zabytków. Właściciel lub zarządca terenu, na którym znajduje się zabytek (także zabytek archeologiczny) ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma określone obowiązki. Powinien niezwłocznie zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu zabytku, a także o zagrożeniu dla zabytku, a także zmianach dotyczących jego stanu prawnego. Niedopełnienie tych obowiązków może skutkować karą grzywny (art. 113 ustawy). Te obowiązki mogą być trudne do wypełnienia jeżeli właściciel / posiadacz nieruchomości nie jest świadomy, że w jej obrębie znajduje się stanowisko archeologiczne. Procedura tworzenia ewidencji zabytków nie wymaga powiadomienia właściciela terenu o objęciu obszaru ochroną konserwatorską.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego zapewniają ochronę zabytków, określając miejsca stref ochrony konserwatorskiej i możliwość inwestycji na objętym danym programem terenie. W powiecie nowodworskim większość stanowisk archeologicznych jest objęta taką ochroną. W gminie Nowy Dwór Gdański wskaźnik ten wynosi 100%, w pozostałych 70-80% ale jest to procent zmienny, ponieważ stale powiększa się obszar objęty przez MPZP.

Najbardziej klasycznym przestępstwem związanym z zabytkami jest obecnie okradanie stanowisk archeologicznych, ale inne aktywności człowieka (np. prace leśne lub budowlane, poszukiwania bursztynu) mogą stanowić realne zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego. Zwierzęta ryjące także stanowią naturalny czynnik, naruszający dzieła kultury. Chociaż wyłącznie działanie lub zaniechanie człowieka może być postrzegane jako przestępstwo, to negatywnemu wpływowi zewnętrznemu także powinno się przeciwdziałać.

Jednym z zagrożeń związanych z rynkiem kolekcjonerskim i problemem przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym są wyspecjalizowane grupy poszukiwaczy, którzy bez wymaganego ustawowo pozwolenia, kierowani pasją i chęcią łatwego zarobku, wykorzystując profesjonalny sprzęt, dokonują rabunku i nieodwracalnych zniszczeń.

Grupy te są bardzo dobrze zorganizowane, penetrują stanowiska archeologiczne, stanowiska o znaczeniu historycznym i pola bitew. Coraz więcej pojawia się informacji o grabieży zabytkowych przedmiotów znajdujących się pod ziemią oraz ich sprzedaży w Polsce i Europie. Problem ten, ze względu na popyt na rynku zabytków, stale się nasila.

Poszukiwacz, który bez wymaganego pozwolenia penetruje za pomocą wykrywacza metalu stanowiska archeologiczne, pola bitew oraz cmentarzyska znajdujące się pod prawną ochroną konserwatora zabytków, a następnie przedmioty uzyskane z nielegalnych wykopalisk zabiera w celach kolekcjonerskich lub innych, dopuszcza się przestępstwa przywłaszczenia tych przedmiotów na szkodę Skarbu Państwa. Dotyczy to zabytków archeologicznych oraz militariów pochodzących z nielegalnie prowadzonych wykopalisk. Jednocześnie osoba ta, rozkopując stanowiska archeologiczne, swoim działaniem doprowadza do niszczenia lub uszkodzenia zabytków. Powoduje niszczenie nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów rąk ludzkich. Niemożliwe jest w takim wypadku odtworzenie warstw stratygraficznych stanowiska, zniszczenia są nieodwracalne.

Ten problem dotyczy również miejsc o szczególnym znaczeniu dla kultury, którymi są pola bitew i cmentarzyska wojenne z różnych okresów historycznych.

Poszukiwacze militariów ukierunkowani na przedmioty nowożytne nie mają pewności, prowadząc penetracje wykrywaczem metalu, co wydobędą na powierzchnię. Często nieświadomie dokonują wkopów na stanowiskach archeologicznych, co ma potwierdzenie w informacjach napływających od archeologów i konserwatorów zabytków. W przypadku ujawnienia sprawcy zazwyczaj tłumaczą się, że miejsca, w których nielegalnie kopali, nie były terenem o znaczeniu historycznym i stanowiskiem archeologicznym. Największym problemem obok samego zniszczenia stanowiska archeologicznego jest brak informacji o zabranych ze stanowisk przedmiotach.

W przypadku zatrzymania przez Policję pseudoarcheologa rzeczą niemal niemożliwą jest zidentyfikowanie pochodzenia i dokładnego miejsca wykopania zabytku, który jest pozbawiony kontekstu. Przedmioty wyrwane z warstwy stratygraficznej nieodwracalnie zatracają swoją wartość naukową. Bardzo ważne podczas prowadzonych czynności jest ustalenie miejsc, na których sprawca dokonywał nielegalnych wykopalisk, oraz zabezpieczenie oprócz wykrywacza metalu map terenu oraz zdjęć związanych z tym nielegalnym procederem. Ważne jest wykonanie, oczywiście w miarę możliwości, oględzin zniszczonego terenu i przeprowadzanie wizji lokalnej.

Poszukiwanie zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania bez wymaganego pozwolenia lub wbrew jego warunkom jest wykroczeniem. Wykroczeniem są wszelkie nielegalne prace poszukiwawczo-wydobywcze, których przedmiotem są najczęściej zabytki ruchome. Natomiast w przypadku gdy poszukiwania obejmują tereny, na których znajdują się stanowiska archeologiczne oraz miejsca związane z wydarzeniami historycznymi, mogiły, pola bitew i potyczek wojennych o szczególnym znaczeniu dla historii, mamy do czynienia z przestępstwem Jeśli przez nielegalne wykopaliska zostanie zniszczone miejsce bądź przedmiot stanowiący dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury to również przestępstwo.

Ograbianie zwłok, grobu lub innego miejsca spoczynku zmarłego jest przestępstwem. Należy dodać, że miejsca pochówku poległych żołnierzy, tak jak cmentarzyska z minionych epok, również stanowią zabytek. Udowodnienie przestępstwa zniszczenia i ograbienia miejsca

pochówku żołnierza jest bardzo trudne i wymaga odpowiedniego przygotowania oraz znajomości problematyki.

4.2.8 Dziedzictwo niematerialne

17 października 2003 r. w Paryżu sporządzono dokument pt. Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Polska stała się jej sygnatariuszem 8 lutego 2011 r. Jest to pierwszy międzynarodowy traktat, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Stanowi zachętę dla krajów świata do dostrzegania wagi tego dziedzictwa i do otaczania go opieką.

Głównymi celami Konwencji jest :

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w tym zakresie.

Przyjęcie przez nasze Państwo w/w Konwencji powinno skutkować podęciem na poziomie nie tylko rządu, ale też samorządów działań ochronnych i działań mających na celu podniesienie świadomości na temat znaczenia dziedzictwa niematerialnego i promowania działań edukacyjnych na rzecz tego dziedzictwa. Wypełnienie tych zobowiązań polegać powinno na tworzeniu spisów regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz angażowaniu w proces jego identyfikacji i ochrony grup, wspólnot i jednostek z nim związanych, a także organizacji pozarządowych. Dlatego też Powiat Nowodworski powinien tworzyć ramy do działania oraz podejmować współpracę z instytucjami zajmującymi się działalnością kulturalną w celu badania, dokumentowania i propagowania dziedzictwa niematerialnego ziemi nowodworskiej. Kultura Żuław współtworzona była przez kilka, odmiennych pod względem kulturowym, etnicznym i wyznaniowym grup, bowiem przez wieki na te tereny napływali osadnicy z Polski, Niderlandów i Niemiec. Ze względu na dramatyczne dzieje powojenne Żuław tj. wysiedlenie rdzennych mieszkańców i osiedlenie tutaj Ukraińców i Polaków z różnych regionów Polski, dziedzictwo niematerialne Olędrów zanikło.

Obecnie promocję samych Żuław aktywnie prowadzi Żuławski Dom Kultury w Nowym Dworze Gdańskim. Realizuje projekty, które mają na celu wzmocnienie tożsamości regionalnej i poczucia przynależności tutejszych mieszkańców do swojej małej ojczyzny, m.in.:

- „Żuławy – stąd jesteśmy” projekt skierowany do seniorów, podczas którego uczestnicy odkrywają nieoczywiste strony Żuław, zgłębiając ich historię i kulturę w trakcie wycieczek oraz wykładów, poznając smaki regionalne na warsztatach kulinarnych, tworząc własne rękodzieła oparte na wzorach żuławskich. Do zrealizowanych projektów należą m.in.:

- „Diagnoza i inicjatywy lokalne w gminie Nowy Dwór Gdański” był to konkurs na organizację wydarzenia kulturalnego, opartego o inicjatywę lokalną,

- "Z muzyką wokół miast partnerskich" – program zrealizowany dzięki wsparciu Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej: orkiestra dęta z Uckerath zagrała w Kątach Rybackich, w Nowym Dworze Gdańskim, brała też udział we wspólnej biesiadzie niemiecko-polskiej w Nowym Dworze Gdańskim

- „Portret z historią w tle” – w wyniku realizacji tego projektu powstała ciemnia fotograficzna, w której do tej pory odbywają się warsztaty fotografii analogowej;

- „Razem lepiej!” - zryw młodzieży i seniorów, wspólne wycieczki, warsztaty, spotkania z historią miasta i z językiem współczesnej młodzieży. Popularyzacją współczesnej kultury muzycznej zajmuje się zespół Żuławskie Bursztynki, który powstał w 1991 r. w Nowym Dworze Gdańskim. Oprócz repertuaru złożonego z popularnych piosenek wykonuje także piosenki o tematyce żuławskiej, opisujące krajobraz Żuław. Z zachowanych niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego pozostały nazwy geograficzne i historyczne (regionu – Żuławy Wielkie oraz nazwy większości miejscowości na terenie powiatu), są one nośnikami tradycji, świadectwem minionych pokoleń oraz historii i wielokulturowości regionu. Sposobem ich utrwalenia i zachowania jest możliwość wpisu do rejestru zabytków (art. 9 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

4.2.9 Krajobraz kulturowy i zabytkowa zieleń.

Zabytkowa zieleń Żuław to głównie parki i ogródki przydomowe zlokalizowane na terenie gmin, aleje prowadzących do gospodarstw oraz szpalerów śródpolnych i łąkowych w pozostałych gminach. Istotnym elementem krajobrazu żuławskiego są szpalery drzew przywałowych. Skromne nasadzenia zieleni występują licznie przy prawie wszystkich zagrodach „olęderskich” i często jedynie one są świadectwem istnienia dawniej siedliska. Jednym z charakterystycznych elementów krajobrazu żuławskiego są szpalery śródpolne. W miejscowościach położonych przy Nogacie jest ich więcej, we wsiach w zachodniej części gminy zachowały się nieliczne. Są to dłuższe lub krótsze szpalery wierzbowe ciągnące się wzdłuż rowów, często podkreślające dawne granice własnościowe. Na Żuławach charakterystycznym elementem są aleje przy drogach, z reguły wierzbowe przy drogach, lipowo – jesionowe przy ważniejszych traktach. Spotyka się także krótkie odcinki alei kasztanowca, dębowe a nawet z pojedynczymi egzemplarzami platanów.

Krynica Morska posiada bardzo wartościowe zespoły zieleni. Szczególnie interesujące są nasadzenia ulicy Bosmańskiej kasztanowcami i lipami oraz dawny teren parku kuracyjnego, położonego na zboczu wydmy, z zatartym dzisiaj, ale możliwym do odtworzenia systemem ścieżek wiążących prywatne ogrody willowe z przebiegającą obok ulicą. Na skarpie utworzone zostały tarasy obsadzane niską zielenią krzewów, a od północy i zachodu park opierał się o nasadzenia zieleni wysokiej z klonów, lip, dębów, sosen (w tym sosny wejmutki) nasadzenia lipami wzdłuż ulicy.

W Nowym Dworze Gdańskim, bardzo zniszczonym wskutek działań wojennych zachowały się fragmentarycznie fragmenty układów miejskich z krajobrazem kulturowym zachowanym dobrze:

- dawne centrum miejscowości wraz z dworem Wejhera- ulica 3 Maja:
  3 murowane budynki szkolne oraz sala gimnastyczna, secesyjna kamienica z bogatą dekoracją sztukatorską

- dawny budynek urzędu miejskiego, z murowanym ogrodzeniem,
- kompleks dawnych zakładów Stobbego
- ulica Bałtycka wschodnia część miasta wzdłuż Tugi:
  11 domów drewnianych,
  8 murowanych, dwa domy kolonijne, drewniany spichlerz – wozówka, pozostałości wiatraka, pozostałości zagrody holenderskiej
- ulica Brzask zachodnia miasta
  dwa domy kolonijne z okresu 20 – lecia międzywojennego
- ulica Dworcowa część miasta między Tugą a torami kolejki to reprezentacyjna strefa miasta, przy której stały 4 wille, 4 kamienice, budynek poczty, bank, kino oraz szpital murowane budynki z pocz. XX w.

Na terenie Gminy Nowy Dwór Gdański zlokalizowano ok. 28 historycznych parków przydomowych. Występuje tu największe zgęszczenie szpalerów śródpolnych i łąkowych – ok. 170, najwięcej w okolicach Jazowej i Wiercin. W gminie Nowy Dwór Gdański znajdują się liczne nasadzenia uznane za pomniki przyrody. Są to głownie okazy poszczególnych gatunków :

• topola biała 2 szt. – nr w rej. 42/54, 02.07.1954 Marynowy przy drodze krajowej 55 prawa strona

• platan klonolistny - nr 158/66, 21.10.1966 Jazowa

• jesion wyniosły – nr w rej. 81/88, 02.09.1988 Orłowo przed zakrętem przy drodze z Nowego Dworu Gd. do byłego zakładu rolnego

• dąb szypułkowy – nr w rej. 83/88, 02.09.1988 Różewo cmentarz menonicki

• dąb szypułkowy – nr w rej. 80/88 02.09.1988 Żelichowo 300m poniżej mostu, nad rzeką Tuga

• wiąz szypułkowy – nr w rej.267/96 31.12.1996 Orliniec zadrzewienie śródpolne, droga Orliniec-Marzęcino

• dąb szypułkowy – nr 266/96 21.12.1996 Orliniec obok mostu przy drodze Orliniec - Solnica

• kasztanowiec zwyczajny, 02.09.1988 r. Nowy Dwór Gdański przy ul. Warszawskiej 27

• dąb szypułkowy, 31.12.1996 r. Nowy Dwór Gdański teren LKS przy ul. Warszawskiej 20

• dąb szypułkowy, 21.12.1992 r. Nowy Dwór Gdański przy trasie Nowy Dwór Gd.- Kmiecin prawa strona 300m za zespołem Szkół nr 2

• dąb szypułkowy, 02.09.1988 r. Nowy Dwór Gdański przy ul. Drzymały 2

• dąb szypułkowy, 02.09.1988 r. Nowy Dwór Gdański przy ul. Konopnickiej 19 (na wysokości budynku MGOPS

Tereny zielone stanowią istotną część miast. Rolę terenów wypoczynkowych na terenie gminy Nowy Dwór Gdański pełnią parki, często wymagające rewitalizacji:

• park miejski, Nowy Dwór Gdański, ul. Drzymały,

• park miejski, Nowy Dwór Gdański, ul. Warszawska,

• park miejski, Nowy Dwór Gdański, ul. Sikorskiego,

• park wiejski, Kmiecin, ul. Żuławska.

Pozostałą zieleń tworzą w gminie Nowy Dwór Gdański zadrzewienia i zakrzewienia śródpolne, które uzupełniają nieliczne kompleksy leśne.

Wśród parków wiejskich najbardziej reprezentacyjne są: dwuczęściowy park w Rychnowie oraz parki w koloniach wsi Lubieszewo, Orłowo, Marynowach, park przy dawnej plebanii w Żelichowie – Cyganku.

W gminie Sztutowo zachowały się pozostałości dawnych zagród w postaci reliktowej zabudowy gospodarczej oraz fragmentów ok. 14 parków przydomowych. W rozłogach polnych widoczne są śródpolne zadrzewienia.

Na terenie gminy Stegna zlokalizowano ok. 25 historycznych parków przydomowych, licznie występują aleje przydrożne, aczkolwiek w coraz bardziej rozfragmentowanych odcinkach. W rozłogu pól w pd. części gminy czytelnych jest ok. 91 szpalerów zieleni śródpolnej.

Zagroda holenderska we wsi Żuławki 80 w skład której wchodzą: budynki :mieszkalny i inwentarski, stodoła, spichlerz szczególnie cenna jest zachowana zieleń. Jest to komponowana aleja wierzbowo – jesionowa wzdłuż drogi dojazdowej do zagrody, szpaler jesionów wyniosłych wzdłuż płd.-zach. granicy działki 293/1, szpaler świerków pospolitych wzdłuż płn.-zach. granicy działki 293/2 Zieleń oraz teren, na którym przedmiotowa zagroda jest usytuowana, tj. część działki nr 293/2 oraz działki nr: 293/1, 284, 285, 286, posiadają wpis do rejestru zabytków - nr rej. A – 1912 decyzja z 26.03.2015.

Gmina Ostaszewo to teren, na którym natrafić można na czytelne wiejskie parki zachowane na ogół fragmentarycznie przy większych gospodarstwach:

- Gniazdowo – 2,
- Piaskowiec – 1 ,
- Ostaszewo 3,
- Nowa Kościenica 1,
- Nowa Cerkiew – 2,
- Jeziernik – 4.

Krajobraz kulturowy wsi Jeziernik tworzą czytelny układ siedlisk, oraz rozłogi pól z 11 szpalerami śródpolnymi, starodrzew przydrożny lip, kasztanowców i dębów, z brukowanym fragmentem drogi biegnącym w kierunku pól. W centrum wsi dawne cmentarze ewangelicki i katolicki, uprzątnięte z nagrobków, zachowana zieleń.

Jedynym zabytkiem zieleni projektowanej na terenie gminy Ostaszewo jest ogród w zespole domu podcieniowego z XIX/XX w. w Jezierniku w zagrodzie nr 55. Na terenie dawnego cmentarza ewangelickiego zachowała się aleja cmentarna. W Palczewie, na terenie byłego cmentarza menonickiego istnieje zespół starodrzewia.

5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu

5.1. Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń - SWOT

5.1.1. Mocne strony powiatu

Mocne strony powiatu wynikają z zewnętrznych uwarunkowań oraz są efektem pracy wielu urzędów i mieszkańców, realizacji wielu programów umożliwiających rozwój danego terenu.

- mało zdegradowane środowisko przyrodnicze odznaczające się wysokimi walorami krajobrazowymi
- duże walory krajobrazowe i przestrzenne:
  - atrakcyjność depresji żuławskiej
  - Park Krajobrazowy Mierzeja Wiślana wraz ze strefą ochronną – otuliną – 8791 ha, Na terenie parku występują ciągi wydm porośniętych nadmorskim borem sosnowym, miejscami mieszanym z dębami bukiem.
  - Rezerwat przyrody „Kąty Rybackie". Ptasi rezerwat przyrody na Mierzei Wiślanej obecnie 114,1 ha).największa kolonia lęgowa kormoranów w Polsce i Europie (ponad 11 tysięcy gniazd) i czapli siwych.
  - Obszar chronionego krajobrazu rzeki Szkarpawy- „Park Kulturowy Delty Szkarpawy" . Obejmuje otoczenie Szkarpawy od Wisły do Zalewu Wiślanego.
  - Rezerwat Kulturowy Wsi Żuławki
  - piaszczyste plaże
- wytyczone szlaki turystyczne oraz będące w tracie realizacji etapami przebiegające przy obiektach stanowiących dziedzictwo kulturowe:
  - rowerowe oraz zaplecze typu stacje rowerowe i wypożyczalnie rowerów
  - miejsca i obiekty związane z Pętlą Żuławską - mariny, pola biwakowe z suszarniami, wypożyczalnie kajaków m.in Rybina przy zabytkowych mostach, Żelichowo przy XIV wiecznym kościele św. Mikołaja
  - ogólnopolska ścieżka rowerowa wzdłuż Wisły -·międzynarodowa trasa rowerowa nr 2 – Wiślana Trasa Rowerowa Prawobrzeżna / Bursztynowa R-9 (EuroVelo EV 9 Gdańsk – Pula tj. Bałtyk – Adriatyk)
  - ścieżka rowerowa wzdłuż brzegu morskiego ,planowana Hanzeatycka Trasa Rowerowa R-10
  - międzyregionalna trasa rowerowa nr 17 Szlak Menonitów Gdańsk – Stary Targ;
  - Międzynarodowa Droga Wodna Rzeki Wisły E-40
  - lokalne szlaki kajakowe wraz z zapleczem
- zachowane elementy tradycyjnego, wiejskiego budownictwa:
  - udostępnione dla turystów domy podcieniowe m.in. w Orłowie, Marynowach oraz w Przemysławiu, Żuławkach, Mikoszewie i Wiśniówce
  - wyeksponowane domy rybackie m.in. w Jantarze na ulicy Rybackiej 54 wraz z wyposażeniem i Rybackiej 19, niestety bez poszanowania tradycji.
  - wiatraki m.in. w Palczewie, Drewnicy
- duża liczba obiektów sakralnych o charakterze zabytkowym i dużej wartości historycznej
- położenie przy znaczącym szlaku drogowych ułatwiającym dojazd z całej Polski
- dość wysoka świadomość mieszkańców regionu przejawiająca się dużą dbałością o obiekty zabytkowe oraz dziedzictwo niematerialne

- działalność Lokalnej Grupy Działania „Żuławska LGD” na rzecz ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego i edukacji kulturalnej
- działalność edukacyjna i wystawiennicza:
    - Żuławskiego Ośrodka Kultury ŻOK
    - Żuławskiego Parku Historycznego
    - Muzeum Zalewu Wiślanego w Kątach Rybackich, oddziału Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku.
    - lokalne, społeczne inicjatywy m.in. Muzeum Bursztynu - sala przy szkole w Jantarze.
    - Krynica Morska prywatne inicjatywy wystawiennicze
    - Muzeum Stutthof w Sztutowie
- obecność bursztynu na plaży jako atrakcji turystycznej i wydarzenia kulturalne z nim związane:
    - Mistrzostwa Świata w Łowieniu Bursztynu w Stegnie z etapami obejmująca wiele miejscowości na wybrzeżu
    - konferencje,
    - sprzedaż wyrobów dekoracyjnych
- liczne zabytki techniki i inżynierii:
    - Rezerwat Kulturowy Twierdzy i Śluzy „Gdańska Głowa” jako największa atrakcja techniki
    - mosty zwodzone Rybina- dwa mosty, Nowy Dwór Gdański,
    - most kolejowy w Rybinie
    - stacje pomp
    - śluzy, kanały i inne elementy tradycyjnego systemu polderowego
- powiększająca się lista produktów regionalnych
- kolej wąskotorowa kursująca w sezonie i w weekendy około sezonowe
- powstawanie gospodarstw eko i agroturystycznych w oparciu o wykorzystanie zabytkowych domów żuławskich
- zasoby kulturalne i przyrodnicze są szeroko wykorzystywane przez mieszkańców powiatu w celu podniesienia atrakcyjności turystycznej regionu, zwłaszcza w pasie nadmorskim
- rozbudowujące się zaplecze usług związanych z turystyką – gastronomia, pralnie,
- opieka lekarska – ośrodki zdrowia, szpital w Jantarze
- rozbudowujące się usługi hotelarsko-noclegowych oraz podnoszenie ich poziomu

5.1.2. Słabe strony powiatu

- słabo promowana oferta turystyczna i kulturalna w kraju i za granicą
- brak wspólnych działań promocyjnych poszczególnych mieszkańców prowadzących usługi turystyczne.
- samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych powodujące utratę walorów zabytkowych
- zły stan techniczny wielu zabytków typu stodoły, budynki gospodarcze
- zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej oraz stosowania tradycyjnych materiałów
- zróżnicowany poziom edukacji mieszkańców w kontekście wartości dziedzictwa kulturowego
- niewystarczające nakłady finansowe przeznaczane na wsparcie remontów oraz konserwacji zabytków

- znaczny odpływ młodego pokolenia do większych jednostek miejskich (Gdańsk, Elbląg)
- zależność turystyki od pogody, stanu czystości plaż i wody co powoduje brak stabilnej gospodarki poszczególnych gmin i indywidualnych gestorów turystycznych.

5.1.3. Szanse i możliwości rozwoju

- wzrost popularności turystyki ukierunkowanej na regionalne dziedzictwo kulturowe
- wzrost popularności turystyki aktywnej z wykorzystaniem szlaków turystycznych
- rozwój turystyki kulinarnej
- popularyzacja wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego powiatu w powiązaniu z promocją turystyki
- możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych
- możliwość zwiększenia środków finansowych w budżecie powiatu związanych z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych
- powstanie regionalnych wzorców architektonicznych nawiązujących do tradycyjnej sztuki budowlanej
- edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców powiatu w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe
- rozwój i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego np. kulinarnego
- aktywny udział stowarzyszeń oraz organizacji pozarządowych w kształtowaniu i pielęgnowaniu regionalnej świadomości kulturowej
- wzrost popularności turystyki weekendowej
- wzrost popularności turystyki wędrówkowej oraz krajoznawczej, rowerowej, kajakowej
- kształtowanie postaw ekologicznych u najmłodszych mieszkańców regionu
- wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych na terenie powiatu wykorzystujących dziedzictwo materialne i kulinarne
- koncentracja zabudowy oraz jednoczesne dążenie do estetyzacji oraz podniesienia standardów i walorów architektonicznych obiektów
- poprawa dostępności informacji o atrakcjach turystycznych powiatu na poziomie

5.1.4. Zagrożenia i bariery

- niewystarczające środki finansowe na promocję oraz ochronę zabytków
- niekontrolowany rozwój zabudowy powodującej zaburzenia w tradycyjnych układach ruralistycznych
- zanik regionalnej tradycji rzemieślniczej
- niewłaściwie prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych
- zanik tradycji i tożsamości regionalnej
- mało dynamiczna działalność w zakresie zdobywania zewnętrznych środków finansowych na rozwój turystyki oraz ochronę zabytków na poziomie gmin i prywatnych właścicieli obiektów
- odpływ młodego pokolenia do większych ośrodków miejskich
- degradacja obiektów zabytkowych spowodowana niewłaściwym użytkowaniem

- niewłaściwa gospodarka rolna mająca negatywny wpływ na środowiska przyrodnicze i kulturowe
- negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło ograniczeń

6. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań powiatowego programu nad zabytkami powiatu nowodworskiego.

6.1. Założenia programowe

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2022-2025 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć należy podjąć działania priorytetowe, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli. Istotna jest też kontynuacja podjętych już inicjatyw, a przynoszących realną poprawę.

Starostwo Powiatowe i Powiat Nowodworski ze względu na ustawowy obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych, posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i ugruntowanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym.

Powyższą politykę określa Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Nowodworskiego , dla realizacji którego priorytetowe jest osiągnięcie celów określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

6.2. Priorytety działań

Na potrzeby Programu określone zostały trzy podstawowe priorytety, które poprzez wytyczone w ich ramach kierunki działań oraz wskazane do realizacji zadania, w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania powiatowych programów opieki nad zabytkami.

- Priorytet I.

Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

- Priorytet II.

Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu

- Priorytet III.

Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiat

6.2.1. Priorytet I: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

Kierunki działań:

1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania
2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne
3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Zadania w ramach priorytetu I realizujące obrane kierunki :

- Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu remontów)
- Współpraca z gminami w zakresie opracowania projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych
- Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatu
- Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu
- Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie Uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków
- Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną, regionalną sztuką budowlaną
- Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.)
- Współpraca z urzędem pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną
- Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów w myśl zasady „ratować zabytki, ratować pracę, ratować rzemiosło”
- Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach, jako jedna z możliwych form ratowania budynków , niszczejących i ginących
- Wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów, lokalnych małych sal z np. dawnym sprzętem rybackim, wyposażeniem gospodarczym czy obróbki bursztynu.

6.2.2. Priorytet II: Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu

Kierunki działań :

1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu

Zadania w ramach priorytetu II realizujące obrane kierunki:

- Wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu
- Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji)
- Nawiązanie w nowej architekturze do lokalnych wzorów i materiałów oraz konsekwentnego egzekwowania praw w tym zakresie
- Legalizacja samowoli budowlanych zgodnie z obowiązującymi przepisami
- Podjęcie działań zmierzających do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych o znaczących dla regionu wartościach historycznych, artystycznych i naukowych

6.2.3. Priorytet III: Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

Kierunki działań :

1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu
2. Edukacja społeczna i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i jego ochronie
3. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego

Zadania w ramach priorytetu III realizujące obrane kierunki :

- Udostępnianie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej powiatu
- Utworzenie powiatowego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego
- Opracowanie mapy zabytków powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
- Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w nich
- Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych
- Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu
- Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności lokalnej
- Utrwalenie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o znaczeniu dla historii regionu
- Oznakowanie obiektów zabytkowych i mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi

- Publikacja zaktualizowanych materiałów w formie broszur, ulotek, filmów, folderów, informacji na stronie internetowej powiatu
- Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji
- Udostępnianie turystom informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, położonych na terenie powiatu
- Udostępnianie obiektów historycznych dla celów turystycznych i promocyjnych
- Powołanie społecznych opiekunów zabytków podejmujących działania związane z zachowaniem wartości zabytków, utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechnieniem wiedzy o zabytkach
- Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie opracowywania prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów m.in. zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego, nekropolii)
- Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie wykonywania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych
- Poszerzanie informacji o kulturze regionu
- Uaktualnianie listy obiektów do wpisania do rejestru zabytków
- Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego
- Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej, pieszej , konnej i kajakowej. Kontynuacja rozpoczętych programów.
- Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą znaków „zabytek prawem chroniony” oraz tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego powiatu

6.2.4. Realizacje programów ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego na terenie powiatu i gmin

6.2.4.1. Powiat nowodworski

Powiat nowodworski corocznie przyznaje dotacje wspierające działania konserwatorskie.

Powiat ma opracowane zasady przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy obiektach zabytkowych przyjęte Uchwałą Nr 265/XXXIII/2009 Rady Miejskiej w Nowym Dworze Gdańskim z dnia 10 WRZEŚNIA 2009 r. w sprawie zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorski, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Wśród podejmowanych działań przez Powiat Nowodworski zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych ważną rolę odgrywa kwestia pozyskiwania środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących

własnością powiatu, a także prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu.

Powiat jest właścicielem lub zarządcą kilku obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

- most drogowy zwodzony na rzece Tudze w Stobcu- Tujsku,
- most kolejowy obrotowy w ciągu linii kolei wąskotorowej nad rzeką Szkarpawą w Rybinie,
- most drogowy zwodzony na Wiśle Królewieckiej w Sztutowie,
- budynek Starostwa Powiatowego przy ul. gen. Władysława Sikorskiego 23 w Nowym Dworze Gdańskim,
- budynek dworca kolejki wąskotorowej wraz z lokomotywownią kolei wąskotorowej przy ul. Dworcowej 29 w Nowym Dworze Gdańskim,
- droga 2305 G bruk w Kmiecinie, podpisał umowę pn. „Pętla Żuławska – Poprawa dostępności Nowego Dworu Gdańskiego drogą wodną" w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 Działanie 8.4. Wsparcie atrakcyjności walorów dziedzictwa przyrodniczego.

Od roku 2019 w ramach ww. przedsięwzięć rozpoczęto przygotowania do realizacji prac przy obiektach. Są to inwestycje wieloetapowe i są w dalszym ciągu realizowane.

Podpisano umowy z wykonawcami na wykonanie:

- dokumentacji projektowej na budowę przystani żeglarskiej przy budynku Starostwa Powiatowego w Nowym Dworze Gdańskim. Celem zadania jest m.in. remont ściany budynku przylegającej do rzeki Tuga. Całkowita wartość umowy opiewa na kwotę 132.840,00 zł,
- dokumentacji projektowej i remontu mostu w Stobcu-Tujsku za kwotę łącznie 2.152.475,40 zł.

Ochrona i kultywowanie dziedzictwa kulturowego wsi i charakteru wiejskiego jest realizowana poprzez współorganizację z Województwem Pomorskim i Urzędami Gmin z terenu Powiatu Nowodworskiego corocznie konkursu Piękna Wieś Pomorska w kategoriach „Wieś" i „Zagroda". Celem konkursu jest:

- ochrona i poprawa wartości krajobrazu przyrodniczego oraz kulturowego wsi,
- poprawa jakości życia na wsi,
- podniesienie atrakcyjności wypoczynkowej obszarów wiejskich,
- aktywizacja i integracja społeczności lokalnej,

6.2.4.2. Gmina Nowy Dwór Gdański

Gmina jest właścicielem 4 obiektów zabytkowych, wpisanych do rejestru zabytków oraz 9 obiektów zabytkowych, które ujęte są w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Obiektem zabytkowym pełniącym funkcję kulturalną i turystyczną jest:

Żuławski Park Historyczny znajdujący się w Nowym Dworze Gdańskim przy ul. Kopernika 17, oraz budynek Żuławskiego Ośrodka Kultury.

Wykaz wykonanych prac konserwatorskich i remontowych przy zabytkach stanowiących własność/współwłasność Gminy Nowy Dwór Gdański:

- Śluza, Marzęcino Roboty budowlano-remontowe 719 550,00 zł 287 820,00 zł
- Cmentarze Mennonickie – Orłowo, Żelichowo, Marynowy Prace remontowe 286 660,97 zł 114 664,39 zł

Na terenie Gminy został opracowany lokalny program rewitalizacji obszarów zabytkowych pn. „Gminny Program Rewitalizacji Gminy Nowy Dwór Gdański na lata 2017-2023”.

W ramach realizacji programu wykonano:

- prace rewitalizacyjne i remontowe przy moście zwodzonym na rzece Tudze w Nowym Dworze Gdańskim. Całkowity koszt zadania wyniósł 2 484 999,75 zł, nakłady gminy wyniosły 993 999,90 zł,
- remont i dobudowa windy przy budynku Żuławskiego Ośrodka Kultury w Nowym Dworze Gdańskim. Całkowity koszt zadania 2 797 672,38 zł, nakłady gminy wyniosły 1 983 916,17 zł.

Cyklicznie, raz w roku, odbywa się Dzień Osadnika. Jest to święto zainicjowane przez Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego – Klub Nowodworski, które służy wszystkim mieszkańcom gminy i daje możliwość wspólnego pochylenia się nad historią regionu. Kultywowanie tradycji, regionalnych strojów, potraw, obrzędów itp. odbywa się podczas organizowanych corocznie Dni Żuław, imprez, wydarzeń organizowanych przez organizacje samorządowe, podczas obchodów świąt państwowych czy imprez w Żuławskim Parku Historycznym.

Tradycją gminy jest udział w „Dniach Otwartych Żuławskich Zabytków”. Wśród udostępnionych budynków i budowli nie brakuje obiektów sakralnych: kościołów czy cmentarzy, charakterystycznych domów podcieniowych, a także budowli 11 technicznych i hydrotechnicznych. Jak zawsze w określonych dniach i godzinach gospodarze obiektów oczekują i raczą atrakcjami – wykładami, opowieściami, kulinariami, wystawami, warsztatami, możliwością zwiedzania obiektów.

Cyklicznym wydarzeniem jest również Europejska Noc Muzeów organizowana w Żuławskim Parku Historycznym.

Do niematerialnego dziedzictwa gminy zaliczyć należy:

- muzeum opowieści - dział wspomnień powojennych,

- Dzień Osadnika,
- Żuławska kuchnia regionalna,
- obrzędy świąteczne,
- Baśnie i legendy żuławskie.

6.2.4.3. Gmina Stegna

Gmina Stegna jest właścicielem 8 obiektów zabytkowych, które ujęte są w Gminnej Ewidencji Zabytków. Obiektami zabytkowymi pełniącymi funkcję kulturalną jest świetlica wiejska w Tujsku oraz świetlica wiejska w Żuławkach.

Gmina ma opracowane zasady przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie roboty budowlane przy obiektach zabytkowych przyjęte Uchwałą Nr XLII/433/10 Rady Gminy Stegna z dnia 12 października 2010 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Wykaz wykonanych prac konserwatorskich i remontowych przy zabytkach stanowiących własność/współwłasność Gminy Stegna gminy

1.Kaplica grobowa w Żuławkach 303 631,89 zł - 114 693,89 zł

Nie będących własnością gminy :

1. Parafia Rzymskokatolicka p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Stegnie Prace konserwatorskie przy malowidle ściennym na płótnie „Przypowieść o Siewcy” z końca XVII w. 40 739,66 - 20 000,00

2. Parafia Rzymskokatolicka p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Stegnie Prace konserwatorskie przy zabytkowych drzwiach kościoła 37 818,21 - 15 373,00

Na terenie Gminy Stegna organizowane są imprezy kultywujące tradycję, regionalny strój, potrawy, obrzędy :

- Dożynki Gminne,
- Jarmark Wielkanocny i Bożonarodzeniowy,
- konkurs specjałów karnawałowych, podczas którego oceniane są tradycyjne, regionalne potrawy, ciasta i trunki,
- Stegieńskie Inspiracje – comiesięczne spotkania z ludźmi żyjącymi z pasją.

Dodatkowo gmina stale współpracuje z zespołem recytatorsko-wokalnym „Mierzeja”.

Odbywają się również wystawy tematyczne w Gminnej Bibliotece Publicznej w Stegnie, związane z regionem i ukazujące tradycję Gminy Stegna, wieczory 12 poetycko-wokalne z okazji: 1 Maja, Dnia Matki i Ojca, Babci i Dziadka, Świąt Bożego Narodzenia (wspólne kolędowanie).

6.2.4.4. Gmina Sztutowo

Gmina jest właścicielem 1 obiektu zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków oraz 6 obiektów zabytkowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

W rejestrze zabytków Pomorskiego Konserwatora Zabytków znajdują się 4 obiekty z terenu Gminy Sztutowo, a w Gminnej Ewidencji Zabytków 226 obiektów.

W ramach prac konserwatorskich i remontowych przy zabytkach stanowiących własność/współwłasność gminy gmina wykonała prace remontowe przy budynku zespołu byłego obozu Stutthof – nowa kuchnia obozowa. Całkowity koszt zadania 90 462,29 zł i był w całości sfinansowany ze środków gminy.

Gmina Sztutowo nie posiada uchwały odnośnie zasad przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy obiektach zabytkowych .

Na terenie Gminy corocznie organizowane są :

- w dniu imienin Piotra i Pawła – o impreza „Dni Rybaka”, nawiązująca do tradycji rybołówstwa oraz szkutnictwa. Wydarzenie łączy w sobie zarówno elementy teraźniejszości jak i historii, a uroczystościom towarzyszą obchody Ogólnopolskich Imienin Piotra i Pawła.
- Bieg Pamięci Narodowej organizowany przez Muzeum Stutthof.
- Dożynki gminne.

W Kątach Rybackich znajduje się Muzeum Zalewu Wiślanego oddział Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku. Muzeum na swoich wystawach prezentuje historię szkutnictwa i rybołówstwa nad Zalewem Wiślanym. Wśród najciekawszych eksponatów pochodzących z tamtych terenów jest oryginalny warsztat szkutniczy z miejscowości Łaszka k. Sztutowa, a także okazały, bo aż 10 metrowy barkas - jednostka o napędzie żaglowym wykorzystywana do połowów jeszcze w latach 60. ubiegłego wieku. Bardzo okazale prezentuje się kompletny zespół narzędzi szkutniczych z przełomu XIX i XX wieku w tym kilkanaście strugów służących do obróbki drewna. W muzeum można zobaczyć tradycyjne łodzie rybackie z okolic Zalewu Wiślanego - żakówki, a także ślizg lodowy - Ludowy 8, zwany także od nazwiska konstruktora "Weilandem".

Wśród niematerialnego dziedzictwa Gminy Sztutowo należy wymienić:

- zwyczaj święcenia łodzi rybackich w dniu Piotra i Pawła patronów rybaków,

- rzemiosło tradycyjne związane z rybactwem, rzemiosło związane z obróbką bursztynu
- tradycje kulinarne związane z potrawami z ryb.

6.2.4.5. Gmina Ostaszewo

Gmina Ostaszewo jest właścicielem 5 obiektów zabytkowych, które ujęte są w Gminnej Ewidencji Zabytków. Obiektem zabytkowym pełniącym funkcję kulturalną jest budynek świetlicy wiejskiej w Nowej Kościelnicy 13.

Gmina posiada własne zasady przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy obiektach zabytkowych przyjęte Uchwałą Nr XL/225/2014 Rady Gminy Ostaszewo z dnia 26 sierpnia 2014 r. w sprawie zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, jednakże nie przyznano dotacji z budżetu gminy na cel określony w uchwale.

Na terenie Gminy Ostaszewo cyklicznie organizowana jest „Sierpniowa impreza kulturalna", mająca na celu :

- promowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i historycznego m.in. poprzez organizację sympozjum na temat wielokulturowości miejsca zamieszkania, zasobów, jakimi dysponuje Gmina i na bazie których kształtowana jest tożsamość regionu,
- promocję dziedzictwa poprzez wystawianie stoisk promocyjnych,
- występy lokalnych twórców,
- udostępnianie Izby Historii i Tradycji Gminy Ostaszewo
- organizację wielu konkursów mających na celu wykreowanie produktów.

6.2.4.6. Gmina Miasta Krynica Morska

Gmina jest właścicielem 4 obiektów zabytkowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków. W latach 2018-2019 nie dofinansowano prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących lub nie będących własnością gminy.

Nie posiada własnych zasad przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy obiektach zabytkowych.

6.2.4.7. Popularyzacja i dokumentacja walorów dziedzictwa kulturowego powiatu promocja, edukacja i dokumentacja walorów dziedzictwa kulturowego powiatu nowodworskiego

Powiat Nowodworski, w ramach otwartych konkursów ofert na realizację zadań publicznych, co roku wspiera realizację przedsięwzięć upowszechniających kulturę, sztukę oraz promocję regionu.

W ramach przeprowadzonego otwartego konkursu ofert na realizację np. w 2018 r. przez organizacje pozarządowe zadań publicznych w zakresie kultury i sztuki oraz turystyki przeznaczono z budżetu Powiatu Nowodworskiego kwotę 8.600,00 zł, a w roku 2019 kwotę 6.400,00 zł.

Przyznano dotację m.in. dla:

- Fundacji Strefa Mocy ze Sztutowa w wysokości 1.500,00 zł na realizację projektu pn. „Warsztaty rękodzielnicze dla mieszkańców powiatu nowodworskiego”,
- Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Jadwigi Królowej w Kmiecinie w wysokości 1.400,00 zł na cykl imprez kulturalnych dla mieszkańców Powiatu Nowodworskiego ,
- Stowarzyszeniu „Kulturalni” Stegna w wysokości 2.000,00 zł na realizację projektu pn. „Marzenia się spełniają” – Musical Plenerowy,
- Parafii p.w. Narodzenia NMP w Wiercinach w wysokości 1.000,00 zł na realizację zadania „70-lecie powstania parafii-kulturowe aspekty funkcjonowania parafii na przestrzeni dekad”,

Istotnym elementem promującym i dokumentującym zasoby dziedzictwa kulturowego Powiatu Nowodworskiego są wydawnictwa i projekty realizowane przez instytucje kultury.

Ważną rolę odgrywa Żuławski Park Historyczny, placówka kulturalno-muzealna z siedzibą w Nowym Dworze Gdańskim będąca gminną jednostką organizacyjną prowadzoną przez Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego Klub Nowodworski. Wśród ekspozycji stałych w muzeum znajdują się:

- fragment wiatraka odwadniającego pochodzącego z Ostaszewa,
- różnego typu nagrobki uratowane od zniszczenia jak drewniana stela z Cyganka,
- makieta przedwojennego Nowego Dworu Gdańskiego,
- kącik poświęcony firmie rodzinnej Stobbe – butelki, transportery, beczki, kieliszki oraz fragment komina z fabryki,
- ekspozycja „Na polskim polderze. Z dziejów menonitów – niderlandzkiej mniejszości religijnej”,
- dokumenty, gazety, zdjęcia.

Muzeum Stutthof w Sztutowie,

państwowa instytucja kultury podległa Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego, obchodziło w 2017 r. 55-lecie działalności.

Muzeum jest nie tylko Miejscem Pamięci mającym przypominać o zbrodniach niemieckich nazistów, jest to także ważny ośrodek na mapie Pomorza i Polski badający historię Żuław, również tej powojennej. Zbiór muzealiów liczy ponad 1300 eksponatów związanych z funkcjonowaniem byłego niemieckiego obozu koncentracyjnego Stutthof oraz jego podobozami. Przedmioty te, ze względu na swój wyjątkowy charakter, są świadectwem cierpienia tysięcy ludzi, prymitywnych warunków, w których przyszło im żyć, a także próby zachowania człowieczeństwa za drutami Stutthofu. W zbiorach muzeum znajdują się m. in.:

- Artefakty związane z funkcjonowaniem byłego niemieckiego obozu koncentracyjnego Stutthof – sprzęt z wyposażenia baraków zamieszkałych przez więźniów, szpitala obozowego i krematorium, narzędzia terroru i przedmioty związane z procesem zagłady.

- Przedmioty osobistego użytku przywiezione przez więźniów do obozu i tam im odebrane.

- Przedmioty osobistego użytku nielegalnie wykonane przez więźniów w obozie oraz nielegalna twórczość artystyczna więźniów: ozdobne kasetki, papierośnice, popielniczki, biżuteria, łyżki, rysunki, portrety, pamiętniki.

- Artefakty należące do członków załogi SS: hełmy, nieśmiertelniki, odznaczenia wojskowe, pejcze i pałki do bicia.

- Powojenne dzieła sztuki o tematyce martyrologicznej poświęcone pamięci ofiar Stutthofu: rzeźba, malarstwo, rysunek, grafika.

Działania badawcze i naukowe Muzeum Stutthof w ostatnich latach zaowocowały licznymi publikacjami:

- „Komunikaty", które w założeniu miały informować na bieżąco o codziennej pracy Muzeum we wszystkich jej obszarach.

- informatory o obozie koncentracyjnym Stutthof.

- monografia KL Stutthof oraz publikacja o Żydach i różnych aspektach obozu, takich jak praca, czy narodowość więźniów.

- wspomnienia byłych 16 więźniów, książki o regionie oraz upowszechnia efekty dalszych prac badawczych o obozie i II wojnie światowej.

Poszczególnych cele określone w Programie obejmują zarówno działania bezpośrednio wpływające na poprawę stanu zachowania zabytków, jak i projekty, upowszechniające i promujące lokalne dziedzictwo kulturowe oraz zwiększające świadomość społeczną w zakresie potrzeby jego zachowania Uzyskane informacje potwierdzają aktywność właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie pozyskiwania środków finansowych z przeznaczeniem na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach, dzięki którym poprawiono stan techniczny zabytków.

6.2.4.8. Podsumowanie działań

W kolejnych latach realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2022-2025" planowane jest wspieranie inicjatyw podejmowanych przez właścicieli zabytków mających na celu zahamowanie procesu degradacji zabytków, a tym samym dążenie do poprawy stanu budynków zabytkowych. Podejmowane będą przedsięwzięcia mające za zadanie kultywowanie tradycji i promocję regionu. Powyższe działania z pewnością przyczynią się do większej ochrony dziedzictwa kulturowego Powiatu Nowodworskiego oraz do zwiększenia jego atrakcyjności turystycznej oraz budowania silnej tożsamości lokalnej jego mieszkańców.

Działania dotychczas podejmowane mają charakter cykliczny i powinny być dalej realizowane, zwłaszcza te w zakresie działań na rzecz dziedzictwa niematerialnego.

Podjęte i realizowane działania na rzecz konkretnych zabytków i ich ochrony również będą kontynuowane na terenie powiatu i gmin

7. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami powiatu nowodworskiego

Zakłada się, że zadania określone w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu

Nowodworskiego na lata 2022-2025 będą realizowane w wyniku następujących działań:

A. Ścisła współpraca władz samorządowych z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi
B. Działania własne władz samorządowych:
- Prawne – problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze powiatu przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
- Finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością powiatu oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
- Programowe – realizacja projektów i programów regionalnych

C. Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu w Nowym Dworze Gdańskim monitoruje realizację Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2022-2025, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Powiatu Nowodworskiego sprawozdanie z realizacji Programu.

Kolejna edycja (aktualizacja) Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2021-2025 ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Powiatu w Nowym Dworze Gdańskim.

8. Zasady oceny realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

8.1. Priorytet I

W ramach priorytetu I: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

- Poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- Liczba osób bezrobotnych przeszkolonych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną,
- Inne.

8.2. Priorytet II

W ramach priorytetu II: Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu

- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- Inne.

8.3. Priorytet III

W ramach priorytetu III: Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

- Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego),
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie powiatu,
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych,
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- Liczba osób zwiedzających muzea, skanseny, izby regionalne itp.,
- Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- Inne.

9. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku

wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

9.1. Dotacje Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego[6]

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
h) stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
l) modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

6 https://www.gov.pl/web/kultura/programy-i-projekty

m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
q) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.
r) Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

9.1.1. Programy operacyjne Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu[7]

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Program Ochrona zabytków

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Program Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie

7 https://www.gov.pl/web/kultura/programy-i-projekty

wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKDNiS, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Program Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza" w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKDNiS, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Miejsca Pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem.

Program Kultura Cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKDNiS, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzą domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Program Promesa Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKDNiS może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

9.2. Dotacje Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków[8]

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji: dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót. Regulamin jest uaktualniany.

8 https://www.ochronazabytkow.gda.pl/dotacje/dotacje-zasady/

9.3. Dotacje wojewódzkie i powiatowe[9]

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

9.4. Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacją mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej. W szczególnych przypadkach dotację można przeznaczyć na konserwację ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz stałych elementów wystroju wnętrz (dzwony, ołtarze, polichromie, posadzki).

9.5. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

9.5.1. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”[10]

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

- Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury
- Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

9 https://pomorskie.eu/departamenty/departament-kultury/

10 https://www.eog.gov.pl/media/97292/Biuletyn_MKiDN-01_2020.pdf

9.5.2. Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027[11]

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na l. 2021-2027.

Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej.

Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

9.5.3. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy[12]

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury.

Środki nowej perspektywy - III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r.

Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym
    - Celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej

1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego.

W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków

1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego.

W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej

11 https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/

12 https://www.eog.gov.pl

- współpraca kulturalna
    - Celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy podmiotami polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

10. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu

1. Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni.
2. Monitorowanie stanu zdrowotnego drzew rosnących na terenach objętych ochroną konserwatorską, będących własnością powiatu i regularne uzupełnianie usuwanych drzew nowymi zgodnie z ich historycznymi gatunkami.
3. Dofinansowywanie, w miarę możliwości budżetu Powiatu, prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością Powiatu poprzez udzielanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków (w tym wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych)
4. Wspieranie rozwoju regionalnych muzeów, izb pamięci, skansenów itp.
5. Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych
6. Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu
7. Wydawanie i wspieranie działań związanych z wydawaniem publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu.
8. Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie wprowadzenia i upowszechniania tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć edukacyjnych
9. Opracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych samochodowych) wykorzystujących walory środowiska kulturowego i zabytki archeologiczne.
10. Systematyczne uzupełnianie oznaczeń obiektów zabytkowych z terenu powiatu znakami konwencji haskiej.
11. Współpraca władz Powiatu z Ministrem Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Pomorskim Urzędem Marszałkowskim, gminami oraz władzami kościelnymi w oparciu o porozumienia i umowy.
12. Inicjatywy własne Powiatu .

11. Podsumowanie

11.1. Stan zabytków rejestrowych powiatu

Przegląd zabytków rejestrowych będących w zasobach powiatu nowodworskiego wykazał ich zróżnicowany stan zachowania. Od remontów wykonanych z pietyzmem do stanu całkowitego zaniedbania. Rolą powiatu i gmin mogłaby być analiza przyczyn prowadzących do degradacji obiektów i w miarę możliwości rozwiązywanie problemów.

Zabytki w dobrym stanie znajdują się tam, gdzie „zarabiają na siebie". Dotyczy to terenów związanych z turystyką. Trudniejsza jest sytuacja na terenach typowo rolniczych ze zróżnicowanym poziomem dochodów i świadomości mieszkańców.

Współpraca wielu urzędów umożliwić może zmianę tej sytuacji.

11.2. Obiekty proponowane do objęcia ochroną prawną w postaci wpisu do rejestru zabytków województwa pomorskiego

Jedną z form ochrony zabytków , jak wcześniej wykazano jest wpis do rejestru zabytków województwa.

Po odbyciu wizji lokalnych oraz analizie gminnych programów ochrony zabytków proponuje się objęciem ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków następujące obiekty :

1. Gmina Krynica Morska:
- Krynica Morska, ul. Gdańska 30, budynek mieszkalny,
- Krynica Morska, ul. Gdańska 54, budynek mieszkalny,
- Krynica Morska, ul. Gdańska 74, budynek mieszkalny,
- Krynica Morska, ul. Gdańska 76, budynek mieszkalny,
- Krynica Morska, ul. Gdańska 98, budynek mieszkalny,
- Krynica Morska, ul. Leśna 1, budynek mieszkalny,
- Krynica Morska, ul. Teleexpressu 5, budynek mieszkalny,
- Krynica Morska, ul. Teleexpressu 7, pensjonat Rybaczówka,
- Krynica Morska, ul. Zabytkowa 1, relikt siedliska - budynek mieszkalny i gospodarczy,

2. Gmina Nowy Dwór Gdański:
- Gozdawa 21, dom z 1798,
- Cyganek – Żelichowo, tory kolejki wąskotorowej,
- Jazowa 3, dom,
- Jazowa 5, dom,
- Jazowa 6, dom i budynek gospodarczy,
- Jazowa 22, dom i budynek gospodarczy,
- Jazowa 50, dom,
- Jazowa 50, spichlerz,
- Jazowa 56, dom mieszkalno-gospodarczy,
- Kmiecin, ul. Żuławska 29 dom,
- Kmiecin, ul. Żuławska 60, dom,
- Lubieszewo 1, dom,
- Lubieszewo 45, dom mieszkalno-gospodarczy

- Lubieszewo 45, spichlerz,
- Marzęcino, ul. Główna 14, dom,
- Marzęcino, ul. Główna 17, dom
- Marzęcino, ul. Główna 19, dom i budynek gospodarczy,
- Marzęcino, ul. Główna 31, dom,
- Marzęcino, ul. Graniczna 7, dom,
- Marzęcino, ul. Wałowa 8, dom,
- Marzęcino, ul. Wałowa 10, dom,
- Marzęcino, ul. Wałowa 13, dom,
- Myszewko 3, zagroda: dom, spichlerz, brama,
- Myszewko 15, dom,
- Nowy Dwór Gdański, ul. 3 Maja 12, dom,
- Nowy Dwór Gdański, ul. Bałtycka 21, dom
- Nowy Dwór Gdański, ul. Dworcowa 12, budynek,
- Nowy Dwór Gdański, ul. Dworcowa 14, budynek poczty
- Nowy Dwór Gdański, ul. Dworcowa 29, budynek dworca kolejki wąskotorowej
- Nowy Dwór Gdański, ul. Dworcowa, lokomotywownia kolei wąskotorowej,
- Nowy Dwór Gdański, ul. Gdańska 1, dom,
- Nowy Dwór Gdański, ul. Kopernika 10, dom,
- Nowy Dwór Gdański, Obrońców Westerplatte 16, dom,
- Nowy Dwór Gdański, Obrońców Westerplatte 26, dom,
- Nowy Dwór Gdański, Plac Wolności 6, dom,
- Nowy Dwór Gdański, Plac Wolności 12, dom,
- Nowy Dwór Gdański, ul. Podmiejska 8, dom,
- Nowy Dwór Gdański, ul. Sikorskiego 7, dom,
- Nowy Dwór Gdański, ul. Sikorskiego 10, dom,
- Orłowo, ul. Żuławska 34, szkoła,
- Rakowiska 21, dom,
- Rakowiska 21, spichlerz drewniany,
- Rakowiska 22, dom i budynek gospodarczy,
- Rakowiska 23, dom,
- Rakowiska 23, spichlerz drewniany,
- Ryki 7, dom mieszkalny wraz z gospodarczym,
- Tuja 3, dom,
- Żelichowo 31 A, dom podcieniowy,

3. Gmina Ostaszewo:

- Gniazdowo 8, budynek mieszkalny,
- Gniazdowo 19/21, budynek mieszkalny,
- Gniazdowo 53/54, budynek mieszkalny,
- Jeziernik 6, budynek mieszkalny,
- Jeziernik 51, budynek mieszkalny,
- Jeziernik 55, dom podcieniowy wraz z ogrodem,
- Jeziernik 57 budynek mieszkalny,
- Jeziernik 65, spichlerz,
- Nowa Cerkiew 27/30, budynek mieszkalny,
- Nowa Cerkiew 39, dom podcieniowy,

- Nowa Kościelnica 52, budynek mieszkalny,
- Nowa Kościelnica 60, budynek mieszkalno-gospodarczy,
- Nowa Kościelnica 61, budynek mieszkalny,
- Ostaszewo, ul. Gdańska 3, budynek mieszkalny,
- Ostaszewo, ul. Gdańska 4, budynek mieszkalny,
- Ostaszewo, ul. Kościuszki 29, budynek mieszkalny,
- Palczewo 12, budynek mieszkalny,
- Palczewo 12, stodoła,
- Palczewo 28/28a, obora,
- Palczewo 28/29, budynek mieszkalny,

4. Gmina Stegna:

- Bronowo 13, budynek mieszkalny,
- Chełmek Osada 2, budynek gospodarczy
- Chełmek Osada 2A, budynek mieszkalny
- Drewnica, ul. Długa 85, dom i zagroda
- Drewnica, ul. Długa 111, budynek mieszkalny
- Drewnica, ul. Długa 111, budynek gospodarczy
- Drewnica, ul. Długa (na rzece Szkarpawa), zespół śluzy "Gdańska Głowa",
- Drewnica, ul. Wierzbowa 2, budynek mieszkalny,
- Drewnica, ul. Wierzbowa 15, budynek mieszkalny,
- Drewnica, ul. Wierzbowa 26, budynek mieszkalny
- Drewnica, ul. Wiślana 2, budynek mieszkalny,
- Drewnica, ul. Wiślana 8, budynek mieszkalny,
- Drewnica, ul. Wiślana 52, budynek mieszkalny/gospodarczy,
- Dworek 6, budynek mieszkalny,
- Dworek 10, budynek mieszkalny (d. spichlerz),
- Głobica 1, budynek mieszkalny,
- Głobica 1, budynek gospodarczy,
- Izbiska 13, dom podcieniowy
- Izbiska 19, budynek mieszkalny,
- Jantar, ul. Gdańska 2, budynek mieszkalny,
- Jantar, ul. Gdańska 28, budynek mieszkalny,
- Jantar, ul. Gdańska 32, budynek mieszkalny,
- Jantar, ul. Gdańska 38, budynek mieszkalny,
- Jantar, ul. Gdańska 54, budynek mieszkalny,
- Jantar, ul. Gdańska 56, budynek mieszkalny,
- Jantar, ul. Rybacka 18, budynek mieszkalny,
- Mikoszewo, ul. Gdańska 9, budynek mieszkalny,
- Mikoszewo, ul. Gdańska 10, budynek mieszkalny,
- Mikoszewo, ul. Gdańska 34, budynek mieszkalny,
- Mikoszewo, ul. Leśna 2, budynek mieszkalny,
- Mikoszewo, ul. Leśna 2, budynek gospodarczy,
- Mikoszewo, ul. Żuławska 14, budynek mieszkalny,
- Niedźwiedzica 13, budynek mieszkalny,
- Niedźwiedzica 13, budynek gospodarczy,
- Niedźwiedzica 19, dom mieszkalny,

- Przemysław 3, dom podcieniowy,
- Rybina 58, budynek mieszkalny,
- Stegienka 8, budynek mieszkalny/gospodarczy wozownia,
- Stegienka 8, budynek gospodarczy,
- Stegienka 26, dwór,
- Stegna, ul. Gdańska 5, budynek mieszkalny,
- Stegna, ul. Gdańska 14
- budynek mieszkalny,
- Stegna, ul. Morska 14, budynek mieszkalny,
- Stegna, ul. Powstańców Warszawy 23, budynek mieszkalny,
- Stegna, ul. Powstańców Warszawy 24, budynek mieszkalny,
- Tujsk 19, budynek mieszkalny,
- Tujsk 21, budynek mieszkalny,
- Tujsk 22, budynek mieszkalny,
- Tujsk 23, budynek mieszkalny,
- Tujsk 27, budynek mieszkalny,
- Tujsk 32, budynek mieszkalny
- Tujsk 34, budynek mieszkalny,
- Tujsk 36, budynek mieszkalny,
- Tujsk 38, budynek mieszkalny,
- Tujsk 41, budynek mieszkalny,
- Tujsk 44, budynek mieszkalny,
- Tujsk 56, budynek mieszkalny,
- Tujsk 60, budynek mieszkalny,
- Tujsk 70, budynek mieszkalny,
- Żuławki 37, budynek mieszkalny,
- Żuławki 37, budynek gospodarczy,
- Żuławki 37, budynek gospodarczy,
- Żuławki 37, budynek gospodarczy,
- Żuławki 37, park przy zagrodzie żuławskiej,
- Żuławki 40, plebania,

5. Gmina Sztutowo:

- Kąty Rybackie, ul. Rybacka 13, budynek mieszkalny,
- Kąty Rybackie, ul. Zalewowa 4, budynek mieszkalny,
- Kąty Rybackie, ul. Łaszka 1, budynek gospodarczy I,
- Sztutowo, ul. Gdańska 23A, kościół Św. Wojciecha,
- Sztutowo, ul. Gdańska 40, budynek mieszkalny,
- Sztutowo, ul. Leśna 9, budynek mieszkalny,
- Sztutowo, ul. Przemysłowa 2, cegielnia,
- Sztutowo, ul. Szkolna 7, budynek mieszkalny,
- Sztutowo, ul. Szkolna 16, budynek mieszkalny,
- Sztutowo, ul. Zalewowa 2, budynek mieszkalny.

Zadanie Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowodworskiego na lata 2022-25 to analiza obecnego stanu prawnego ochrony zabytków, ich stanu oraz możliwości poprawy sytuacji wielu z nich z korzyścią dla właścicieli i otoczenia.

ZAŁĄCZNIKI

Zabytki ruchome z terenu powiatu nowodworskiego wpisane do rejestru zabytków to wyposażenie kościołów. Najważniejsze zespoły zabytków sakralnych stanowiące wyposażenie kościołów stanowią unikatowe przykłady sztuki:

- Wnętrze kościoła filialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Jerzego w Jezierniku zdobią rzeźby: "Matka Boska z Dzieciątkiem" k. XV w. oraz Św. Anna Samotrzecia" poł. XV w. Renesansowa ambona stanowi piękny przykład sztuki I poł. XVII w. Po konserwacji odzyskała pełny blask.

- Wewnątrz kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Jadwigi Królowej w Kmiecinie znajduje się drewniany polichromowany ołtarz XVII w. chór i rzeźbione organy k. XIX w. Na teren kościoła prowadzi drewniana brama przeniesiona w 1967 roku z Jesionna.

- Wyposażenie kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej w Lubieszewie stanowi bardzo cenny zespół dzieł sztuki sakralnych. Jednonawowe wnętrze przykryte jest kolebkowym sklepieniem i wypełnione ciekawym barokowym wyposażeniem. Prawie w całości pochodzi ono z przełomu XVII i XVIII w. Ołtarz główny z 1707 r. przedstawia św. Elżbietę Węgierską, patronkę świątyni. W bocznych ołtarzach natomiast widoczne są malarskie sceny biczowania Pana Jezusa, Ecce Homo, Adoracji Dzieciątka i Matki Bożej Szkaplerznej.
  Wyjątkowo przedstawia się obraz św. Barbary wkomponowany w żuławski pejzaż (widoczne są wieże kościołów w Tui, Lubieszewie, Orłowie i Nowym Dworze Gdańskim). Do bardzo ciekawych i pięknych zabytków należy zaliczyć niedawno odrestaurowaną barokową ambona z przepięknym baldachimem i malowidłem przemienienia Pańskiego. Także ławki dla wiernych w kościele (1710) są interesujące, w tzw. przedpiersiach posiadają malowidła ze scenami biblijnym.
  Interesujące są dwa drewniane konfesjonały (1701, 1709) z malowidłami św. Jana Nepomucena i bł. Jana Sarkandra.
  Barokowy chór muzyczny pochodzi z 1716 roku, z prospektem organowym z połowy XVII wieku.
  Na ścianach kościoła obrazy przedstawiające sceny Zwiastowania NMP, pokłon Trzech Króli, Wniebowzięcie NMP, Ecce Homo. Na prawej ścianie kościoła dwa epitafia ks. J.A. Czeraskiego (1693) i ks. Ignacego Jana Schupki (1775), którzy byli proboszczami w Lubieszewie. Na środku kościoła płyta nagrobna śp. Anny z 1650 roku.

- kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Anny w Marynowach
  Wyposażenie świątyni to organy z 1802 r., chrzcielnica oraz trzy ołtarze z XVIII w. Ołtarz główny został przeniesiony ze zniszczonego kościoła z Ostaszewa. W świątyni znajdują się również drewniane figurki św. Anny - patronki kościoła, Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz Marii Magdaleny.

- Bogate wyposażenie kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Jakuba w Niedźwiedzicy stanowi unikatowy zespół zabytków sakralnych.
  Są to rzeźby :
  :"Matka Boska z Dzieciątkiem" z ołtarza bocznego pd. XV w.
  "Krucyfiks" z ołtarza bocznego pd. XVI w.
  "Matka Boska z Dzieciątkiem" z ołtarza bocznego pn. XIV/XV w.
  "Św. Paweł" z ołtarza bocznego pn. XVI w.

"Św. Maciej" z ołtarza bocznego pn. XVI w.
Obrazy:
feretron z obrazami: "Św. Antoni Padewski", "Matka Boska z Dzieciątkiem" XVIII w.
"Wniebowzięcie Matki Boskiej" XVIII w.
"Ukrzyżowanie" XVIII w.
Stacje Męki Pańskiej XIX w.

- Bogate ołtarze - główny i dwa boczne pochodzą z XVIII wieku.

Całość uzupełniają:
ambona XVII/XVIII w., chrzcielnica XVIII w., empora organowa XVIII w., prospekt organowy XVIII w. konfesjonały XVIII w., stalle XVIII w., balustrada komunijna XVIII w., świeczniki XVIII w. kropielnica XIV w. kropielnica XV w.

- W Nowym Dworze Gdańskim, w kościele wzniesionym w stylu neogotyckim znajdują się ołtarze, chrzcielnica, ambona, witraże, prospekt organowy. W ołtarzu głównym znajduje się Obraz „ Przemienienie Pańskie" namalowany w 1872 roku, a także figury świętego Andrzeja i świętego Wojciecha.

- Wyposażenie kościoła filialnego rzymskokatolickiego p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Palczewie stanowi unikalne w skali nie tylko Pomorza. Stanowi je:

– ołtarz główny 1754
– prospekt organowy wraz z instrumentem muzycznym 1686
– empora organowa poł. XVIII w.
– rzeźbiarska grupa Ukrzyżowania poł. XVIII w.
– chrzcielnica w kształcie figury anioła
– zespół ławek dla wiernych
– boazeria z malowidłami
– świecznik wiszący korpusowy

Wnętrze halowe, z wydzielonym od wschodu niewielkim aneksem zakrystyjnym i deskowym pułapem osłaniającym więźbę dachową. Pozioma belka stężająca konstrukcję pełni funkcję belki tęczowej wydzielającej część prezbiterialną. Barwne polichromie w typie ludowego baroku z przedstawieniami figuralnymi i ornamentalnymi pokrywają ściany, emporę, drzwi, prospekt organowy, a nawet ławki. Barokowe wyposażenie obejmuje ołtarz główny 1754 rok, kazalnicę będącą wcześniej elementem ołtarza kazalnicowego, Grupą Ukrzyżowania na belce tęczowej, wiszącą pod sufitem figurę anioła, świecznika sześcioramiennego i pochodzący z 1686 roku prospekt organowy z instrumentem z 1909 roku.

- Wnętrze kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Stegnie posiada bardzo bogate wyposażenie:

strop XVII w., ołtarz XVIII w., ambona i chrzcielnica XVII w.,
Obrazy - „ Nieznany biskup" XVIII w. i przedstawienie Św. Wacław XVIII w. obraz na szkle widok kościoła w Stegnie XVIII w.

Rzeźby - Św. Zachariasz XVIII w. oraz Chrystus zmartwychwstały XVIII w.
Oraz - kurdyban XVII w., model okrętu żaglowego XIX w., świecznik korpusowy XVII w., świecznik XVIII w., świecznik XIX w., ornat XVIII w.
Unikatowe wyposażenie kościoła stanowi największy model statku w Polsce. Jest on darem załogi okrętu w podzięce za cudem uratowane życie. Autorem modelu statku jest F.W. Wehlm. Pracę ukończono dzień przed Wigilią w 1872 roku.

Obraz z ołtarza jest niezwykły .W centrum znajduje się obraz Najświętsze Serce Pana Jezusa, a za nim umieszczono lustrzaną kopię obrazu Caravaggia Złożenie do grobu.

Całą centralną część ołtarza cofnięta jest do wewnątrz, uwieńczono ją złotymi kolumnami.

Boczne skrzydła charakteryzują się ażurami, wiszącymi na gzymsie, które podtrzymują dwie złote kolumny. Ich podstawy są proste, estetyczne, pomalowane farbą olejną, koloru seledynowego. Na gzymsach stoi 4 Ewangelistów w czerwonych i błękitnych szatach. W części górnej kondygnacji ulokowany został obraz Zmartwychwstanie. Z prawej strony umieszczono rzeźbę kobiety mającą na rękach dziecko, a także małą dziewczynkę trzymającą ową niewiastą za suknię. Drugi posążek również przedstawia kobietę, trzyma ona księgę z napisem w języku łacińskim: Caritas i Venitas. Obok stoi baranek. Obydwie figury obok siebie mają złote kolumny podtrzymujące gzyms, na którym umieszczono symetrycznie dwie figury: z lewej rzeźba przedstawia kobietę trzymającą pas. Drugiej damie na kolana próbuje wejść baranek.

Sufit tego kościoła pokrywa największy obraz w Polsce i jeden z największych w Europie. Cały strop pokrywa lniane płótno na którym Reinhold Schneider swoją pracę rozpoczął 5 lipca, a skończył w październiku 1688 r.

Arcydzieło można podzielić na dwie części: centralną - prostokąt oraz obramowanie. W centrum umieszczono Zmartwychwstanie Chrystusa. W narożnikach prostokąta malarz przedstawia obrazy: Przypowieść o dziesięciu pannach, Spotkanie Chrystusa z Samarytanką, Niesienie Krzyża oraz Wskrzeszenie Łazarza. Nad częścią prezbiterium umieszczono Sąd Ostateczny. Jest on częściowo zasłaniany przez ołtarz. Na obramowaniu artysta przedstawił 12 Apostołów, a między nimi piękne ornamenty i medaliony o roślinnych motywach, połączonych girlandami roślinno-owocowymi, a także kartusze z motywami głowy.

Reinhold Schneider jeszcze 4 malowidła ścienne, na takim samym lnianym płótnie, co wcześniejsze dzieło: Chrzest Pana Jezusa, Sen Jakuba, Przypowieść o siewcy oraz Wjazd do Jerozolimy.

Obiektem, który latem przyciąga najwięcej zwiedzających, są organy. Kunsztowny prospekt organowy został uratowany z pożaru poprzedniego kościoła, zaś same organy pneumatyczne pochodzą z 1914 roku.

Zabytkiem w kościele jest również chrzcielnica z 1666 roku. Pierwotnie została wykonana dla kościoła św. Jana w Gdańsku, jako dar fundacji Katarzyny Zapio. Przez starania M. Krugera 15 listopada 1682 roku ofiarowano ją kościołowi w Stegnie. Wykonawca jej jest nieznany.

Kolejną perełką kościoła jest ambona wykonana przez Marcina Glabitzkiego. Dzieło bogato zdobione: płaskorzeźbami, które przedstawiają 4 ewangelistów i 4 proroków większych oraz ornamentami roślinnymi, ukończono 30 lipca 1687 roku.

- Wnętrze kościoła filialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Jakuba Apostoła w Tuji wypełnia barokowe wyposażenie, z którego największe wrażenie robi ołtarz główny z XVII w. Namalowany jest tu patron kościoła – św. Jakub z charakterystycznymi muszlami pielgrzymimi na kapeluszu. Ołtarz zdobią również rzeźby św. Stefana, św. Pawła, św. Wawrzyńca i św. Franciszka Ksawerego.
  Wyposażenie świątyni pochodzi głównie z XVIII wieku. Bogaty, barokowy ołtarz główny zawiera w centralnej części obraz z wizerunkiem św. Jakuba, a nieco wyżej – Koronacji Matki Bożej. Po bokach obrazów stoją figurki świętych i aniołów. Całość posiada wiele złoceń i srebrzeń. Ołtarze boczne przedstawiają: Marię i Józefa z dzieciątkiem. Barokowe są również: prospekt organowy i feretron. W wejściu do kościoła oraz przed prezbiterium leżą wapienne, XVII-wieczne płyty nagrobne, a w kruchcie stoi gotycka, granitowa kropielnica.

- Wyposażenie kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Narodzenia NMP w Wiercinach stanowią: ołtarze, ambona, chrzcielnica, obrazy, rzeźba, prospekt.

- Bogate wyposażenie kościoła parafialnego grekokatolickiego p.w. Św. Mikołaja w Żelichowie to ołtarze, ambona, chór muzyczny, chrzcielnice, ławy, konfesjonał, strop, cyborium ścienne, rzeźby, kurdybany, obrazy, drzwi główne, zamek do drzwi zakrystii, ikona, utensylia.
  Ołtarz główny to późny barok ok. 1730 roku. Drewniany, polichromowany, złocony z trzema scenami figuralnymi. W części głównej obraz Matka Boska Różańcowa z XVIII wieku, w zwieńczeniu owalny obraz Ecce Homo z XVIII wieku. Dwa bliźniacze ołtarze boczne pochodzą z ok. 1750 roku. Bogata dekoracja rzeźbiarska i ornamentowa.
  W ołtarzu północnym umieszczony obraz Święty Mikołaj oraz Zwiastowanie, a w południowym Pokłon Pasterzy.
  Bogato zdobiona ambona 1747/48 rok. Polichromowana, bogata ornamentyka, w zaplecku obraz 12-letni Jezus w świątyni. Nad amboną baldachim.
  Chór muzyczny XVII-XVIII w. ławy XVIII w., gotyckie cyborium, lichtarze XVIII wiek, świecznik wiszący, pasyjki, feretron, figury to cenne „ drobiazgi".
  Cenny strop polichromowany z poł. XVIII w, o szerokim programie ikonograficznym, nad emporą przedstawienie świętego Mikołaja.
  organowy, świecznik wiszący Barokowy krucyfiks na belce tęczowej z 1750.
  Kurdybany 1747 rok , złocone, barwne zachowane i zakonserwowane.

Zestawienie cennych zabytków ruchomych:

lp	miejscowość	Obiekt	Szt.	Nr rej.	Data wpisu
1	Jeziernik	Ambona zespół rzeźb	3	B/160	31.05.1975 11.01.2018
2	Kmiecin	Ołtarz, rzeźby, obraz ambona (korpus)	7	B/324	03.07.2009 31.01.2011

3	Lubieszewo	Ołtarze, ambona, chrzcielnica, rzeźby, obrazy, strop, empora, prospekt organowy, konfesjonały , ławki, ława kolatorska, dzwon, płyta nagrobna, epitafia, utensylia	46	B/2	24.05.1956, 18.01.1994
4	Marynowy	Ołtarze, zespół rzeźb	7	B/307	30.08.2007
5	Niedźwiedzica	Ołtarze, ambona, chrzcielnice, rzeźby , obrazy, malowidła ścienne, empora, prospekt organowy, konfesjonały, stalle, dzwon, portal zakrystii, balustrada komunijna	43	B/157	31.05.1975, 27.07.1982, 12.11.2009
6	Nowy Dwór Gdański	Ołtarze, chrzcielnica, ambona, witraże, prospekt organowy	11	B/358	07.11.2014
7	Palczewo	Ołtarz, prospekt organowy, empora, rzeźba, chrzcielnica, ławki, boazeria, utensylia	26	B/301	20.06.2006
8	Stegna	Strop, ołtarz, ambona chrzcielnica, obrazy, rzeźby ,kurdyban, model okrętu żaglowego, utensylia, prospekt organowy, empory	18	B/84	06.03.1972, 08.06.1983, 06.05.2014, 19.12.2017
9	Tuja	Ołtarze, ambona, prospekt organowy	5	B/322	18.02.2009
10	Wierciny	Ołtarze, ambona, chrzcielnica, obrazy , rzeźba, prospekt organowy, świecznik wiszący	9	B/334	21.06.2011
11	Żelichowo	Ołtarze, ambona, chór muzyczny , chrzcielnice, ławy ,konfesjonał, strop , cyborium ścienne, rzeźby , kurdybany, obrazy , drzwi główne, zamek do drzwi zakrystii, ikona, utensylia	80	B/208	21.06.1987, 06.02.2017

Spis zabytków powiatu nowodworskiego – zabytki archeologiczne

Zgodnie z definicją zabytkiem archeologicznym jest: zabytkiem nieruchomym, będącym powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytkiem ruchomym, będącym tym wytworem.

Na terenie powiatu nowodworskiego występują niezwykle cenne poznawczo zabytki archeologiczne zarówno wpisane do rejestru zabytków jak i do wojewódzkiej ewidencji zabytków

Ochroną prawną objęte zostały:

- osada otwarta z okresu wpływów rzymskich oraz późnego średniowiecza w Lubiszewie (gm. Nowy Dwór Gdański)
- neolityczne osady bursztyniarskie Wybicku i Niedźwiedziówce (gm. Stegna).

Stanowisko w Lubieszewie składa się z osady późnoneolitycznej, osady kultury pomorskiej (wczesna epoka żelaza, IV-II w p.n.e.), cmentarzyska kultury oksywskiej i wielbarskiej (młodszy okres przedrzymski - okres wpływów rzymskich, osady wczesnośredniowiecznej i późnośredniowiecznej (XII-XIV w.).

Osady bursztyniarskie w Wybicku (gm. Stegna) odkryte zostały w 1981 r., wydatowane zostały na schyłkowy okres neolitu. Znaleziono tu wielki kompleks pracowni specjalistycznych zajmujących się sezonową obróbką bursztynu. Należały one do ludności kultury rzucewskiej, zamieszkującej krawędzie Wysoczyzn nad Zalewem Wiślanym i Zatoką Gdańską.

Osady w Wybicku należą do jednego pasma tego typu znalezisk, ciągnącego się na przestrzeni kilkudziesięciu kilometrów od Rybiny do Drewnicy i dalej w kierunku Gdańska.

Stanowiska w Niedźwiedziówce (gm. Stegna), w której centrum obróbki bursztynu funkcjonowało już w okresie od 3200-2400 p.n.e. Na powierzchni około 1 km^2 istniało tu około 900 pracowni bursztyniarskich.

Stanowiska w Wybicku i Niedźwiedziówce wpisano do rejestru zabytków w 1982 r. Ze względu na niezwykle bogatą i interesującą substancję zabytkową oraz długi okres użytkowania, stanowiska te należą do najważniejszych na obszarze Żuław, w skali kraju stanowią unikat, natomiast na archeologicznej mapie Europy mają istotne znaczenie badawcze.

- pojedyncze ślady osadnictwa z XVIII w. we wsi Marzęcino i we wsi Gozdawa, co związane jest prawdopodobnie ze zniszczeniami, jakie nastąpiły w wyniku zalania tych terenów pod koniec II wojny światowej.

- w okolicach Rybiny znane są znaleziska pradziejowe (schyłkowy neolit) związane z działalności bursztyniarską ludności kultury rzucewskiej. Pojedyncze zagrody czy zespoły zagród pojawiły się dopiero w XVIII w., wznoszone były na naturalnych wyniesieniach tzw. kępach, na których dodatkowo usypywano terpy, chroniące przez powodziami.

- w rozwidleniu Wisły i Szkarpawy znajdują się pozostałości szańca obronnego z 1628 r. tzw. Gdańskiej Głowy, okolicach Przemysławia zlokalizowane jest grodzisko z XII-XIII w., przez Krzyżaków w miejscu wcześniejszego umocnienia obronnego.

W gminie Sztutowo zidentyfikowano 11 stanowisk archeologicznych.

Wszystkie zarejestrowane stanowiska zostały określone chronologicznie dzięki występowaniu charakterystycznej ceramiki lub narzędzi kamiennych i krzemiennych. W jednym przypadku

był wrak średniowiecznego statku, którego odkrycie zgłoszone zostało w 2000 r. do ówczesnego Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku. Stanowiska archeologiczne znajdują się w Sztutowie, Skowronkach, Łaszce i Kobylej Kępie.

Na terenie gminy Sztutowo nie znajdują się stanowiska archeologiczne objęte ochroną przez wpis do rejestru zabytków archeologicznych.

Stanowiska archeologiczne w powiecie nowodworskim w rejestrze zabytków archeologicznych

Lp	**Miejscowość**	**Gmina**	**Zakres ochrony**	**Przedmiot ochrony**	**Wpis do rejestru (nr decyzji, data)**	**Stary numer**	**Nr rejestru**
1	Lubieszewo	Nowy Dwór Gdański	osada otwarta z okresu wpływów rzymskich oraz późnego średniowiecza położona na piaszczystym wzniesieniu ok. 1 km na zachód od wsi	osada	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku KI.IV/6200/2175/ 71 z dnia 14.05.1971 r.	152/A	C-197
2	Wybicko	Stegna	neolityczna osada bursztyniarska położona 2 km na zachód rzeki Linawy, usytuowana na terenie płaskim, na zaznaczającym się lekko wyniesieniu	osada	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie KLI/ 1037/82 z dnia 5.05.1982 r.	63/A/82	C-456
3	Wybicko	Stegna	neolityczna osada bursztyniarska położona około 700 m na wschód od zakręt u szosy biegnącej z PGR Wybicko do PGR Szkarpawa, 1800 m na południowy wschód od stanowiska nr 1, usytuowane na terenie płaskim na słabo zaznaczającym się wzniesieniu	osada	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie KLI/ 1037/82 z dnia 5.05.1982 r.	64/A/82	C-457
4.	Wybicko	Stegna	neolityczna osada bursztyniarska położona 200 m na północny zachód od rzeki Linawy w miejscu gdzie położona jest wyspa i około 1350 m od mostu na tej rzece, na terenie płaskim	osada	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie KLI/ 1037/82 z dnia 5.05.1982 r.	65/A/82	C-458
5	Wybicko	Stegna	neolityczna osada bursztyniarska położona	osada	Wojewódzki Konserwator	66/A/82	C-459

.			około 1300 m na wschód od zakręt u szosy biegnącej z PGR Wybicko do PGR Szkarpawa, 600 m na wschód od stanowiska nr 2; usytuowane na płaskim terenie na słabo zaznaczającym się wzniesieniu		Zabytków w Olsztynie KLI/ 1037/82 z dnia 5.05.1982 r.		
6	Niedźwiedzió wka	Stegna	neolityczne osady bursztyniarskie położone około 1300 m na wschód od południowego krańca zabudowań Niedźwiedziówki i rozciąga się o około 0,5 km w kierunku północnym i południowym, zlokalizowana na niewielkich wzniesieniach w kształcie „rozmytych wałów" – ma charakter umowny	osada	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie KLI/ 1036/82 z dnia 5.05.1982 r.	67/A/82	C-460
7	Niedźwiedzió wka	Stegna	neolityczna osada bursztyniarska położona na gruntach PGR Niedźwiedziówka, 2 km na wschód od północnego skraju zabudowań Niedźwiedziówki i 700 m na południe od zabudowań gospodarczych wsi Bronowo; położona na terenie płaskim	osada	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie KLI/ 1036/82 z dnia 5.05.1982 r.	68/A/82	C-461

Zabytki nieruchome na terenie Powiatu nowodworskiego, opis.

Gmina i miasto Nowy Dwór Gdański

Jazowa 6, gm. Nowy Dwór Gdański.

Gospoda z częścią mieszkalną usytuowana przy nadrzecznym trakcie łączącym dwie położone na lewym brzegu Nogatu żuławskie przewoźnicze wsie przywałowe (Hackendorf-Robach i Einlage).

Wybudowana została w 1887 r., drewniana, wzniesiona konstrukcji wieńcowo-zrębowej, z węgłami przesłoniętymi listwami imitującymi pilastry toskańskie, na wysokiej,

kamiennoceglanej podmurówce. Budynek jednokondygnacyjny, z dwukondygnacyjnym poddaszem, przekryty dwuspadowym dachem (krytym dawniej dachówką holenderką). Wzniesiony na rzucie prostokąta, z wydzielonymi wewnątrz trzema poprzecznymi traktami. Część środkowa (dwudzielna, przelotowa sień) rozdzielała część mieszkalną od zachodu i usługową (pomieszczenia gospody) od wschodu. Elewacje były malowane (miejscami zachowały się ślady pierwotnej kolorystyki). Otwory okienne w ozdobnym ramowaniu, z okiennicami. Ze względu na funkcję istniały trzy wejścia do domu i gospody, poprzedzone drewnianymi gankami. Obecnie budynek jest w ruinie w wyniku pożaru 28.09.2017 r.

Kmiecin, ul. Żuławska, gm. Nowy Dwór Gdański.

Kościół p.w. Św. Jadwigi Królowej – część murowana została wzniesiona w XIV w., natomiast budowa wieży miała miejsce w 1679 r. W latach 1344 – 1564 kościół katolicki, od 1564 r. do II wojny światowej – ewangelicki. Po wojnie przeszedł na własność Skarbu Państwa i zamieniony został na muzeum regionalne Ziemi Żuławskiej. 1 lipca 1981 r. kościół został zwrócony poprzedniemu właścicielowi, w wyniku czego przywrócono parafię rzymskokatolicką. Kościół gotycki, orientowany, jednonawowy, oszkarpowany, nakryty dwuspadowym dachem, krytym dachówką holenderka, z niewydzielonym z bryły prezbiterium, od strony zachodniej drewniana wieża z sobotami – jedyne tego rodzaju założenie w regionie. Wieża z izbicą przekrytą ośmiobocznym dachem, krytym gontem. Ściana wschodnia zwieńczona schodkowym szczytem ze sterczynami. Od północy do korpusu przylega zakrystia, przekryta wspólnym z korpusem dachem.

Kmiecin ul. Jaśminowa, gm. Nowy Dwór Gdański.

Brama wjazdowa – przeniesiona z zagrody w Jasionnie. Drewniana, wsparta na ośmiu słupach, trójdzielna, część środkowa wyższa i szersza od bocznych. Każda część kryta dwuspadowym dachem, pokrytym dachówką holenderką. Gzymsy okapowe profilowane, pośrodku na belce

napis „Anno AP BH IG BM 1806”.

Lubieszewo, gm. Nowy Dwór Gdański.

Kościół parafialny p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej – korpus kościoła wraz z zakrystią i przedsionkiem południowym wzniesiony w 2 poł. XIV w. Wieża z 1573 r. drewniana, konstrukcji słupowej, obmurowana cegłą do wysokości dachu korpusu, W 1892 r. powiększono okna kościoła. Kościół gotycki, orientowany, na planie prostokąta, salowy, ceglany, oskarpowany. Od zachodu wieża na rzucie kwadratu, od północy zakrystia, od południa kruchta. Dach dwuspadowy kryty holenderką, hełm – gontem. Szczyty: wschodni kościoła, zakrystii i kruchty – sterczynowe, z blendami. Wnętrze kryte stropem kolebkowym z desek, polichromowanym, z XVIII w. W zakrystii sklepienie krzyżowe, otynkowane, dekorowane stiukiem z ok. 1700 r.

Lubieszewo 29, gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy, z poł. XIX w., założony na planie prostokąta, drewniany, na ceglanej podmurówce, jednokondygnacyjny, z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, podpiwniczony, z dwuspadowym dachem, krytym holenderką. Pośrodku wzdłużnej ściany frontowej usytuowany głęboki podcień, wsparty na sześciu drewnianych kolumnach, dźwigających na wysokości drugiej kondygnacji wystawkę o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą holenderką. Szczyty ścian bocznych drewniane, odeskowane, listwowane.

Wszystkie elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem, ostatki belek stropowych wychodzące przed lico ścian wzdłużnych służą jako konsole, naroża budynku opilastrowane. Okna dwuskrzydłowe, 8- polowe, w profilowanych opaskach, z okiennicami. Drzwi główne płycinowe.

Lubieszewo 50 (d. 37), gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy, z 1747 r., założony na planie prostokąta, drewniany, na ceglanej podmurówce, jednokondygnacyjny, z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, podpiwniczony, kryty dwuspadowym dachem (bryła główna kryta dachówką zakładkową, podcień kryty eternitem). Podcień w elewacji frontowej (zachodniej) ustawiony osiowo, w konstrukcji ryglowej wypełnionej cegłą holenderką, wsparty na sześciu słupach. Szczyty ścian bocznych drewniane, odeskowane, listwowane. Wszystkie elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem, naroża budynku opilastrowane. Okna dwuskrzydłowe, 6-polowe, w profilowanych opaskach, z okiennicami. Drzwi główne płycinowe, na nadprożu napis: „Anno 1747 B.H.”.

Marynowy ul. Nowodworska 70/70 A, gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy z 1804 r., założony na planie prostokąta, drewniany, na ceglanej podmurówce, jednokondygnacyjny, z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, podpiwniczony, z wysokim dwuspadowym dachem, krytym holenderką. wzdłużnej ściany frontowej usytuowany głęboki podcień, wsparty na sześciu drewnianych kolumnach, dźwigających na wysokości drugiej kondygnacji wystawkę w konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą holenderką układaną w jodełkę. W tylnej elewacji podcień gospodarczy. Zachowany zabytkowy układ wnętrza. Główne i wewnętrzne drzwi klasycystyczne. Na belce podcienia napis „ Jacob Dircksen Bauherr Anno 1804 Herman Hekker Baumeister”.

Marynowy, ul. Podcieniowa, gm. Nowy Dwór Gdański.

Kościół p.w. Św. Anny – prezbiterium wraz z zakrystią wschodnią wzniesione ok. 1330 r., kościół rozbudowany w XIV w., nawa ukończona ok. 1515 r., z tego czasu pochodzi zapewne zakrystia zach. i wieża, przebudowana potem w 1872/3 r. W 1895 r. remont szczytu wschodniego i pokrycia dachu nawy dachówką mnich-mniszka. Kościół gotycki, ceglany, oskarpowany, z wieżą częściowo drewnianą, orientowany, na planie prostokąta, jednonawowy, z prezbiterium wydzielonym we wnętrzu łukiem tęczowym. Od zachodu wieża na planie kwadratu, od północy przy prezbiterium dwie zakrystie, od południa przy nawie

przedsionek. Szczyt wschodni sterczynowy, z blendami, dach dwuspadowy kryty mnich-mniszką. Dach wieży namiotowy, kryty blachą. we wnętrzu strop drewniany, polichromowany.

Marynowy, ul. Podcieniowa, gm. Nowy Dwór Gdański.

Cmentarz rzymsko-katolicki wraz z układem zieleni wysokiej i bramą cmentarną – założony prawdopodobnie wraz z budową kościoła tj. ok. 1300 r. stanowi bezpośrednie otoczenie gotyckiego kościoła. Założony na działce zbliżonej do trójkąta, podstawą przylegającego do drogi, nie posiada wyraźnego podziału na kwatery, ewentualny wcześniejszy podział został zatarty w XIX w. Zachowały się liczne nagrobki o dużych wartościach artystycznych i historycznych pochodzące z I i II poł. XIX w., nagrobki ustawione rzędowo i orientowane.

Podstawową grupę stanowią piaskowcowe stele (7 sztuk) w wielu przypadkach bogato zdobione z typową dla wyznania menonickiego symboliką. Drugą grupę stanowią żeliwne krzyże nagrobne (4 sztuki) o bogato zdobionych zakończeniach ramion. Na ternie cmentarza zachował się nieliczny drzewostan w postaci rzędu lip na zachodniej granicy działki i pojedynczych drzew różnego gatunku wewnątrz działki. W południowo-wschodniej linii ogrodzenia żeliwna brama z 4 ćw. XIX w.

Marynowy ul. Podcieniowa 19, gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy, z 1803 r., drewniany, konstrukcji zrębowej, na planie prostokąta, z frontowym podcieniem, podcień i szczyty konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą holenderką. Dachy nad bryłą główna i podcieniem dwuspadowe, kryte holenderką. Zachowany zabytkowy układ wnętrza. Nadproże portalu głównego rzeźbione. Zespół drzwi o motywach klasycystycznych, szafy ścienne - klasycystyczne. Na belce podcienia napis „Johan Jacob Ziemer Bau Herr Anno 1803 Peter Loewen Bau Meister”. Na nadprożu portalu głównego: „Johan Jacob Ziemer Ba Elizabeth Ziemer B F 1803”.

Marynowy ul. Podcieniowa 23, gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy, wzniesiony na przełomie XVIII i XIX w., kilkakrotnie remontowany, podcień remontowany 1955 r. Ustawiony kalenicowo do ulicy, murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta, jednokondygnacyjny z dwupoziomowym poddaszem, podpiwniczony od strony północnowschodniej.

Część ścian wewnętrznych zbudowana w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą. Wysoki dwuspadowy dach z prostokątną lukarna od podwórza, pokryty holenderką, od frontu w miejscu nieistniejącego podcienia – daszek okapowy. Szczyty wschodni i zachodni trójkątne, otynkowane, podzielone poziomo i pionowo lizenami. W zwieńczeniu obu szczytów identyczne, dekorowane, murowane przyczółki o falistym profilu, na narożnikach czworoboczne sterczyny, przyczółki i sterczyny zwieńczone drewnianymi wazami empire. Elewacje domu obiega wydatny profilowany gzyms., naroża ujęte płaskimi pilastrami. Zachowała się część oryginalnych, dwuskrzydłowych, ośmiopolowych okien. Drzwi główne od strony północnej dwuskrzydłowe, płycinowe, klasycystyczne, z nadświetlem.

Marzęcino, ul. Gówna 12, gm. Nowy Dwór Gdański.

Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Kościół wzniesiony w ćwierci XIX w. w stylu neogotyckim. Zbudowany w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, orientowany, jednonawowy, założony na rzucie regularnego prostokąta, z nieco niższym, wyodrębnionym prezbiterium, zamkniętym pięciobocznie, zakrystią od północy i drewnianą wieżą od zachodu. Dachy nad nawą i zakrystią – dwuspadowe, nad prezbiterium – pięcioboczny, pokryte dachówką holenderką. Na elewacjach pn. i pd. dwa rzędy identycznych, wąskich otworów okiennych, zamkniętych tzw. łukiem Tudora, rozmieszczonych rytmicznie parami w płaszczyznach między szerokimi, pionowymi ryglami, wystającymi przed lico muru. Analogiczne pojedyncze okna, w drewnianych, profilowanych obramieniach, umieszczone w trzech czołowych ścianach prezbiterium i ścianie zach. Układ rygli w murach prostokątny i krzyżowy: okap dachu wzdłuż ścian bocznych opiera się na dekoracyjnych drewnianych konsolkach; krawędzie okapu nad szczytem wsch. i przerwanym bryłą wieży szczytem zach. – zdobi drewniany fryz o motywie trójliścia. Od zach. wtopiona w dach korpusu głównego wznosi się smukła, czworoboczna trzykondygnacyjna wieża zegarowa, zwieńczona ośmiobocznym namiotowym hełmem, krytym blachą. Ściany dwóch dolnych kondygnacji wieży do wysokości kalenicy dachu kościoła oszalowane w układzie poziomym, górna część wieży i cztery trójkątne szczyty u podstawy hełmu, mieszczące tarcze zegarowe, odeskowane pionowo, z listwami na stykach desek. Między drugą i trzecią kondygnacją biegnie gzyms uskokowy, ozdobiony fryzem z drewnianych konsolek. W przyziemiu wieży, od zachodu, główne wejście kościoła, w którym osadzone są dwuskrzydłowe, płycinowe drzwi, nad otworem wejściowym dwuspadowy daszek, wsparty na drewnianych profilowanych krokształynach, z krzyżem w zwieńczeniu. Analogiczne drzwi z ozdobnym daszkiem we wschodniej ścianie zakrystii. Wnętrze kościoła pokryte drewnianym, belkowym stropem o sfazowanych krawędziach belek.

Myszewko 4, gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy, z 1793 r., założony na planie prostokąta, drewniany, na kamienno-ceglanej podmurówce, jednokondygnacyjny, z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, podpiwniczony, z dwuspadowym dachem, krytym holenderką. Pośrodku wzdłużnej ściany frontowej usytuowany głęboki podcień, wsparty na sześciu drewnianych kolumnach, dźwigających na wysokości drugiej kondygnacji wystawkę o konstrukcji ryglowej wypełnionej cegłą holenderką. W dolnej kondygnacji podcień wtórnie zabudowany ścianami drewnianymi. Szczyty ścian bocznych drewniane, odeskowane, listwowane, u doły deski posiadają snycerskie wykończenie. Wszystkie elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem, ostatki belek stropowych wychodzące przed lico ścian wzdłużnych służą jako konsole. Okna dwuskrzydłowe, 6-polowe (część oryginalnych okien wymieniona na okna dwuskrzydłowe bez szprosów), z trójkątnymi naczółkami i z okiennicami.

Nowy Dwór Gdański ul. Chrobrego 2, gm. *loco*.

Budynek mieszkalny powstał w 2 lub 3 ćw. XIX w. jako dom przeznaczony dla organisty nieistniejącego obecnie kościoła ewangelickiego w Nowym Dworze Gdańskim. Budynek

usytuowany kalenicowo w stosunku do ulicy, reprezentuje typ żuławskiej wiejskiej drewnianej zabudowy mieszkalnej dla charakterystycznej dla pierwszej i drugiej połowy XIX w. Dom drewniany, w konstrukcji wieńcowo-zrębowej. na ceglanej podmurówce, jednokondygnacyjny, nakryty wysokim dachem dwuspadowym krytym dachówką holenderką. Szczyty budynku oszalowane pionowo deskami zakończonymi dekoracyjną koronką. Zbudowany na planie prostokąta, dwutraktowy. Elewacje posiadają oryginalną kompozycję z czasów budowy. Naroża budynku osłonięte deskami imitującymi pilastry.

Nowy Dwór Gdański ul. Chrobrego 7, gm. *loco*.

Dom mieszkalny wzniesiony w połowie XIX w., drewniany, w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, na ceglanej, otynkowanej podmurówce, na planie prostokąta, podpiwniczony, parterowy, z poddaszem użytkowym. Elewacja frontowa czteroosiowa, z drzwiami wejściowymi na drugiej osi od zachodu, jednoskrzydłowymi z dekoracją płycinową. Elewacje boczne dwuosiowe. Otwory okienne prostokątne z drewnianymi opaskami (okna współczesne). Ściany zwieńczone drewnianym gzymsem podokapowym. Dach wysoki, dwuspadowy kryty eternitem (pierwotnie dachówka holenderka). Konstrukcja więźby dachowej płatwiowo-krokwiowa. Wnętrze dwutraktowe z sienią przelotową, w pomieszczeniach stropy belkowe. Schody na poddasze drewniane.

Nowy Dwór Gdański ul. Drzymały 3, gm. *loco*.

Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego powstał w poł. XIX w. Usytuowany na osi północ-południe z niewielkim odchyleniem w kierunku wschodnim, wybudowany w stylu neogotyckim, murowany z cegły, wzniesiony na planie prostokąta z wyodrębnionym, pięciobocznym prezbiterium od południa i dwoma kwadratowymi zakrystiami po obu stronach korpusu nawowego w części południowej. Prezbiterium oszkarpowane wysokimi, płaskimi, jednoskokowymi przyporami z ostrołukowymi blendami w części górnej. Okna ostrołukowe, w profilowanych otworach zamkniętych łukiem ostrym, w prezbiterium nad oknami, w zwieńczeniu fryz utworzony z triad niewielkich ostrołukowych okienek w każdej ze ścian. Portal w elewacji frontowej, rozglifiony, ostrołukowy, wyżej na osi tondo i dwa małe, ostrołukowe okienka po bokach, w szczycie siedem blend, ze zdwojoną na osi. Ściany szczytowe zwieńczone uskokowymi sterczynami, frontowa zwieńczona na osi kwadratową wieżyczką z ostrołukowymi oknami w trzech ścianach, nakrytą daszkiem stożkowym krytym blachą, ściany boczne i prezbiterium wieńczy fryz uskokowy. Bryła kościoła jednoprzestrzenna z wydzielonym, niższym prezbiterium i zakrystiami, nawa przykryta płaskim stropem belkowym, prezbiterium sklepieniem żebrowym. Korpus nawowy i zakrystie nakryte dachami dwuspadowymi, prezbiterium dachem pięciopołaciowym, całość kryta dachówką holenderką.

Nowy Dwór Gdański ul. Kopernika 15/17, gm. loco.

Budynek magazynowy powstał w 1902 r., eklektyczny o cechach neogotyku. Murowany z cegły licowej, usytuowany szczytem do ulicy, wolnostojący, na rzucie wydłużonego prostokąta , bryła złożona z trzech części: południowej - dwukondygnacyjnej, ze ścianką kolankową i spłaszczonym, dwuspadowym dachem krytym papą, środkowej - poprzecznej,

trójkondygnacyjnej, z analogicznym dachem, oraz północnej - parterowej, z płaskim dachem. Elewacja południowa, szczytowa, z dwuskrzydłowymi drzwiami na osi, obok których okna zamknięte łukiem odcinkowym podkreślonym ceglanym gzymsem; zamknięta trójkątnym szczytem ze schodkową sterczyną, w szczycie data „1902”, gzyms koronujący ceglany, schodkowy. Elewacja wschodnia (boczna) z analogicznymi podziałami, trójczęściowa; część południowa dwu i pół kondygnacyjna, w górnej partii wydzielone za pomocą lizen płyciny zamknięte podokapowym gzymsem schodkowym, otwory okienne jak w elewacji południowej, część środkowa trójkondygnacyjna zwieńczona szczytem trójkątnym podkreślonym schodkowym gzymsem, zwieńczonym sterczynami; cześć północna parterowa podzielona na trzy segmenty za pomocą lizen, gzyms koronujący ceglany, schodkowy. Elewacja zachodnia (frontowa) analogiczna do wschodniej, szczyt części środkowej zwieńczony półkolistym profilowanym gzymsem z klińcem, pod którym okulus, poniżej płycina wydzielona lizenami zwieńczona łukiem kotarowym, narożniki pilastrowane ze sterczynami wyprowadzonymi ponad połać dachu. Silnie zaakcentowane podziały wertykalna za pomocą lizen. Elewacja północna przysłonięta współczesną dobudówka. Budynek magazynowy przy ul. Kopernika 15/17 w Nowym Dworze Gdańskim zlokalizowany został w północno – zachodniej części miasta w pobliżu Tui (Tugi), gdzie w końcu XIX w. i na początku XX w. wznoszono zabudowę przemysłową związaną z dynamicznym rozwojem gospodarczym miasta.

Nowy Dwór Gdański ul. 3 Maja 2, gm. *loco*.

Zespół fabryki i browaru Stobbego. Fabryka wódek gatunkowych i likierów Stobbego została założona w 1776 r., w 1784 r. powstał browar. Intensywna rozbudowa zespołu fabrycznego miała miejsce ok. 1880 r. Zespół budynków fabrycznych usytuowany jest w centrum miasta nad Tugą (Tui), na jej południowym brzegu. Z XIX-wiecznej zabudowy do czasów obecnych przetrwały dwa budynki: magazynowo-produkcyjny i produkcyjno-administracyjny. Budynek magazynowo-produkcyjny powstał w 1878 r. (data budowy uwidoczniona w szczycie), zajmuje północny fragment dziedzińca fabrycznego, bezpośrednio przylegający do rzeki Tui, neogotycki, murowany z cegły licowej, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta z aneksem klatki schodowej od zachodu, dwu- i półkondygnacyjny, nakryty dwuspadowym dachem z pokryciem ceramicznym (holenderka). Narożniki budynku zaakcentowane pilastrami zwieńczonymi sterczynami, szczyty podkreślone fryzem arkadkowym, analogiczny fryz artykułuje elewację wschodnią i wieńczy szczyt zachodni aneksu klatki schodowej. Na wysokości drugiej kondygnacji fryz kordonowy ceramiczny złożony z kolistych kształtek różnej wielkości. Do budynku prowadzi dwoje drzwi metalowych; dwuskrzydłowe magazynowe w elewacji wschodniej flankowane pilastrami, zwieńczone łukiem odcinkowym podkreślonym fryzem z kółek ceramicznych oraz jednoskrzydłowe w elewacji południowej aneksu klatki schodowej. W elewacji szczytowej wschodniej występują ponadto drzwi załadunkowe w ostatniej kondygnacji, nad fryzem, zwieńczone łukiem odcinkowym podkreślonym układem cegieł. Analogiczne drzwi znajdują się w elewacji południowej (wzdłużnej) budynku, w drugiej osi od wschodu, na wysokości drugiej kondygnacji z zachowanymi pozostałościami dźwigu towarowego. Okna w budynku, zróżnicowanej wielkości, wąskie, zamknięte łukiem odcinkowym, stolarka metalowa. Pod oknami pierwszej kondygnacji szczytu wschodniego dwa okrągłe otwory wentylacyjne zamknięte żeliwnymi drzwiczkami z dekoracją roślinną. Wnętrze jednoprzestrzenne – w partii przyziemia sklepienie kolebkowe wsparte na masywnych filarach, w pierwszej kondygnacji belkowy strop na słupach, więźba dachowa powiązana z konstrukcją nośną drugiej kondygnacji,

płatwiowo-kleszczowa. Budynek produkcyjno-administracyjny powstał w 1883 r., nosi cechy neogotyku, (data powstania w sterczynie wieńczącej szczyt wschodni), obecnie przylega doń od strony południowej współczesny garaż i budynek administracyjny Straży Pożarnej. Wzniesiony na planie litery "L", zajmuje zachodni fragment dziedzińca fabrycznego. Murowany z cegły licowej, nakryty dachem dwuspadowym z pokryciem ceramicznym (holenderka), dwukondygnacyjny, bryła wielostopniowa, przekształcona na skutek podniesienia kondygnacji poddasza w partii centralnej, w osi południowej ryzalit ze ściętym narożnikiem pn., w którym drzwi wejściowe, nakryty poprzecznym dachem krytym holenderką, zamknięty trójkątnym szczytem z fryzem arkadkowym i sterczynami. Kondygnacje budynku artykułowane kordonowym fryzem ze skośnie kładzionej cegły. Na osi ryzalitu wrota wjazdowe, stolarka okienna w większości wymieniona, otwory okienne prostokątne, tylko w partii parteru w części środkowej zamknięte łukiem odcinkowym pokreślonym układem cegieł. Układ wnętrz w zasadzie dwutraktowy, uległ znacznym zmianom na skutek powojennych przebudów i adaptacji.

Nowy Dwór Gdański ul. Morska 74, gm. *loco*.

Dom podcieniowy – zbudowany pod koniec XVIII w. Około 1880 r. przebudowany, remont kapitalny w 1963 r. podczas którego znacznie przebudowano wnętrze. W 1994 r. ponownie remontowany. Budynek drewniany w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, na kamiennej podmurówce, jednokondygnacyjny, z częściowo użytkowym poddaszem, w ¼ podpiwniczony, przy ścianie frontowej (północnej) podcień wsparty na pięciu słupach o ozdobnych mieczach, dach dwuspadowy nad częścią główną i podcieniem, w południowej połaci dachu współczesna lukarna przekryta dachem jednospadowym. Dach kryty dachówką holenderką. Podcień szalowany deskami w układzie poziomym. Wnętrze budynku znacznie przebudowane.

Nowy Dwór Gdański ul. Morska 83, gm. *loco*.

Obiekt o funkcji administracyjno-produkcyjnej, wzniesiony etapami w końcu XIX i początku XX wieku. Do budynku głównego przylega od zachodu część administracyjna, od wschodu natomiast budynek produkcyjny. Całość murowana z cegły, otynkowana. Częściowo podpiwniczona. Część środkowa parterowa, pięcioosiowa, ujęta dwoma ryzalitami. Ryzality dwukondygnacjowe, naroża boniowane. W partii górnej, naroża ryzalitów zdobione pilastrami. Ryzality nakryte dachami dwuspadowymi, z ażurowymi, snycersko zdobionymi wiatrownicami, zwieńczonymi pazdurami. Nad oknami parteru trójkątne naczółki. Część parteru pomiędzy ryzalitami trójosiowa, parterowa, z wysokim poddaszem. Drzwi główne na osi środkowej, ujęte dwoma pilastrami, zwieńczone trójkątnym naczółkiem, zdobionym stylizowaną palmetą. Stolarka okienna współczesna – nie naśladuje historycznych form okien.

Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 5, gm. loco.

Dom wzniesiony w końcu XVIII w., remontowany i przebudowany w 2 poł. XIX i XX w., Założony na planie prostokąta, północną ścianą szczytowa zwrócony do ulicy, drewniany, odeskowany, parterowy, na podmurówce z kamieni polnych częściowo podpiwniczony, pokryty wysokim dwuspadowym dachem z dwoma lukarnami od wschodu i zachodu, krytym

holenderką. Od pn. i pd. trójkątne, odeskowane szczyty, z listwami na styku desek, pod okapem, szczytu pn. fragment gzymsu ząbkowego. Elewacje boczne wieńczy drewniany, profilowany gzyms okapowy wsparty na konsolach utworzonych z ostatków belek stropowych; na narożach budynku – drewniane bonie. W czasie remontu 1972 r. zlikwidowano wszystkie stare okiennice, elewacje pomalowano na olejno. We wnętrzu budynku, przekrytym drewnianym, belkowym stropem, zachowana drewniana klatka schodowa ze słupkami wolutowymi, drzwi płycinowe z nadświetlem na kutych zawiasach.

Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 9, gm. *loco.*

Budynek mieszkalny zbudowany został pod kon. XIX w. Usytuowany szczytowo do ulicy. Wolnostojący, wzniesiony na planie prostokąta. W konstrukcji ryglowej wypełnionej cegła, obecnie oszalowany deskami w układzie poziomym, na kamiennej, otynkowanej podmurówce, częściowo podpiwniczony. Budynek jednokondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem. Dach dwuspadowy kryty dachówką holenderką.

Nowy Dwór Gdański, ul. Sikorskiego 14, gm. loco.

Budynek mieszkalny zbudowany został ok. poł. XIX w. Usytuowany kalenicowo do drogi. Drewniany, w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, na planie prostokąta, na podmurówce, oszalowanej deskami. Naroża budynku oszalowane deskami naśladującymi boniowanie. Budynek jednokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem. Dach dwuspadowy kryty dachówką holenderką. Wydatny okap wsparty na ozdobnie opracowanych końcówek belek.

Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 21, gm. loco.

Budynek powstał w 1935 r. jako część planowanego dużego kompleksu budynków domu niemieckiej wspólnoty narodowej, przeznaczony był na reprezentacyjną salę widowiskową i luksusową restaurację. Po 1945 r. budynek po dobudowie ze zniszczeń wojennych został wraz z sąsiadującym budynkiem hotelowym przeznaczony na pierwszy w Polsce Dom Kultury. Po utworzeniu Powiatu Nowodworskiego w 1954 r. placówka zmieniła nazwę na Powiatowy Dom Kultury, po 1975 r. zaś na Miejsko - Gminny Ośrodek Kultury. Od 1991 r. mieści się tu Żuławski Ośrodek Kultury. Budynek wzniesiony w stylu modernizmu z odniesieniami do klasycyzmu. Budynek przy ul. Sikorskiego 21 jest środkowym skrzydłem planowanego kompleksu ulokowanego w północnym zakolu rzeki Tui, na jej wschodnim brzegu, połączony za pomocą parterowego łącznika z drugim budynkiem z zespołu – obecnie siedzibą Starostwa Powiatowego. Murowany z cegły ceramicznej, podpiwniczony, wzniesiony na rzucie prostokąta z wejściem głównym w ścianie szczytowej od północy i rozbudowanym tarasem ze schodami wejściowymi. Budynek dwukondygnacyjny, nakryty wysokim, czterospadowym dachem z pokryciem ceramicznym (holenderką). W bocznych połaciach dachu pojedyncze wystawki, na kalenicy wywietrzniki. Elewacje budynku ze skromnym detalem w postaci opasek okiennych i gzymsu koronującego z fryzem podokapowym. Elewacja północna - fasada, szczytowa, drzwi wejściowe potrójne, zwieńczone łukami pełnymi, w partii piętra w tych samych osiach występuję wysokie drzwi balkonowe flankowane oknami, przed którymi szeroki balkon z metaloplastyczną balustradą. Do szczytowej elewacji południowej dostawiony wysoki podest z lustrzanymi schodami.

W elewacjach wzdłużnych rytmicznie rozmieszczone otwory okienne - w parterze kwadratowe, na piętrze prostokątne, oraz dwoje bocznych drzwi.

Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 23, gm. loco.

Budynek Administracyjny ob. siedziba Starostwa Powiatowego w Nowym Dworze Gdańskim powstał w 1936 r. jako część planowanego dużego kompleksu budynków domu niemieckiej wspólnoty narodowej, przeznaczony był na funkcje hotelowe. Po 1945 r., po odbudowie ze zniszczeń wojennych został przeznaczony na pierwszy w Polsce Dom Kultury. Po utworzeniu Powiatu Nowodworskiego w 1954 r. w budynku umieszczono biura Prezydium Powiatowej Rady Narodowej; dom kultury zachował kilka pomieszczeń parteru. Po likwidacji powiatu w 1975 r. w budynku umieszczono Urząd Miasta i Gminy Nowy Dwór, a od 1990 r. – filię Rejonowego Urzędu Pracy w Elblągu. Po reformie z 1998 r. stał się ponownie siedzibą Powiatu Nowodworskiego. Budynek wzniesiony jest w stylu modernizmu z odniesieniami do klasycyzmu. Budynek ten jest skrzydłem zachodnim planowanego kompleksu ulokowanego w północnym zakolu rzeki Tugi, na jej wschodnim brzegu, połączony za pomocą parterowego łącznika z drugim budynkiem z zespołu – obecnie siedzibą Żuławskiego Ośrodka Kultury. Murowany z cegły ceramicznej, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, złożony z dwóch skrzydeł ustawionych pod kątem prostym, nakryty dachami wielopołaciowymi krytymi dachówką karpiówką. W połaciach dachowych wtórne ciągi lukarn, nakryte wspólnymi daszkami pulpitowymi. Budynek wzniesiony na rzucie litery L, z trapezowym tarasem od strony północnej i półkolistym od południa, od wschodu parterowy łącznik z sąsiednim budynkiem, zawierający bramę przejazdową. Elewacje budynku ceglane, pozbawione detalu z wyjątkiem fryzu podokapowego ze skośnie układanej cegły i portalu wejściowego w szczycie północnym. Główne drzwi wejściowe w głębokiej niszy, zamkniętej łukiem pełnym o ościeżach ze sztucznego kamienia, dekorowanych motywami roślinnymi i żłobkowaniem. Układ wnętrza w obu skrzydłach budynku dwutraktowy. Parterowy łącznik z bramą przejazdową murowany z cegły, nakryty dwuspadowym dachem, krytym holenderką. Przejazd bramny sklepiony łukiem koszowym, podkreślony układem cegieł, w zworniku z obu stron bramy klińce ze sztucznego kamienia, płaskorzeźbione, z wizerunkami łodzi żaglowej i ryby.

Nowy Dwór Gdański, ul. Sikorskiego, gm. *loco*.

Most drogowy zwodzony na Tui (Tudze) w ciągu ul. Sikorskiego został zbudowany w 1936 r. jako drogowy nad rzeką Tugą (Tui). Posiada trzy przęsła o różnej rozpiętości. Przęsło środkowe (ruchome) wykonane jest w konstrukcji stalowej. Podstawowym materiałem części stałej mostu jest żelbetowa konstrukcja płytowo - żebrowa. Całkowita szerokość konstrukcji przęsła ruchomego wynosi 9 m, całkowita długość mostu - 18 m. Przęsło ruchome konstrukcji nitowanej podnoszone było systemem żurawiowym (obecnie unieruchomione). Do żelbetowego filara przymocowana jest rama stalowa, na niej opiera się przegubowo rama pozioma z przeciwwagą zakończona balastem umieszczonym w stalowej skrzyni. Przęsło jest połączone z ramą przeciwwagi za pomocą dwóch wieszaków zaopatrzonych w przeguby. Napęd mechanizmu unoszącego przęsło ruchome odbywał się za pomocą silnika elektrycznego, obecnie zdemontowanego. Most jest wyposażony w napęd ręczny - mechanizm przekładniowo-dźwigniowy pozwalający na awaryjne podnoszenie i opuszczanie przęsła. Konstrukcja nośna przęsła ruchomego składa się z belek stalowych stężonych

poprzecznie. Na belkach głównych ułożony jest pomost drewniany obecnie pokryty asfaltem. Pozostałe dwa krótkie przęsła stanowią konstrukcję żelbetowo - płytową, filary składają się z oczepów żelbetowych opartych na słupach żelbetowych. Most ten, pomimo, iż obecnie nie pełni funkcji mostu zwodzonego zachował wszystkie cechy konstrukcyjne i widokowe. Jest też jedyną na terenie powiatu tego typu konstrukcją zlokalizowaną w granicach miasta, a będącą nowoczesnym następstwem XVIII - wiecznego mostu zwodzonego na Tui (Tudze).

Nowy Dwór Gdański, ul. Tuwima 5, gm. *loco.*

Wieża ciśnień wzniesiona w latach 1908 -1909, wzniesiona w konstrukcji żelbetowej wypełnionej cegłą, siedmiokondygnacyjna, na rzucie ośmioboku z przylegającą boczną, prostokątną, niewielką przybudówką stanowiącą wejście do wieży. Na trzonie wieży zwężającym się ku górze znajduje się głowica zwieńczona ośmiobocznym hełmem z chorągiewką (z datą „1909”). Aneks wejściowy kryty dwuspadowym daszkiem, nakrytym holenderką, z drzwiami na osi i wydatnym gzymsem kordonowym. W głowicy wieży, znajduje się zbiornik na wodę. Wieża była eksploatowana do 1965 r. tj. do czasu uruchomienia Centralnego Wodociągu Żuławskiego.

Nowy Dwór Gdański, Pl. Wolności 10, gm. *loco.*

Budynek mieszkalny usytuowany szczytowo w północnej pierzei placu. Wzniesiony w połowie XIX w., drewniany, w konstrukcji zrębowo-wieńcowej, na wysokiej ceglanej, tynkowanej podmurówce. Zbudowany na planie prostokąta, podpiwniczony parterowy, z użytkowym poddaszem. Elewacja frontowa i tylna dwuosiowe, boczne – trójosiowe. Wejście w elewacji zachodniej, ściana szczytowa (południowa) odeskowana, narożniku budynku obite drewnianymi listwami. Okna prostokątne dwuskrzydłowe (współczesne), ujęte drewnianymi opaskami. Dach dwuspadowy, więźba dachowa w konstrukcji krokwiowo-płatwiowej ze stolcami. Dach kryty dachówką holenderką. Wnętrze trójtraktowe. Stropy belkowe odeskowane, schody na strych drewniane, zabiegowe.

Nowy Dwór Gdański, ul. Wejhera 2, gm. *loco*.

Dom mieszkalny wzniesiony w 1 poł. XIX w. na rzucie prostokąta, podpiwniczony, parterowy, z mieszkalnym poddaszem. Drewniany, w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, na ceglanej otynkowanej podmurówce. Dach naczółkowy kryty dachówką holenderką. Elewacja frontowa siedmioosiowa, z drzwiami w osi środkowej, flankowanymi dwoma wąskim oknami. Elewacja tylna sześcioosiowa, z dwuskrzydłowymi drzwiami na czwartej osi od południa. Elewacja boczna (południowa) posiada dwa okna tylko w poddaszu. Od północy przylega do sąsiedniego budynku usługowo-mieszkalnego. Szczyt w elewacji południowej deskowany, olistwowany. Naroża budynku oblicowane deskami naśladującymi boniowanie. Wnętrze dwutraktowe z sienią przelotową. Schody na poddasze drewniane, jednobiegowe.

Orłowo, ul. Żuławska, gm. Nowy Dwór Gdański.

Kościół p.w. Św. Barbary.

Nawa i zakrystia wzniesione w połowie XIV w., przedsionek zachodni z dzwonnicą z pocz. XVIII w. Kościół gotycki orientowany, ceglany, nieregularnie oskarpowany, przedsionek zachodni, szczyt i sygnaturka drewniane. Na rzucie prostokąta, salowy, od północy przy prezbiterium, pod wspólnym dachem zakrystia, od zachodu przedsionek na rzucie kwadratu. Dach dwuspadowy, kryty dachówką mnich-mniszka, hełm sygnaturki – gontem. Wnętrze kryte stropem płaskim, w zakrystii sklepienie kolebkowe.

Orłowo ul. Mennonicka 11, gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy wzniesiony około połowy XIX w., przebudowany w końcu XIX w., konstrukcji ryglowej, od wschodu połączony z murowanym budynkiem inwentarskim, na kamiennej podmurówce, częściowo podpiwniczony, ściany zewnętrzne ryglowe, wewnętrzne drewniane. Zachowany komin komorowy. Poddasze częściowo mieszkalne, z oknami w szczycie deskowym oraz w podcieniu. Budynek kryty dachówką holenderką. Podcień sześciosłupowy, ryglowy, z mieczami wyciętymi na łuku odcinkowym. Szczyt deskowany, za odeskowaniem zwarta konstrukcja ryglowa. Zachowane oryginalne, dwuskrzydłowe drzwi wejściowe pod podcieniem z okresu budowy obiektu.

Orłowo ul. Żuławska 66 (d. 31), gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy, z 1802 r., wybudowany przez Piotra Loewena, założony na planie prostokąta, drewniany, na ceglanej podmurówce, jednokondygnacyjny, z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, podpiwniczony, kryty dwuspadowym dachem (dachówka holenderka). Podcień w elewacji frontowej (południowej) ustawiony osiowo, wsparty na ośmiu słupach, w konstrukcji ryglowej wypełnionej cegłą holenderką. Szczyty ścian bocznych drewniane, odeskowane, listwowane. Wszystkie elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem, ostatki belek stropowych wychodzące przed lico ścian wzdłużnych służą jako konsole, naroża budynku opilastrowane. Okna dwuskrzydłowe, 6-polowe, w profilowanych opaskach, z okiennicami. Drzwi główne płycinowe. Na belce podcienia napis „Bauherr Anno 1802”.

Orłowo Pierwsze 1, gm. Nowy Dwór Gdański.

Dom podcieniowy z 1802 r., drewniany, konstrukcji zrębowej, na planie prostokąta, z frontowym podcieniem ryglowym, wypełnionym cegłą holenderką, otynkowaną i podcieniem gospodarczym od podwórza. Dachy dwuspadowe, kryte holenderką. Zachowany zabytkowy układ wnętrza, Bogaty wystrój plastyczny: kolumny podcienia z kapitelami jońskimi, na cokołach, portal główny o rzeźbionym nadprożu, flankowany półkolumnami, w nim drzwi zdobione żłobkowaniem i rozetami. We wnętrzu ozdobne drzwi i cztery szafy ścienne klasycystyczne. Na belce podcienia napis „Cornelius Jansson Bauherr Anno 1802 Peter Loewen Bau Meister”. W nadprożu portalu głównego „Cornelius Jansson Bauherr Anno 1802 PL BH”.

Różewo, gm. Nowy Dwór Gdański.

Cmentarz menonicki założony ostał najprawdopodobniej w XVII w. Jest najstarszą nekropolią tej grupy wyznaniowej na Żuławach. W narożniku północno-zachodnim zachował się 400-letni dąb – jedyna pozostałość z tamtych czasów. Obecne zachowane zabytki pochodzą przeważnie z XIX w. Najwcześniejszy datowany na 1808 r., najpóźniejszy na 1922. Cmentarz założony jest na planie prostokąta, orientowany, położony na terenie płaskim, lekko wzniesionym w stosunku do otaczających go pól. Wzdłuż jego boków usypane są niewielkie wały ziemne, na nich po obwodzie posadzone zostały lipy, z których zachowały się obsadzenie po wschodniej i południowej stronie. Pierwotna kompozycja przestrzenna jest słabo czytelna: prawdopodobnie cmentarz podzielony był na trzy kwatery: północną, południowowschodnią i południowo-zachodnią. Dom modlitwy (Bettenhause) znajdował się w kwaterze północnej, w jej wschodniej części. Został zniszczony do fundamentów, obecnie pozostało po nim niewielkie wzniesienie. W zachodniej części kwatery północnej znajduje się jeszcze jedna pozostałość po dawnym wybudowaniu. Nagrobki znajdowały się we wszystkich kwaterach, były orientowane, ułożone regularnie w rzędach. Pozostały nieliczne stele z inskrypcjami na awersie i rewersie, obramienia nagrobków, podstawy pod tablice inskrypcyjne w formie ściętego pnia i konsoli.

Rychnowo Żuławskie 18-18a, gm. Nowy Dwór Gdański.

Zagroda złożona z domu, parku, bramy, dwóch obór, warsztatu i spichlerza. Dom wzniesiony w 1867 r., Park przydomowy z 4 ćw. XIX w., brama z ok. 1900 r., obora po stronie północnej z 1 ćw. XX w., obora po stronie południowej z pocz. XX w., budynek warsztatowy z 1 ćw. XX w., spichlerz z 1921 r. Wszystkie budynki gospodarcze wiernie odtwarzają układ poprzedniej zabudowy gospodarczej i inwentarskiej. Dom drewniany, zrębowy, na kamienno-ceglanej podmurówce, jedno- kondygnacyjny, z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, podpiwniczony, kryty dwuspadowym dachem (dachówka esówka). Elewacje boczne zwieńczone profilowanym gzymsem, w elewacjach wzdłużnych ostatki belek stropu ozdobnie wykończone, naroża budynku opilastrowane. Okna dwupoziomowe, dwudzielne 10-polowe, w profilowanych opaskach, z trójkątnymi naczółkami, z okiennicami. W elewacji zachodniej drewniana, przeszklona weranda, w elewacji wschodniej otwarty drewniany ganek.

Spichlerz, obory i warsztat wzniesione z cegły silikatowej z detalami architektonicznymi z czerwonej cegły licówki. Spichlerz trójkondygnacyjny, kryty dwuspadowym dachem o niskim kącie nachylenia połaci. Obory i warsztat jednokondygnacyjne, kryte dachami dwuspadowymi. Obora od strony północnej w bardzo złym stanie technicznym – bez dachu.

Stawiec, gm. Nowy Dwór Gdański.

Cmentarz menonicki z poł. XVIII w.

Założony na planie prostokąta, zajmuje obszar 0,81 ha. Podzielony na dwie części aleją lipową. W kwaterze w narożniku pn.-wsch. znajdował się niegdyś dom modlitwy (Bettenhause) wzniesiony w roku 1768, pozostałością po nim jest wyniesienie i kamienie

ułożone wzdłuż fundamentów. Ocalałe nagrobki są orientowane, przeważającą ilość stanowią stele, z inskrypcjami na awersie i rewersie. Inne spotykane tu formy nagrobków to: podstawy pod tablice inskrypcyjne w formie ściętych pni i podstawy pod żeliwne krzyże. Układ zieleni wysokiej jest znacznie zniszczony, mimo to przetrwało tu wiele pierwotnych nasadzeń oraz późniejszych XIX-wiecznych uzupełnień, stanowią je drzewa z alei oraz wzdłuż północnej i wschodniej granicy.

Stobna 5, gm. Nowy Dwór Gdański.

Budynek mieszkalny dawnej zagrody holenderskiej typu wzdłużnego założonej w 1888 r. Dom wzniesiony z bali drewnianych, w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, na podwalinie kamienno-ceglanej. Wybudowany na planie prostokąta, trójtraktowy z przechodnią sienią, jednokondygnacyjny, z dwukondygnacyjnym poddaszem użytkowym krytym dachem dwuspadowym (dachówka holenderka). Ściany wtórnie oszalowane deskami w układzie pionowym. Otwory okienne olistwowane, okiennice niezachowane. We wnętrzu zachowana oryginalna stolarka drzwiowa oraz kolorystyka i opracowanie ścian w izbach mieszkalnych, a także dwa piece kaflowe.

Tuja, gm. Nowy Dwór Gdański.

Kościół filialny p.w. Św. Jakuba wzniesiony w 2 połowie XIV w. W 1802 r. przebudowano drewnianą część wieży. W 1894 r. założono sklepienie nad prezbiterium, a w 1901 r. – nad nawą. Kościół gotycki, orientowany, na niskim cokole kamiennym, ceglany, oskarpowany. Na rzucie prostokąta, trójnawowy, z wydzielonym prezbiterium, zamkniętym trójbocznie. Od północy prezbiterium - zakrystia, od południa nawy – przedsionek. Od zachodu wydzielona wieża na rzucie ośmioboku, o bardzo dużej grubości muru, górna jej część drewniana. Szczyty - wschodni, nawy i południowy przedsionka – sterczynowe. Dach nawy dwuspadowy, kryty holenderką, prezbiterium – dachówką mnich-mniszka, hełm wieży – eternitem. W prezbiterium i nawach nowe sklepienie krzyżowe i gwiaździste. Pierwotne sklepienie krzyżowe w przedsionku, oparte na profilowanych konsolach. Zachowana gotycka więźba dachowa, storczykowa.

Żelichowo, gm. Nowy Dwór Gdański.

Kościół p.w. Św. Mikołaja ufundowany w 1352 r., w 2 poł. XIV w. zbudowano część wschodnią wraz ze szczytem, średniowieczne jest również podmurowanie, w latach 1637-47 wybudowano obecną nawę, a w 1687 r. drewnianą część wieży, rozebraną w 1945 r. Nowa zakrystia pochodzi z 1847 r. Kościół orientowany, salowy, na rzucie prostokąta, od zachodu dolna część dawnej kwadratowej wieży, od południa przedsionek i zakrystia. Niewydzielone prezbiterium i wieża oskarpowana, ceglane podobnie jak przedsionek i zakrystia. Nawa konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą. Dach dwuspadowy, kryty dachówką mnich-mniszka. Szczyt wschodni schodkowy, dekorowany sterczynami i wysmukłymi, tynkowanymi blendami. Wnętrze kryte stropem kolebkowym z desek, polichromowane.

Miasto i gmina Krynica Morska

Krynica Morska, gm. *loco*. Układ ruralistyczny.

Krynica Morska jest organizmem urbanistycznym powstałym z połączenia dwu wsi rybackich w ciągu XX w. – pierwszej o metryce średniowiecznej, drugiej – letniskowej, założonej w połowie XIX w. Posiada dwa centra zabudowy. Jednym jest dawna wieś rybacka położona nad Zalewem Wiślanym i rozciągająca się wzdłuż ul. Gdańskiej i Rybackiej, drugim – osiedle letniskowe położone w rejonie ul. Bałtyckiej, Portowej, Teleexpresu, Korczaka, Gdańskiej i połączone z przystanią żeglugową. Na całym tym obszarze znajduje się historyczna zabudowa pochodząca z kilku okresów historycznych, tj.: w rejonie dawnego centrum wsi rybackiej znajdują się domy z poł. XIX w. (zbieg ul. Rybackiej i Gdańskiej), wzdłuż ul. Gdańskiej od wyżej omówionego centrum do ul. Portowej domy rybackie oraz rybacko-letniskowe z okresu 1880-1920, w rejonie ulic Tkaczy, Bałtyckiej, Teleexpresu, Korczaka – zabudowa wczasowa z okresu 1900-1915. Zabudowa założona jest na skomplikowany układ drożny. Są to dwa ciągi komunikacyjne biegnące wzdłuż Mierzei, na który nałożyła się sieć ulic: ul. Przyjaźni, leśna droga przebiegająca w głębi Mierzei równolegle do jej brzegów, jest dawnym traktem pocztowym z okresu średniowiecznego, prowadzącym z Gdańska do Królewca i dalej w kierunku Kłajpedy, Rygi i Tallina. Ciąg ulicy Gdańskiej od zachodniej rogatki miasta do ul. Portowej i dalej ul. Portową i Górników dochodzi do traktu pocztowego – to droga łącząca poszczególne wsie rybackie nad Zalewem, funkcjonująca zapewne już od XVIII w.

Krynica Morska ul. Gdańska 72, gm. *loco*.

Budynek wzniesiony w l. 20-tych lub 30-tych XX w. Usytuowany kalenicowo w południowej pierzei ul. Gdańskiej, na skarpie. Zbudowany z cegły licowej, wzniesiony na planie prostokąta, parterowy z użytkowym poddaszem, werandą od północy oraz dwiema przybudówkami od południa. Nakryty dachem dwuspadowym krytym holenderką, częściowo podpiwniczony. Weranda północna z dwuspadowym dachem o niskim nachyleniu połaci. Wejście do budynku z ganku północnego oraz południowego. W ścianach szczytowych po dwa okna w parterze, w poddaszu trzy prostokątne w dolnej części i jedno okrągłe w górnej. W elewacjach bocznych gzyms rolkowy nad parterem. Wnętrze dwutraktowe, w części zachodniej schody na poddasze.

Krynica Morska ul. Gdańska 102, gm. *loco.*

Budynek mieszkalny – willa – wybudowany został na pocz. XX w., bez cech stylowych. Budynek wolnostojący, usytuowany szczytowo do ulicy Gdańskiej. Murowany z cegły, otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta, z dwoma trójbocznymi ryzalitami w elewacji wschodniej, analogicznym ryzalitem w elewacji zachodniej i pięciobocznym ryzalitem w elewacji północnej oraz prostokątną, współczesną dobudówką od południa. Budynek jednokondygnacyjny, z dwukondygnacyjnym użytkowym poddaszem, kryty dachem dwuspadowym (dachówka esówka). W połaciach lukarny kryte dachami jednospadowymi.

Poddasze oraz ryzalit w elewacji północnej w konstrukcji szkieletowej. Wnętrze trzytraktowe, z klatką schodową na poddasze w części północno-zachodniej.

Krynica Morska ul. Górników 20, gm. *loco*.

Dom powstał w latach 20-tych XX w., bez cech stylowych. Jest typowym dla swojego okresu domem letniskowym wzorowanym na chatach rybackich, przeznaczony do wynajmu letnikom. Swój charakter zachował do dziś. Wzniesiony na planie prostokąta, z trójbocznym ryzalitem w elewacji południowej, dwutraktowy, z wejściem w elewacji wschodniej. Dwukondygnacyjny, ostatnia kondygnacja w formie poddasza z wysoką ścianką kolankową, nadwieszona od strony południowej. Budynek na ceglanej podmurówce, ryglowy, otynkowany, ścianka kolankowa i szczyty odeskowane. Dach dwuspadowy kryty dachówką holenderką z lukarną od zachodu.

Krynica Morska ul. Młodzieży 1, gm. *loco*.

Dom mieszkalny został wzniesiony ok. 1900 r. w części reprezentacyjnej kurortu Kahlberg, jako Villa Kolkmann. Nie posiada cech stylowych, jest natomiast utrzymany w charakterystycznym, dla zabudowy dawnego uzdrowiska, klimacie architektury kurortowej. Ma charakter dużej willi przeznaczonej do całorocznego używania. Położony jest na skarpie, od południa znajduje się niewielki taras ogrodowy. Budynek murowany z cegły, w górnych kondygnacjach ryglowy, w partii cokołu z cegły licowej. Wzniesiony na rzucie zbliżonym do kwadratu, z ryzalitem wejściowym od wschodu, oraz płytko zryzalitowaną częścią elewacji południowej, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym nad wyższą częścią i czterospadowym - nad niższą, z pokryciem ceramicznym (karpiówka) na deskowaniu. W połaciach dachowych wysokie, ceglane kominy z daszkami dwuspadowymi. Budynek posadowiony na wysokim cokole z cegły licowej. W połaci dachowej dwie wystawki z daszkami pulpitowymi. Wszystkie okapy budynku wysunięte, z dekoracyjnie zaciosanymi końcówkami belek.

Krynica Morska ul. Młodzieży 2, gm. *loco*.

Budynek mieszkalny – willa – wybudowany został na pocz. XX w., bez cech stylowych. Budynek wolnostojący, usytuowany kalenicowo do ulicy. Murowany z cegły, otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta z prostokątnym ryzalitem w elewacji wschodniej. Wnętrze dwutraktowe z klatką schodową na poddasze w narożniku płd. - zach. Elewacja wschodnia czteroosiowa, z dwukondygnacyjnym ryzalitem na dwóch osiach środkowych, ryzalit w drugiej kondygnacji w konstrukcji ryglowej, oddzielony od parteru gzymsem kordonowym. Elewacje szczytowe dwuosiowe, okna prostokątne analogiczne jak w elewacji wschodniej. Budynek jednokondygnacjowy, podpiwniczony, z mieszkalnym poddaszem, poddasze w konstrukcji ryglowej, bryła nakryta dachem mansardowym z naczółkami od strony szczytów, ryzalit dachem trójpołaciowym prostopadłym do kalenicy, w połaci dachowej po obu stronach ryzalitu facjaty nakryte daszkami pulpitowymi, całość kryta dachówką karpiówką ułożoną w koronkę.

Krynica Morska ul. Przyjaźni 22, gm. *loco.*

Budynek mieszkalny (ob. nieużytkowany, dawniej pełnił rolę przychodni rejonowej) wybudowany został na pocz. XX w., bez cech stylowych. Pełnił rolę willowej zabudowy letniskowej. Murowany z cegły, otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta, z przybudówką od strony północnej, w której mieściło się wejście i prostokątnym ryzalitem w elewacji zachodniej. Budynek dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym krytym dachówką karpiówką. Otwory okienne ujęte płaskimi opaskami, elewację wieńczy profilowany gzyms. Wnętrze dwutraktowe z klatką schodową w ryzalicie północno-zachodnim.

Krynica, ul. Portowa 28, gm. *loco*.

Budynek mieszkalny – willa, wzniesiony został na początku XX w. jako dom letniskowy, w stylu tzw. kurortowym. Budynek wolnostojący, usytuowany kalenicowo do ulicy. Murowany z cegły, na podmurówce kamiennej, otynkowany wzniesiony na planie zbliżonym do kwadratu z nieznacznie wyryzalitowanym narożnikiem północno-wschodnim, mieszczącym przeszkloną, drewnianą werandę i przybudówką wejścia w części północno-zachodniej. Budynek podpiwniczony, jednokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, poddasze w konstrukcji ryglowej, bryła nakryta dachem dwuspadowym. W połaciach dachowych niewielkie lukarny kryte dachami jednospadowymi. Dach kryty dachówką karpiówką. Wnętrze dwutrakowe z klatką schodową na poddasze w części zachodniej.

Krynica Morska ul. Szkolna 4, gm. *loco.*

Budynek mieszkalny wzniesiony został ok. 1900 roku jako dom letniskowy, nie posiada cech stylowych. Drewniany, w konstrukcji wieńcowo zrębowej na ceglanym fundamencie. Parterowy z użytkowym poddaszem, częściowo podpiwniczony, nakryty dwuspadowym dachem krytym dachówką holenderką. Dom na planie prostokąta z drewnianą werandą przy elewacji wschodniej i murowanym gankiem wejściowym przy elewacji północnej. Ściany domu deskowane poziomo, szczyty listwowane pionowo z dekoracyjnym zakończeniem listew, w narożnikach listwy imitujące pilastry.

Krynica Morska ul. Teleexpresu 2, gm. *loco*.

Budynek pensjonatu („Bałtyk”) wzniesiony w pocz. XX w., utrzymany w stylu stanowiącym połączenie tzw. stylu szwajcarskiego i miejscowej tradycji rzemieślniczej. Usytuowany w północnej części miasta. Wzniesiony na planie prostokąta, w dolnej kondygnacji murowany cegły licówki, w górnych kondygnacjach ryglowy, z dekoracyjnym układem rygli i zastrzałów. werandy słupowe przeszklone. Balkony słupowe, wsparte na dekoracyjne zaciosanych belkach i słupach. Budynek trójtraktowy, z ryzalitami na skrajnych osiach w elewacji północnej oraz południowej oraz trójosiowym ryzalitem pośrodku elewacji wschodniej i zachodniej. Pomiędzy ryzalitami północnym i południowym drewniane werandy.

Krynica Morska ul. Teleexpresu 6, gm. *loco*.

Wille „Meta” i „Św. Katarzyna” powstały w latach 1890-1910, nie posiadają cech stylowych. Wzniesione zostały jako obiekty wolnostojące, następnie połączone dobudowanym łącznikiem. Wzniesione w jednej linii zabudowy po południowej stronie ul. Teleexpresu. Budynki wzniesione na planie prostokąta, murowane z cegły, tynkowane, trójkondygnacyjne, podpiwniczone, kryte stromymi dachami nakrytymi dachówką esówką. W połaci dachu willi „Meta” wieżyczka widokowa. Krynica Morska ul. Teleexpresu 8, gm. *loco*. Budynek mieszkalny wzniesiony został na początku XX w. w stylu tzw. „kurortowym”. Budynek wolnostojący, murowany z cegły licówki, w wątku krzyżowym. Wzniesiony na planie litery „T” z pięciobocznym ryzalitem w elewacji zachodniej i ryzalitem mieszczącym wejście w elewacji północnej. Budynek dwukondygnacyjny, z mieszkalnym poddaszem, wnętrze dwu- i półtraktowe z klatką schodową na piętro w części północno-wschodniej. Bryła budynku niejednolita rozczłonkowana, bryła główna i ryzalit nakryte dachem dwuspadowym, całość kryta dachówką karpiówką ułożoną w koronkę.

Krynica Morska ul. Teleexpresu 10, gm. *loco*.

Willa wybudowana została na pocz. XX w., bez cech stylowych, stanowi przykład zabudowy willowej letniskowej. Budynek wolnostojący, usytuowany szczytowo do ulicy. Murowany z cegły, otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta z prostokątnym ryzalitem w elewacji wschodniej i prostokątną przybudówką wejścia od strony zachodniej. Budynek jednokondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, z użytkowym poddaszem. Poddasze w konstrukcji szkieletowej. Nakryty dachem dwuspadowym (dawniej kryty dachówką karpiówką). Połacie dachowe wsparte na ozdobnych krokstynach. Wnętrze dwutraktowe z klatką schodową na poddasze w części północno-zachodniej.

Krynica Morska ul. Teleexpresu 12, gm. *loco*.

Willa wybudowana w pocz. XX w., wolnostojąca, kalenicowo do ulicy, w części dolnej murowana z cegły, na kamiennym cokole, częściowo tynkowana, druga kondygnacja w konstrukcji ryglowej. Budynek wzniesiony na rzucie prostokąta z wielobocznym, jednokondygnacyjnym ryzalitem na osi środkowej w elewacji frontowej. Nad ryzalitem, wysuniętym ponad połać dachową, szachulcowa facjata ze szczytem zdobionym drewnianymi, ażurowymi wachlarzami wspartymi na krokstynach, po jej obu stronach lukarny kryte daszkami dwuspadowymi o załamanych połaciach. Budynek dwu i pół traktowy, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, przykryty dachem dwupołaciowym, krytym dachówką karpiówka ułożoną w koronkę.

Krynica Morska ul. Teleexpresu 17, gm. *loco*.

Willa wybudowana została na początku XX w. w stylu tzw. kurortowym. Budynek wolnostojący, usytuowany kalenicowo do ulicy. Murowany z cegły, otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta z dwoma prostokątnymi ryzalitami w elewacji wschodniej i ryzalitem

w narożniku płn.- zach. Budynek trójkondygnacyjny, podpiwniczony, wnętrze dwu i pół traktowe. Elewacja frontowa wschodnia czteroosiowa, rozczłonkowana dwoma asymetrycznie ustawionymi ryzalitami. Ryzalit północny jednoosiowy, czterokondygnacyjny, boniowany w przyziemiu, wyżej bonie jedynie na narożach, ryzalit podzielony horyzontalnie fryzem ograniczonym gzymsami, z tynkowaną, prostokątną płyciną na osi, w przyziemiu odcinkowo zamknięte okno, powyżej w wysokiej, tynkowanej, odcinkowo zamkniętej płycinie umieszczone dwa pojedyncze okna analogicznie jak niżej. Ryzalit południowy trójkondygnacyjny, trójosiowy, w przyziemiu poprzedzony schodami ganek z tralkową balustradą, z wejściem i dwoma wąskimi oknami po bokach, wyżej loggia z gzymsem wspartym na filarach z dekoracją stiukową. Pomiędzy ryzalitami zamknięty półkoliście otwór wejściowy z głową kobiecą w zworniku, na drugiej kondygnacji prostokątne okno w tynkowej opasce, nad nim okno owalne.

Elewacja północna dwuczęściowa, część zachodnia wysunięta, z przeszkloną loggią w pierwszej i trzeciej kondygnacji, loggia w drugiej kondygnacji otwarta, część wschodnia analogiczna jak ryzalit północny elewacji wschodniej, bez otworów okiennych i wysokiej, tynkowanej płyciny. Elewacja zachodnia czteroosiowa, w trzeciej kondygnacji pięcioosiowa, z jednoosiowym ryzalitem w części północnej. Elewacja południowa trójosiowa, w trzeciej kondygnacji dwuosiowa, z wejściem w osi środkowej.

Krynica Morska, ul. Turystyczna 10/12, gm. *loco*.

Budynek mieszkalny wybudowany został pod koniec XIX w., bez cech stylowych. Budynek wolnostojący, usytuowany kalenicowo do ulicy. Wzniesiony w konstrukcji ryglowej z wypełnieniem ceglanym, otynkowany na planie prostokąta z prostokątną przybudówką od strony zachodniej. Budynek jednokondygnacyjny, z mieszkalnym poddaszem. Wnętrze dwutraktowe, z klatką schodową na poddasze w środkowej części elewacji północnej. Elewacja północna pięcioosiowa, z wejściem na osi. Nad osią środkową facjata. Na elewacjach pod oknami ozdobne rygle w kształcie czwórliścia. Elewacje boczne częściowo przesłonięte, od wschodu ryglową przybudówką, od zachodu – współczesną, murowaną z cegły. Budynek nakryty wysokim dachem dwuspadowym, nad facjatą dach dwuspadowy. Całość kryta dachówką holenderką.

Krynica Morska, ul. Żeromskiego 8, gm. *loco*.

Budynek mieszkalny – willa wybudowana na początku XX w., bez cech stylowych. Budynek wolnostojący, usytuowany szczytowo do ulicy. Murowany z cegły licówki, z detalem architektonicznym wykonanym w tynku. Wzniesiony na planie zbliżonym do kwadratu z werandą i współczesną przybudówką od północy, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, częściowo podpiwniczony. Dach mansardowy, kryty dachówką karpiówką. W połaci wschodniej lukarna kryta dachem pulpitowym. W narożniku północno zachodnim znajduje się dwukondygnacyjna wieżyczka zwieńczona hełmem cebulastym z iglicą, krytym blachą. Elewacje jednoosiowe, otwory okienne ujęte tynkowanymi opaskami, z odcinkowo zamkniętymi naczółkami. Wieżyczka zdobiona płaskimi gzymsami nadokiennym, kordonowym i wieńczącym. Wnętrze dwutraktowe, z klatką schodową w narożniku północnozachodnim.

Gmina Sztutowo,

ul. Gdańska, gm. *loco*.

Most drogowy zwodzony na Wiśle Królewieckiej w ciągu drogi państwowej nr 09171.

Most położony na południe od wsi Sztutowo, rozpięty nad końcowym odcinkiem Wisły Królewieckiej ok. 3 km od jej ujścia do Zalewu Wiślanego. Most ruchomy w Sztutowie powstał ok. 1934 r. i jest zbliżony konstrukcją, a także sylwetą do innych mostów ruchomych z tego okresu budowanych na Żuławach. Całkowita długość mostu wynosi 43,20 m, szerokość – 7,60 m, posiada on 5 przęseł o różnej rozpiętości. Przęsło środkowe jest konstrukcją stalową, zwodzoną, pozostałe są żelbetowe. Konstrukcję przęsła zwodzonego stanowią dwa dźwigary blachownicowe złożone ze środnika oraz pasów - dolnego i górnego. Dźwigary połączone są za pomocą nitów z trzema poprzecznicami, pomiędzy którymi sześć podłużnie stężonych wiatrownicami. Na podłużnicach zamocowane są belki i pomost drewniany stanowiący jezdnię mostu. Pozostałe przęsła stanowią konstrukcje żebrowo - płytową, żelbetową, nawierzchnia jezdni pokryta jest asfaltem. Przęsła oparte są na filarach posadowionych na drewnianych palach wbitych w dno i brzegi rzeki. W środkowym filarze umieszczono komorę maszynowni. Do filara głównego przymocowana jest pionowa rama stalowa, na której opiera się przegubowo rama pozioma przeciwwagi zakończona stalową skrzynią balastu wypełnioną betonem. Przęsło ruchome i rama przeciwwagi połączone są za pomocą wieszaków przegubowych. Podstawowa zasada działania oparta jest na równoważeniu przez balast ramy poziomej ciężaru własnego przęsła zwodzonego. Napęd z silnika przenoszony był przez wały i przekładnie na koła zębate znajdujące się w nogach ramy pionowej. Na kołach zębatych oparto listwy w postaci drabinek. Podczas obrotu kół zaczepione o ich zęby listwy przesuwały się, ciągnąc przęsło do góry. Most w Sztutowie, podobnie jak identyczny w konstrukcji most w Rybinie posiadał napęd elektryczny z możliwością zamiany na ręczny.

Sztutowo, ul. Gdańska 31, gm. *loco.*

Dom z budynkiem gospodarczym z ok. 1901 r., bez cech stylowych. Dom murowany z cegły, tynkowany, na rzucie prostokąta, z gankiem wejściowym od południa, drewnianą werandą na osi elewacji ogrodowej i aneksem wejściowym przy szczycie wschodnim. Budynek jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, nakryty stromych dachem dwuspadowym, krytym dachówką holenderką. na osi elewacji frontowej dwuosiowa facjata, nakryta dachem dwuspadowym, zwieńczona trójkątnym szczytem zdobionym gzymsem krokształynowym i małymi sterczynami. Analogiczny detal występuje w obu szczytach budynku. Od strony podwórza w połaci dachu dwie lukarny. Elewacja zdobiona płaskim gzymsem kordonowym. Wnętrze dwutraktowe. Za budynkiem mieszkalnym usytuowany drewniany budynek gospodarczy. Wzniesiony na rzucie prostokąta, kryty dachem dwuspadowym (dachówka holenderka), ściany odeskowane w układzie poziomym, narożniki opilastrowane.

Sztutowo, ul. Muzealna 6, gm. *loco*.

Hitlerowski obóz koncentracyjny Stutthof rozpoczął działalność 2.09.1939 r. i działał do 9.05.1945 r. Położony u nasady Mierzei Wiślanej w odległości 300 m na zachód od zabudowań wsi Sztutowo. W skład byłego obozu wchodzą: część SS-mańska – pd.-wsch.

fragment terenu z obiektami: wartownią, komendanturą, garażami, budynkiem gospodarczym, barakiem administracyjnym – kantyną, barakiem administracyjnym – Rapportabteilung, psiarnią, willą komendanta obozu, bunkrami ziemnymi w skarpie pd., budynkiem ogrodnictwa, ogrodzeniem. Stary Obóz – obejmuje pd.-wsch. fragment terenu z następującymi budynkami: blokiem kobiecym, blokiem VIII i VIII a, komorą gazową, krematorium, fundamentami nieistniejących baraków, ogrodzeniem z wieżami strażniczymi i bramami.

Nowy Obóz – północna część terenu z 21 blokami – pomnikami w miejscach niezachowanych baraków. Tereny fabryczne – teren pn.-wsch. obozu z trzema halami dawnych Niemieckich Zakładów Zbrojeniowych.

Nowa Kuchnia – obiekt gospodarczy usytuowany w pn.-zach. części terenu.

Obszar dawnego obozu położony jest pomiędzy szosą Stegna – Sztutowo na południu, a nieutwardzonym duktem leśnym od pn. Od szosy prowadzą dwie drogi dojazdowe do obozu. Układ komunikacyjny wewnętrzny stanowią trzy osie – dwie równoległe na linii wsch.-zach. i trzecia boczna na linii pn.-pd. Na północ od duktu leśnego północnego znajduje się Stos Całopalny. Zieleń wysoka na terenie byłego obozu składa się z lasów sosnowych otaczających obóz od północy i zachodu. Od wschodu przylega pasmo drzew liściastych, od południa las mieszany z nasadzeniami sosnowymi na szczycie skarpy. Wewnątrz obozu zachowane pojedyncze nasadzenia.

Sztutowo, ul. Szkolna 13, gm. *loco*.

Budynek szkoły wraz z budynkiem gospodarczym, wzniesione w latach 1864 – 1867.

Do budynku szkoły w latach 20-tych XX w. dobudowano aneksy. Budynki bez cech stylowych. Budynek szkoły wzniesiony na planie prostokąta, z dwoma późniejszymi aneksami od południa, murowany z cegły, tynkowany, dach dwuspadowy, kryty holenderką. Dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, od północy na osi ryzalit z wejściem głównym, nakryty osobnym dachem poprzecznym. Aneksy o zróżnicowanej wysokości nakryte dachami poprzecznymi w stosunku do kalenicy. Wnętrze dwutraktowe, zachowany układ pierwotny. Zachowana artykulacja elewacji w postaci gzymsów i opasek okiennych wykonanych w tynku. Drzwi wejściowe w elewacji północnej z zachowaną w nadświetlu datą budowy. Budynek gospodarczy na planie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym krytym holenderką, wzniesiony w konstrukcji ryglowej , tynkowany, z wyjątkiem szczytów. Układ wnętrz zmieniony.

Gmina Stegna

Drewnica, gm. Stegna.

Wiatrak typu koźlak z 1718 r., remontowany w 1892 r., drewniany, w konstrukcji szkieletowej, opierzanej deskami w układzie pionowym, na planie prostokąta. Trzon wsparty na nieruchomej podstawie tzw. koźle, który osadzony jest na płytkim ceglanym fundamencie. Ruchomy trzon wiatraka opierzany jest deskami w układzie pionowym, do jednej ze ścian przymocowane skrzydła (obecnie mocno zniszczone). W ścianie przeciwległej do ściany,

w której umieszczono skrzydła znajduje się wejście do wnętrza poprzedzone drewnianymi schodami z drewnianą krzyżową balustradą. Dach dwuspadowy wygięty w ośli grzbiet, kryty deskami obitymi papą, na chorągiewce daty 1718, 1892 oraz inicjały „J.N.”.

Drewnica ul. Kasztanowa 11 (d. Drewnica 48),gm. Stegna.

dom gburski z 1894 r. z zagrody wzdłużnej. Drewniany, wzniesiony w konstrukcji wieńcowozrębowej, na ceglanej podmurówce. Budynek jednokondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, przekryty dachem dwuspadowym krytym dachówką holenderką. W zachodniej połaci dachu dwuosiowa wystawka, kryta dachem dwuspadowym, nieznacznie wysunięta przed lico elewacji, wsparta na ozdobnych krokształynach. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z dwiema przelotowymi sieniami. Elewacje o harmonijnym wystroju, naroża przesłonięte listwami, szczyty odeskowane, końcówki desek wykończone koronką. Drzwi frontowe dwuskrzydłowe z nadświetlem, skrzydła ozdobione płycinami, ujęte szerokimi listwami ościeżnicowymi. W nadświetlu ozdobne kolorowe szybki z ornamentem rozety i datą budowy „1894”.

Izbiska 12, gm. Stegna.

Dom podcieniowy, wzniesiony w 1778 r. Założony na planie prostokąta, jednokondygnacyjny,

podpiwniczony, z podcieniem w elewacji frontowej i z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, kryty dwuspadowym dachem, dach kryty dachówką holenderką. Drewniany, w konstrukcji wieńcowo zrębowej, na ceglanej podmurówce. Podcień w konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą holenderką. Zachowany zabytkowy układ wnętrz. W zwieńczeniu szczytu napis „1778 E B”, a na belce podcienia białą farbą wykonano napis „RN 1876”. Budynek obecnie znajduje się w ruinie – spłonął 1 listopada 2017 r.

Izbiska 13, gm. Stegna.

Stodoła wzniesiona w 1743 r., w konstrukcji drewnianej, słupowej, odeskowanej. Zbudowana na planie wydłużonego prostokąta, trzyklepiskowa, dach dwuspadowy kryty eternitem, dawnej słomą. Na belce przy klepisku bela z wyrytą datą 1734 i monogramem H.W.

Jantar ul. Rybacka 54, gm. Stegna.

Chata rybacka z poł. XIX w. Budynek drewniany, reprezentujący typ chaty rybackiej. Wzniesiony jest z bali drewnianych w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, na podmurówce ceglanej, pokryty dwuspadowym dachem trzcinowym. Zbudowany na planie prostokąta, składa się z części mieszkalnej, oddzielonej ścianą szczytową od części inwentarskiej i pomieszczenia na łódź. We wnętrzu zachowany komin komorowy, zachowana oryginalna stolarka drzwiowa z k. XIX w.

Mikoszewo ul. Gdańska 17, gm. Stegna.

Karczma z 1 ćw. XX w., drewniana w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, wzniesiony na planie prostokąta, usytuowany kalenicowo wzdłuż ulicy, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, przekryty dachem dwuspadowym, w elewacji frontowej ryzalit, przekryty dachem dwuspadowym. Od wschodu dobudowana weranda, od południa niewielki taras przed wejściem gospodarczym. Układ wnętrza symetryczny, dwutraktowy, wejście główne od północy, od południa – gospodarcze z niewielką sienią. Elewacje deskowane w układzie poziomym, górna partia ryzalitu w układzie pionowym, okna ujęte listwowymi opaskami.

Mikoszewo ul. Gdańska 47, gm. Stegna.

Teren cmentarza ewangelickiego ob. rzymskokatolickiego z dzwonnicą i starodrzewem z kon. XVIII w., 1910 r., po 1979 r. Cmentarz w Mikoszewie związany był przypuszczalnie z istniejącym tu pierwotnie kościołem, który wzmiankowany był już w poł. XIV w. Najwcześniejsza wzmianka o samym cmentarzu pochodzi z 1799 r. Dzwonnica powstała najprawdopodobniej pod koniec XIX w. W jej wnętrzu zachował się katafalk z inskrypcją, dzwon „Gustaw” z 1899 r. oraz Simon z 1901 r. Zachowany starodrzew pochodzi z końca XIX w. Dzwonnica jest wolnostojąca, w formie dwukondygnacyjnej, drewnianej wieży o konstrukcji słupowej, odeskowanej w układzie pionowym. Pierwsza kondygnacja szersza, nakryta daszkami pulpitowymi, druga węższa z dachem dwuspadowym, krytym blachą. Założona na rzucie kwadratu z przelotowymi wrotami. Z dawnej kompozycji cmentarza przetrwała główna aleja oraz obsadzenia graniczne.

Mikoszewo ul. Gdańska 55, gm. Stegna.

Dom podcieniowy, z przełomu XVIII/XIX w., założony na planie prostokąta, drewniany, na kamienno-ceglanej podmurówce, jednokondygnacyjny, z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, podpiwniczony, kryty dwuspadowym dachem (dachówka holenderka). Podcień w elewacji frontowej ustawiony osiowo, w konstrukcji zrębowej, na sześciu słupach. Szczyty ścian bocznych drewniane, odeskowane, listwowane, u dołu końcówki belek opracowane snycersko. Wszystkie elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem, naroża budynku obłożone pseudo boniowaniem. Okna dwuskrzydłowe, 8-polowe, w profilowanych opaskach. Drzwi główne płycinowe.

Mikoszewo ul. Gdańska 68, gm. Stegna.

Dom podcieniowy z ok. poł. XIX w. z drewnianym gankiem podcieniowym od frontu. Usytuowany jest po północnej stronie głównej ulicy wsi, zwrócony elewacją frontową na południe, założony na rzucie prostokąta z dostawionym od południa podcieniem czterosłupowym. Pokryty dachem dwuspadowym, na podcieniu dach prostopadły do kalenicy, pokrycie ceramiczne dachówką holenderką. Wnętrza dwutraktowe, przebudowane. Elewacje budynku bogato dekorowane elementami snycerskimi: gzymsami podokapowymi, dekoracyjnie wycinanymi zakończeniami desek szczytów, zakończeniami belek stropowych pod okapem, listwami biegnącymi na krawędzi szczytów, dekoracyjnie opracowanymi kolumnami podcienia z głowicami kostkowymi. Okna ujęte dekoracyjnymi

obramieniami wycinanymi z desek; w podcieniu okna sześciu kwaterowe, w szczytach okna półkoliste z promienistymi szczeblinami. Zachowana też częściowo stolarka drzwiowa z końca XIX w.

Niedźwiedzica, gm. Stegna.

Kościół filialny p.w. Św. Jakuba – prezbiterium kościoła wzniesione przed połową XIV w. Część południowa budowana prawdopodobnie w latach 1350-1360. W 1660 r. spłonęła część wieży. W 1823 r. odnowiono szczyt ryglowy przy wieży, wybito 5 nowych okien. Około 1856 r. rozebrano zniszczoną wieżę, a w 1858 r. ustawiono wolnostojącą dzwonnicę i dodano przedsionek południowy na miejscu dawnej wieży. Kościół gotycki, zwrócony prezbiterium na północ, ceglany, oskarpowany, w części północnej i na narożach. Założony na planie prostokąta, salowy, z zakrystią przy prezbiterium od zachodu i przedsionkiem od południa. Szczyt północny sterczynowy, trójkondygnacyjny, z blendami. Dach dwuspadowy, kryty holenderką, Wnętrze kryte stropem płaskim, więźba storczykowa.

Przemysław 1, gm. Stegna.

Dom drewniany.

Dom w układzie wzdłużnym z budynkiem gospodarczo-inwentarskim. Zbudowany w 1844 r., częściowo (od zach.) przebudowany w XX w. Drewniany, w konstrukcji zrębowej, na kamienno ceglanej podmurówce, odeskowany, założony na planie regularnego prostokąta, parterowy, częściowo podpiwniczony. Kryty wysokim, dwuspadowym dachem (eternit), z łukową lukarną od frontu (obecnie częściowo zakrytą eternitem). Pod okapem ścian wzdłużnych profilowany gzyms, naroża budynku opilastrowane. Szczyt elewacji bocznej (zachodniej) odeskowany. Od strony elewacji południowej dobudowany współczesny murowany ganek, kryty dachem dwuspadowym. Stolarka okienna i drzwiowa współczesna o niezachowanym historycznym wyglądzie.

Przemysław 4, gm. Stegna.

Dom podcieniowy z 1789 r., drewniany, konstrukcji zrębowej, na planie prostokąta, z podcieniem ryglowym, wypełnionym cegłą holenderką. Układ rygli podcienia o przecinających się łukach odcinkowych. Dachy dwuspadowe, kryte holenderką i karpiówką. Zachowany zabytkowy układ wnętrza. W dużej izbie zespół drzwi w późnobarokowym obramieniu, w sieni gospodarczej drzwi z płycinami barokowym i malowanym ornamentem rokokowym. W nadprożu wejścia głównego data „MDCCLXXXIX” i nieczytelny monogram.

Przemysław 63, gm. Stegna

Dom z dawną gospodą z pocz. XX w., usytuowany pomiędzy drogą a wałem rzecznym, na terenie depresyjnym. Wzniesiony z cegły licówki, z tynkowanymi detalami architektonicznymi. Założony na rzucie prostokąta z nieznacznie wysuniętym ryzalitem od strony zachodniej. Przekryty dachem dwuspadowym (dachówka zakładkowa). Bryła główna

jednokondygnacyjna, z poddaszem użytkowym, ryzalit dwukondygnacyjny, z poddaszem. Otwory okienne i drzwiowe zwieńczone łukiem odcinkowym. Stolarka okienna drewniana, skrzynkowa , z bogato zdobionymi słupkami. Drzwi główne drewniane, półtoraskrzydłowe, płycinowe, z przeszklonym nadświetlem.

Rybina – Chłodniewo, gm. Stegna.

Budynek przepompowni

powstał w latach 1929- 1930 i został wyposażony w urządzenia techniczne – pompy i turbiny, zastępujące pracę 38 tradycyjnych stacji pomp. Nie posiada wyraźnych cech stylowych, ale detalem i formą nawiązuje do rozwiązań modernistycznych. Usytuowany jest na południowym wale Szkarpawy. Murowany z cegły licowej z użyciem cegły glazurowanej, wzniesiony na planie prostokąta, złożony z hali pomp, z pomieszczenia wartowni w południowo-zachodnim narożniku oraz oddzielonych przedsionkiem pomieszczeń warsztatowych w części północno-wschodniej. Nakryty płaskim dachem o mocno wystających okapach, krytym papą, z wysokimi kominami wentylacyjnymi.

Rybina 12, gm. Stegna.

Dom podcieniowy, w układzie wzdłużnym z budynkiem inwentarskim. Wzniesiony około 1830 r., podcień dobudowano około 1850 r. Drewniany w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, kryty dachem dwuspadowym (dachówka esówka), na ceglanej podmurówce. Zwrócony frontem na południe. Podcień wsparty na sześciu kolumnach. Narożniki odeskowane w formie naśladującej boniowanie. Szczyt boczny (zachodni) odeskowany, u dołu deski zdobione snycersko. Wewnątrz w narożniku południowo-zachodnim wielka izba, sień na osi – dwudzielna, przelotowa. Zachowany układ wnętrza wraz z układem ogniowym. Drzwi główne oryginalne, bogato zdobione. Okna współczesne odwzorowujące formę historycznych okien.

Rybina, gm. Stegna.

Most drogowy zwodzony na Szkarpawie w ciągu drogi nr 502.

Most położony we wschodniej części miejscowości Rybina, gdzie Szkarpawa rozdziela się na dwie odnogi: węższa w kierunku pn. - wsch. podąża dalej jako Wisła Królewiecka, znajduje się na niej drugi ruchomy most drogowy. Odcinek drogi asfaltowej łączącej oba mosty biegnie na niewielkim nasypie. Most ruchomy na Szkarpawie powstał w 1933 r., zniszczony w 1945 r. w nieznanym dziś zakresie, wiernie zrekonstruowany w 1947 r. w oparciu o zachowaną dokumentację. Zbudowany jest z pięciu przęseł, całkowita długość mostu wynosi 50,40 m, szerokość – 7,30 m. Przęsło środkowe jest konstrukcją stalową, zwodzoną, pozostałe są żelbetowe. Konstrukcję przęsła zwodzonego stanowią dwa dźwigary blachownicowe spawane, połączone czterema poprzecznicami nitowanymi. Między poprzecznicami znajdują się cztery podłużnice spawane z blach; stężeniem dla nich są wiatrownice. Na podłużnicach przyspawane belki stalowe pomostu z przytwierdzona blachą jezdni z belkami, na których deskowa nawierzchnia. Pozostałe przęsła stanowią żelbetową

konstrukcję żebrowo-płytową pokrytą nawierzchnią asfaltową. Przęsła oparte są na filarach posadowionych na drewnianych palach wbityc w dno i brzegi rzeki. Do filara głównego przymocowana jest pionowa rama stalowa, na której opiera się przegubowo rama pozioma przeciwwagi zakończona stalową skrzynią balastu wypełnioną betonem. Przęsło ruchome i rama przeciwwagi połączone są za pomocą wieszaków przegubowych. Podstawowa zasada działania oparta jest na równoważeniu przez balast ramy poziomej ciężaru własnego przęsła zwodzonego. Napęd z silnika przenoszony jest przez wały i przekładnie na koła zębate znajdujące się w nogach ramy pionowej. Na kołach zębatych oparto listwy w postaci drabinek. Podczas obrotu kół zaczepione o ich zęby listwy przesuwają się, ciągnąc przęsło do góry. Silnik elektryczny umieszczony jest w drewnianym pomieszczeniu maszynowni przy ramie pionowej od strony wschodniej. Most ruchomy na Szkarpawie, powstał obok wielu innych mostów na Żuławach budowanych zgodnie z programem strategicznym rządu Rzeszy w Prusach. W latach 30-tych XX wieku powstały ruchome drogowe mosty m. in. w Szopach, Sztutowie, Nowym Dworze Gdańskim, Jeziorze i Dzierzgonce. Wszystkie reprezentują wysoki poziom myśli technicznej, dostosowane były do wysokich obciążeń oraz bardzo szybkiego podnoszenia. Most w Rybinie pomimo wtórnej - zrekonstruowanej formy, zachował wszystkie cechy konstrukcyjne i widokowe mostu pierwotnego. Ze względu na bliskie sąsiedztwo drugiego ruchomego mostu na Wiśle Królewieckiej pochodzącego z tego samego okresu stanowi też atrakcję turystyczną trasy prowadzącej na Mierzeję Wiślaną.

Rybina, gm. Stegna.

Most drogowy zwodzony na Wiśle Królewieckiej, w ciągu drogi nr 502.

Most położony we wschodniej części miejscowości Rybina, gdzie Szkarpawa rozdziela się na dwie odnogi: szersza - Szkarpawa płynie w kierunku pd.-wsch., węższa - Wisła Królewiecka - w kierunku pn.-wsch., nad nią rozpięty jest most. Most powstał w 1933 roku. Zbudowany jest z pięciu przęseł, całkowita długość mostu wynosi 43,20 m, szerokość – 7,60 m. Przęsło środkowe jest konstrukcją stalową, zwodzoną, pozostałe są żelbetowe. Konstrukcję przęsła zwodzonego stanowią dwa dźwigary blachownicowe złożone ze środnika oraz pasów - dolnego i górnego. Dźwigary połączone są za pomocą nitów z trzema poprzecznicami, pomiędzy którymi sześć podłużnie stężonych wiatrownicami. Na podłużnicach zamocowane są belki i pomost drewniany stanowiący jezdnię mostu. Pozostałe przęsła stanowią konstrukcje żebrowo - płytową, żelbetową, nawierzchnia jezdni pokryta jest asfaltem. Przęsła oparte są na czterech zróżnicowanych filarach posadowionych na drewnianych palach wbitych w dno i brzegi rzeki. W najszerszym filarze umieszczono komorę maszynowni. Do filara głównego przymocowana jest pionowa rama stalowa, na której opiera się przegubowo rama pozioma przeciwwagi zakończona stalową skrzynią balastu wypełnioną betonem. Przęsło ruchome i rama przeciwwagi połączone są za pomocą wieszaków przegubowych. Podstawowa zasada działania oparta jest na równoważeniu przez balast ramy poziomej ciężaru własnego przęsła zwodzonego. Napęd z silnika przenoszony był przez wały i przekładnie na koła zębate znajdujące się w nogach ramy pionowej. Na kołach zębatych oparto listwy w postaci drabinek. Podczas obrotu kół zaczepione o ich zęby listwy przesuwały się, ciągnąc przęsło do góry. Od roku 1965 most podnoszony był ręcznie (wymontowano silniki z komory maszynowni), a w 1981 r. rozmontowano też napęd ręczny na podstawie ekspertyzy stwierdzającej zużycie przegubów. Od tego czasu most nie jest podnoszony.

Rybina, gm. Stegna.

Most kolejowy obrotowy w ciągu linii kolei wąskotorowej nad rzeką Szkarpawą.

Most kolejowy z obrotowym przęsłem w miejscowości Rybina powstał około 1935 r. w miejscu wcześniejszej, drewnianej konstrukcji zwodzonego mostu kolejowego. Stanowi on jedno z urządzeń będących elementem trasy żuławskiej kolejki wąskotorowej, która powstała w latach 1901 - 1905. Most położony jest w odległości ok. 300 m na zachód od drogi Nowy Dwór Gdański - Stegna i dwóch mostów drogowych z przęsłami zwodzonymi na Szkarpawie i Wiśle Królewieckiej. Zbudowany jest z trzech przęseł, z których jedno posiada konstrukcję zwodzoną poprzez obrót wokół osi pionowej filara. Konstrukcję przęsła zwodzonego stanowią dwa dźwigary blachownicowe, nitowane, o zmiennej wysokości w strefie przypodporowej. Konstrukcja pomostu składa się z rusztu zbudowanego z poprzecznic i podłużnic. Jezdnia kolejowa wąskotorowa ułożona jest z podkładów drewnianych na podłużnicach. Most ograniczony jest obustronnymi barierami metalowymi z kątowników. Podpory mostu wykonane są z betonu na ruszcie z pali drewnianych. Filar na planie wieloboku zbliżonego do koła, ściany boczne wzmocnione stalową blachą - płyty łączone na nity. Otwieranie mostu dla żeglugi odbywa się poprzez obrót w poziomie wokół osi pionowej filara po uprzednim uniesieniu mostu nad łożyskami podporowymi i zwolnieniu go z rygli umieszczonych na podporach. Podnoszenie mostu wykonywane jest ręcznie, za pomocą systemu kół zębatych i zespołu przekładni. Po obrocie przęsło opiera się na podporach umieszczonych w nurcie rzeki, wspartych na stalowych palach. Całkowita długość mostu wynosi 50 m, szerokość pomostu - 4,20 m. Most obrotowy w Rybinie na rzece Szkarpawie jest jednym z nielicznych na terenie Polski mostów kolejowych z ruchomym przęsłem, który zachował pierwotną konstrukcję i materiał.

Stegna ul. Gdańska 1, gm. Stegna.

Plebania – budynek wzniesiony w 1 poł. XIX w. ,

ustawiony kalenicowo w stosunku do ulicy. Drewniany, otynkowany, założony na planie prostokąta, jednokondygnacyjny, z mieszkalnym poddaszem, podpiwniczony. Wysoki, dwuspadowy dach pokryty holenderką,. Ściany wzdłużne zwieńczone profilowanymi gzymsami. Okna wysokie, prostokątne, dwuskrzydłowe, sześciopolowe, ujęte ozdobnymi, profilowanymi obramieniami. Na osi elewacji północnej późniejszy przedsionek, przekryty dachem dwuspadowym. Wewnątrz drzwi główne do budynku o klasycystycznym wystroju. Zachowany oryginalny wystrój wnętrza z wyjątkiem czarnej kuchni.

Stegna ul. Gdańska 20, gm. *loco*.

Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa zbudowany w latach 1681-1683, orientowany, założony na planie wydłużonego prostokąta, salowy, zamknięty trójbocznie, od północy zakrystia (późniejsza, zapewne z XVIII w.), od południa kruchta, od zachodu dostawiona wieża. Prezbiterium ceglane, nawa, kruchta południowa i wieża w konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą licówką. Zakrystia ceglana, otynkowana. Dachy korpusu głównego, zakrystii i kruchty południowej kryte dachówką holenderką, hełm wieży – blachą. Wnętrze kryte stropem zwierciadlanym, z desek oklejonych płótnem, polichromowanym. Nad kruchtą południową mała empora.

Stegna, ul. Gdańska 66, gm. *loco*.

Budynek powstał w 2 połowie XIX w. Drewniany, w konstrukcji wieńcowo-zrębowej, na kamienno-ceglanej podmurówce. Założony na planie prostokąta z pięcioosiową, ryglową facjatą (wystawką) w elewacji frontowej (południowej). Jednokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, dach stromy, dwuspadowy kryty dachówką holenderką. W elewacji frontowej wtórnie wybite witryny. Wnętrze dwutraktowe, układ wnętrz przebudowany. Okna ujęte drewnianymi opaskami. Stolarka okienna wtórna, okna w facjacie naśladują pod względem formy okna historyczne.

Stegna – Cisewo 6, gm. *loco*.

Zagroda zbudowana w 1801 r. Składa się z budynku mieszkalnego i połączonego z nim skrzydła gospodarczego (obory i stodoły) ustawionych w jednym rzędzie, pod wspólnym dwuspadowym dachem, krytym trzciną. Dom przebudowany częściowo w połowie XIX w., remontowany po 1945 r. Drewniany, odeskowany, prostokątny w planie, podpiwniczony od strony północnej. Ściany wzdłużne północna i południowa zwieńczone, drewnianym, profilowanym gzymsem, podtrzymywanym przez drewniane, dekoracyjne konsole – ostatki belek stropowych, wypuszczonych przed lico ściany. Otwory okienne prostokątne, okna dwuskrzydłowe, sześciopolowe, w opaskach, od podwórza ze starymi, płycinowymi okiennicami, Naroża domu ujęte drewnianymi boniami. Od frontu, w głównym wejściu do budynku – w szerokim, gładkim obramieniu osadzone bogate, klasycystyczne dwudzielne drzwi „połówkowe", ozdobione żłobkowanymi płycinami, motywem meandra i palmet, ze starymi okuciami. W nadprożu wyryty napis „ANNO 1801" i stylizowany, nieczytelny monogram. Szczyt wschodni przebudowany ok. poł. XIX w. – drewniany, odeskowany w układzie pionowym, listwowy, z dekoracyjnym, ażurowym zwieńczeniem, mieści dwa prostokątne, sześciopolowe okna, flankowane przez dwa małe okienka w formie ćwierćkoli, dolne krawędzie desek szczytu ozdobione fryzem ząbkowym. Pierwotny układ wnętrza zachowany bez zmian, z podwójną sienią i czarną kuchnią z kominem. Wszystkie pomieszczenia pokryte drewnianym, belkowym stropem z pocz. XIX w., z sieni do kuchni – okno o łukowatym, barokowym profilu. W dużej izbie intarsjowana, ozdobna szafka ścienna oraz ceramiczny empirowy piec, bogato zdobiony figurkami orłów, herm, wazonami kwiatowymi, fryzami akantowymi, kimationem itd. W izbach mieszkalnych i sieni zespół podwójnych dwuskrzydłowych drzwi płycinowych. Z sieni przejście do obory.

Stobiec, gm. Stegna.

Most drogowy zwodzony na rzece Tui (Tudze) w ciągu drogi lokalnej Tujsk – Chełmek.

Most położony na zachód od wsi Stobiec, rozpięty nad końcowym odcinkiem rzeki Tui, ok. 2 km od jej ujścia do Szkarpawy. Most ruchomy w Stobcu powstał ok. 1934 r. i posiada nieco odmienną konstrukcję, a także sylwetę niż inne mosty ruchome z tego okresu budowane na Żuławach. Całkowita długość mostu wynosi 40,74 m, szerokość – 5,78 m; posiada on 3 przęsła o różnej konstrukcji. Przęsło wsch. jest konstrukcją żelbetową belkowo-płytową, składającą się z trzech dźwigarów i dwóch poprzecznic; przęsło zach. jest konstrukcją zespoloną o rozpiętości ok. 15,50 m, składającą się z czterech dźwigarów podpierających żelbetową płytę. Przęsło środkowe mostu jest konstrukcją stalową, zwodzoną, o długości

7,80 m; konstrukcję stanowi pięć dźwigarów stalowych połączonych z czterema poprzecznicami; na dźwigarach leży drewniana konstrukcja jezdni i chodników. Przęsło ruchome jest konstrukcją wolnopodpartą; na filarze zamocowana jest pionowa rama składająca się z dwóch nóg i rygla oraz poziomej kratownicy przymocowanej do ramy; do ramy przymocowana jest pionowa ażurowa konstrukcja, w której porusza się przeciwwaga wypełniona pakietem płyt. Przęsło ruchome i rama przeciwwagi połączone są za pomocą stalowej linki. Podstawowa zasada działania oparta jest na równoważeniu przez przeciwwagę ciężaru własnego przęsła zwodzonego. Napęd przenoszony był przez zespół przekładni ślimakowej i koło zębate na wał pionowy umieszczony w nodze ramy, a następnie przez zespół przekładni na wał poziomy, który poruszał dwa bębny; bęben obracając się nawijał linkę zamocowaną do przęsła i odwijał jednocześnie linkę przeciwwagi. Most w Stobcu posiadał napęd elektryczny z możliwością zamiany na ręczny. Obecnie silnik jest zdemontowany, a mechanizm unoszący skorodowany i częściowo zdewastowany (brak części linek stalowych).

Żuławki 6, gm. Stegna.

Dom podcieniowy wzniesiony w 1825 r., gruntownie remontowany w 1968 r., założony na planie prostokąta, drewniany, parterowy, wsparty na ceglanej podmurówce, częściowo podpiwniczony, z wysokim, dwuspadowym dachem krytym holenderką. Pośrodku dłuższej ściany frontowej pn.-zach. usytuowany sześciosłupowy podcień, dźwigający na wysokości 2 kondygnacji wystawkę zbudowaną w konstrukcji szkieletowej, wypełnionej cegłą, z trójkątnym odeskowanym szczytem. Układ rygli w podcieniu regularny, szachownicowy, prześwity zdobione bogato wycinanymi mieczami, charakterystyczny dla żuławskich domów podcieniowych z 1 poł. XIX w. drewniany, profilowany gzyms załamujący się w podcieniu. W nadprożu głównego wejścia napis z datą budowy „Peter EPP Bauherr AKBM Anno 1825”. Szczyty boczne odeskowane, od strony pd.-zach. – z pierwotnym półokrągłym oknem w zwieńczeniu, pozostałe otwory okienne w szczytach – prostokątne, sześciopolowe, z gzymsami nad- i podokiennymi. Okna przyziemia dwuskrzydłowe, ośmiopolowe, ze starymi okiennicami. Od strony podwórzowej – nowa weranda dobudowana w 1968 r. w miejsce pierwotnego podcienia gospodarczego. Wnętrze przekryte drewnianym, belkowym stropem, zachowane w pierwotnym niezmienionym układzie, z sienią, czarną kuchnią ze starym przewodem kominowym oraz drewnianą klatką schodową. Drzwi główne do budynku od strony pn.-zach. – klasycystyczne, dwudzielne, płycinowe, w szerokim, gładkim obramieniu zdobione rozetami i kostką. Podobne w charakterze, jednak skromniejsze w detalu drzwi do pomieszczeń gospodarczych tylnej sieni oraz ścienna szafka w szczytowym pokoju kondygnacji strychowej.

Żuławki 32/33, gm. Stegna.

Dom podcieniowy w Żuławkach został wzniesiony w 1797 r., dla ówczesnego właściciela Corneliusa Froese, jako wolnostojący budynek drewniany o ścianach w konstrukcji wieńcowej, wchodzący w skład zagrody żuławskiej. W 1851 r. został przebudowany przez Jacoba Dicka, z dostawieniem podcienia frontowego, wykonanego w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą. Obiekt zachował pierwotną bryłę, kompozycję elewacji, większość detalu i wyposażenia oraz czytelną pierwotną dyspozycję przestrzeni, z niewielkimi zmianami w układzie wnętrza. Budynek został wzniesiony na ceglanym cokole, o ścianach

obwodowych w konstrukcji wieńcowej, obustronnie, poziomo odeskowanych oraz szczytach szalowanych pionowo. Fragment ściany pn. współcześnie przemurowany cegłą i otynkowany. Konstrukcja szkieletowa podcienia o geometrycznym układzie rygli łączonych kołkami, z krzyżowymi zastrzałami przy narożnikach; pola wypełnione cegłą holenderką. Kolumny podcienia drewniane, na cokołach, z bazami i głowicami w formie półwałków rozdzielonych wklęskami, o wielobocznych trzonach, łączone ciesielsko opracowanymi mieczami, wspierającymi uproszczone belkowanie. Parterowy, przykryty wysokim dachem dwuspadowym, ustawionym kalenicowo, z piętrowym podcieniem frontowym wspartym na sześciu kolumnach, z odrębnym dachem dwuspadowym w układzie szczytowym. Korpus budynku założony na rzucie prostokąta, z czytelnym pierwotnym układem wnętrz, 2- i 3- traktowym, o centralnie umieszczonej, murowanej, czarnej kuchni, wielkiej izbie w narożniku pn. - wsch., a także dwóch sieniach przesuniętych wobec siebie osiowo: reprezentacyjnej od frontu i gospodarczej w trakcie tylnym. Elewacje rozwiązane symetrycznie i osiowo, ujęte w narożach obustronnymi pilastrami, zwieńczone okazałym, profilowanym gzymsem podokapowym, obiegającym cały budynek. Płaszczyzny elewacji akcentowane profilowanymi obramieniami prostokątnych okien; w szczytach korpusu okienka półkoliste. W większości zachowane okna skrzynkowe, 6-polowe, ze skrzydłami na zawiasach kątowych, zaopatrzone w płycinowe okiennice; półkoliste okienka szczytów o promienistych szczeblinach.

Żuławki 42, gm. Stegna

Kościół p.w. Narodzenia NMP zbudowany w l. 1840-1841, w stylu neogotyckim przez inspektora budowlanego Klopscha z Malborka. Murowany z cegły w wątku krzyżykowym, orientowany, wzniesiony na planie prostokąta prostokątną kruchtą od zachodu. Naroża kościoła ujęte płaskimi szkarpami zakończonymi górą ośmiobocznymi sterczynami zwieńczonymi stożkowymi daszkami. Otwory okienne ostrołukowe w schodkowych ościeżach. W szczycie zachodnim okrągły otwór okienny. Wnętrze jednoprzestrzenne z prezbiterium zaakcentowanym małymi zakrystiami po obu bokach. Bryła kościoła jednorodna, kryta dwuspadowym dachem z drewnianą ośmioboczną sygnaturką od zachodu. Pokrycie dachu dachówka holenderka.

Żuławki 64, gm. Stegna.

Dom podcieniowy, wzniesiony w 1803 r. przez znanego na Żuławach budowniczego Piotra Loewena. Budynek na rzucie prostokąta, drewniany, na ceglanej podmurówce, jednokondygnacyjny, z użytkowym, dwukondygnacyjnym poddaszem, podpiwniczony, z wysokim dwuspadowym dachem, krytym holenderką. Pośrodku ściany frontowej usytuowany głęboki podcień, wsparty na ośmiu drewnianych słupach, dźwigających na wysokości drugiej kondygnacji wystawkę o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą. Szczyty ścian bocznych drewniane, odeskowane, listwowane. Wszystkie elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem, ostatki belek stropowych wychodzące przed lico ścian wzdłużnych służą jako konsole, naroża budynku opilastrowane. Okna dwuskrzydłowe, 6- polowe, w drewnianych opaskach. Zachowany zabytkowy układ wnętrza.

Żuławki 75, gm. Stegna.

Dom podcieniowy. Zbudowany w 1859 r., gruntownie remontowany w latach 1970-1971, również ostatnio. Założony na planie prostokąta, , drewniany, odeskowany, parterowy, na ceglanej podmurówce, częściowo podpiwniczony, z wysokim dwuspadowym dachem, krytym dachówką zakładkową. Przy zachodniej ścianie frontowej usytuowany podcień o konstrukcji wieńcowej, wsparty na 6 kolumnach toskańskich. Szczyt podcienia oszalowany w układzie pionowym, z bogato zdobionym okapem, o ażurowo wyciętych dolnych partiach desek, w zwieńczeniu szczytu półokrągłe okno. Szczyty boczne odeskowane. Okna 8-polowe, w drewnianych opaskach, z trójkątnymi naczółkami i okiennicami. W nadprożu głównego wejścia data „1859 C.C.” Od wschodu do budynku przylega drewniany podcień gospodarczy.

Żuławki 79, gm. Stegna.

Dom w układzie wzdłużnym z budynkiem gospodarczo-inwentarskim od północy. Wzniesiony w 1860 r., w konstrukcji zrębowej, na wysokiej ceglanej podmurówce, kryty dachem wysokim, dwuspadowym z dachówką holenderką. W elewacji frontowej wschodniej oraz w elewacji zachodniej drewniany ganek, kryty dachem dwuspadowym. Naroża budynku opilastrowane. Szczyt w elewacji bocznej (południowej) licowany deskami, olistwowany, deski od dołu zdobione snycerskim ornamentem. Okna ujęte profilowanymi listwami, z trójkątnymi naczółkami. Stolarka okienna i drzwiowa współczesne – niezachowany pierwotny, historyczny wygląd.

Żuławki 80, gm. Stegna.

Zagroda holenderska typu wzdłużnego, wzniesiona w luźnej zabudowie, z 1859 r., składa

się z budynku mieszkalnego, budynku inwentarskiego, stodoły, spichlerza i starodrzewu. Dom mieszkalny połączony z budynkiem inwentarskim, tradycyjnie usytuowany na terpie, szczytem do drogi, założony na planie wydłużonego prostokąta z czytelnie wydzieloną drewnianą częścią mieszkalną i murowaną częścią inwentarską. Przekryte odrębnymi dachami dwuspadowymi, część mieszkalna kryta dachówką esówką, część inwentarska papą. Dom wzniesiony z bali w konstrukcji wieńcowozrębowej, na kamienno-ceglanym wysokim cokole, z węgłami przysłoniętymi drewnianymi deskami naśladującymi pilastry toskańskie. Teren zagrody domknięty od wschodu drewnianym budynkiem stodoły usytuowanym prostopadle do domu. Od południa murowany budynek spichlerza.

Żuławki, gm. Stegna.

Kaplica cmentarna wraz z cmentarzem ewangelickim. Kaplica wybudowana została w 1890 r. w stylu neogotyckim. Usytuowana w północnej części wsi, na wschód od głównej drogi. Jednokondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym krytym blachą. Murowana z cegły, w wątku krzyżowym, na kamiennej podmurówce, wzniesiona na planie kwadratu, z wejściem od zachodu, Elewacje północna, południowa i południowa ślepe, na elewacji zachodniej osi środkowej ostrołukowy otwór wejściowy w profilowanych ościeżach., wypełniony w górnej części ażurową, żeliwną kratą w formie maswerku, w dolnej części dwuskrzydłowa żeliwna

krata. Elewacje wschodnia i zachodnia zwieńczona profilowanym, ceramicznym gzymsem dekorowanym rozetami, na szczytach żeliwne sterczyny w kształcie pinakli, wsparte na wspornikach dekorowanych wykonaną w tynku płyciną, z umieszczoną w środku ceramiczną rozetą. Naroża kaplicy flankowane pilastrami, głowice pilastrów dekorowane analogicznie jak wsporniki w szczytach, dawniej powyżej gzymsu nad pilastrami umieszczone były sterczyny zwieńczone żelaznymi, ażurowymi krzyżami.

Żuławki i Drewnica, gm. Stegna.

Układ ruralistyczny usytuowany na przeciwległych brzegach rzeki Szkarpawy. Teren, na którym rozlokowane są obydwie wsie był zasiedlony bardzo wcześnie, jednakże ze względu na zalewowy charakter tej części lądu nie było to osadnictwo zorganizowane. Zmiana nastąpiła w poł. XIV w. kiedy to obwałowano rzekę Szkarpawę, stwarzając tym samym podstawy do osadnictwa na szerszą skalę. W 1352 r. lokowana została wieś Żuławki (niem. Fürstenwerder), w tym samym przypuszczalnie czasie lokowana została wieś Drewnica (niem. Sc hönbaum), jednak dokument lokacyjny nie zachował się. Pierwsza wzmianka o sołtysie wsi Drewnica pochodzi z 1364 r. Obie wsie lokowane były na prawie chełmińskim. Wcześniejsze osiedlanie się ludności na tym terenie spowodowało, że zarówno Żuławki jak i Drewnica nie były lokowane na surowym korzeniu. Wieś Drewnica, która pierwotnie należała do komturii gdańskiej, w latach 1370-1380 należała już, wraz ze wsią Żuławki, do komturii malborskiej. Rozdział nastąpił po wojnie trzynastoletniej, kiedy to król Kazimierz Jagiellończyk przekazał Drewnicę wraz z Żuławami Gdańskimi i Mierzeją dla miasta Gdańska. Żuławki jako dobro królewskie znalazły się w obrębie ekonomii malborskiej. W 2 poł. XVI w. z ekonomii malborskiej wydzielono dzierżawę, którą stanowiły wsie Niedźwiedzica, Żuławki i Nowa Kościenica. Dzierżawcami tych wsi byli przeważnie mieszczanie gdańscy. Oni też przez cały czas zarządzali wsią Drewnicą. Warunki hydrograficzne terenu, na którym rozlokowały się obie wsie, niezmienne przez stulecia, uległy radykalnym zmianom w końcu XIX w., a ściślej w 1895 r., kiedy to wykonano przekop Wisły. Rozdzielił on Wisłę Gdańską i Wisłę Elbląską (Szkarpawę), zmieniając zasadniczo warunki przestrzenne terenu i wsi. Ukształtowanie przestrzenne wsi Żuławki klasyfikuje ją wykonano przekop Wisły. Rozdzielił on Wisłę Gdańską i Wisłę Elbląską (Szkarpawę), zmieniając zasadniczo warunki przestrzenne terenu i wsi. Ukształtowanie przestrzenne wsi Żuławki klasyfikuje ją w typie tzw. ulicówek. Wieś Drewnica obecny kształt przestrzenny uzyskała w wyniku połączenia się trzech jednostek osadniczych: 1. wsi Drewnicy (Schönbaum), 2. rozciągającej się na południe od niej wsi określanej w języku niemieckim jako Letzkauerweide oraz 3. rozciągającej się na północny zachód wsi określanej w języku niemieckim jako Schönbaumerweide. Jeszcze w aktach XX wiecznych znajdują się wzmianki, że na terenie obecnej wsi Drewnica znajdowały się trzy wyżej wspomniane jednostki osadnicze. Zabudowa wsi, którą tworzyły obejścia (domy mieszkalne i budynki gospodarcze), karczmy oraz wiatraki do dnia dzisiejszego nasycona jest znaczną ilością obiektów zabytkowych

Gmina Ostaszewo

Gniazdowo 28/29, gm. Ostaszewo.

Dom zbudowany w 1 poł. XIX w., remontowany i przebudowywany w latach 60-tych XIX w. oraz w XX w. Założony na planie prostokąta, drewniany, na ceglanej podmurówce, parterowy, podpiwniczony, z wysokim dwuspadowym dachem, krytym holenderką. Pośrodku wzdłużnej ściany frontowej pd.- wsch. usytuowany płytki sześciosłupowy podcień, dźwigający na wysokości drugiej kondygnacji wystawkę o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą. Drewniane kolumny podtrzymujące podcień, wsparte na wysokich cokołach, układ rygli regularny, szachownicowy. Na belce podcienia napis „P.E.B.H. Renovirt 1864 J.P.B.M.” oznaczający datę remontu i dobudowy podcienia, nad nim dekoracyjny fryz ząbkowy. Szczyty ścian bocznych drewniane, odeskowane, listwowane, końce desek ażurowo wycięte. W narożnikach obu szczytów po trzy analogiczne dekoracyjne otwory: półokrągły w części górnej i dwa w formie ćwierćkoli – po bokach. Elewacje zwieńczone płaskim profilowanym gzymsem, ostatki belek stropowych wychodzące przed lico ścian wzdłużnych służą jako konsole, naroża budynku opilastrowane. Okna dwuskrzydłowe, 8-polowe, w profilowanych opaskach, z okiennicami. Drzwi główne późnoklasycystyczne, płycinowe, zdobione rozetami.

Groblica 6, gm. Ostaszewo.

Dawny dom przewoźnika pochodzi z 1796 r. należał do rodziny Grabnau – przewoźników przez Wisłę, do 1939 r. Drewniany, wzniesiony z bali konstrukcji wieńcowo-zrębowej, na rzucie prostokąta, składa się z części mieszkalnej i gospodarczej. Przekryty dwuspadowym dachem dawniej krytym strzechą (ob. blacha). Część mieszkalna z wejściem od zachodu przez sień w narożniku północno-wschodnim, na prawo duża izba, na wprost sień ze schodami na poddasze, z na prawo wiedzie wejście do czarnej kuchni i kolejnego pomieszczenia. W narożniku południowo-wschodnim małe podpiwniczone pomieszczenie. Szczyty budynku odeskowane, naroża części mieszkalnej opilastrowane.

Jeziernik, gm. Ostaszewo.

Kościół filialny p.w. Św. Jerzego – wzniesiony w XIV w., gotycki, orientowany, na rzucie prostokąta, bez wydzielonego w bryle prezbiterium, murowany z cegły. Na narożnikach oraz w połowie korpusu nawowego dwustopniowe szkarpy. Korpus przekryty dachem dwuspadowym, krytym dachówką. Ściana wschodnia zwieńczona płaskim, tynkowanym fryzem, nad którym wznosi się trójkątny szczyt, rozczłonkowany sterczynami. Od zachodniej strony znajduje się drewniana wieża z izbicą przekrytą ośmiobocznym dachem, krytym, dawniej gontem, obecnie blachą. Od strony południowej do korpusu nawowego przylega kruchta przekryta dachem dwuspadowym, ze schodkowym szczytem. Do kruchty prowadzi ostrołukowy otwór drzwiowy, flankowany po bokach okrągłymi, tynkowanymi ślepymi oknami, nad otworem drzwiowym tynkowany fryz, w szczycie okrągłe, tynkowane ślepe okno.

Nowa Cerkiew, gm. Ostaszewo.

Kościół parafialny p.w. Św. Marcina wraz z cmentarzem przykościelnym istnieje w Nowej Cerkwi od XIV w. W 1366 r. wzniesiono pierwszy kościół, który ze względu na zły stan techniczny rozebrany został w 1876 r. Nowy kościół powstał w latach 1878-1879 na miejscu poprzedniego. Wzniesiony w stylu neogotyckim, orientowany, wymurowany z cegły licówki, na kamiennym cokole, na planie prostokąta, do korpusu nawowego od południa przylega kruchta, prezbiterium wieloboczne, po jego południowej stronie znajduje się prostokątna w rzucie zakrystia, korpus nawowy przekryty dachem dwuspadowym, prezbiterium i zakrystia wielopołaciowym, od zachodu wieża przekryta ostrosłupowym hełmem. Do wieży od północy dostawiona jest klatka schodowa. Korpus i prezbiterium oszkarpowane.

Nowa Cerkiew 12/13, gm. Ostaszewo.

Dom podcieniowy zbudowany w 1820 r. według projektu Petera Lange; remontowany i częściowo przebudowywany w końcu XIX w. oraz po 1945 r. w związku z adaptacją na dwa mieszkania. Założony na planie prostokąta, drewniany, odeskowany, na ceglanej podmurówce, parterowy, podpiwniczony, z wysokim dwuspadowym dachem krytym holenderką. Pośrodku dłuższej ściany frontowej, po stronie zach., usytuowany sześciosłupowy podcień, dźwigający na wysokości II kondygnacji wystawkę, pierwotnie cały w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, obecnie ze ścianą szczytową odeskowaną. Do wnętrza prowadzą klasycystyczne drzwi, drewniane, w szerokim gładkim obramieniu, dwuskrzydłowe, połówkowe, zdobione żłobkowanymi płycinami, gzymsami, stylizowanymi muszlami, rozetami, motywami wolich oczu i ornamentem cekinowym, ze starymi, wtórnie użytymi barokowymi okuciami. W nadprożu wyryty napis „Peter Conrad B.H. 1820 Peter Lang B.M.”. Pod gzymsem okapowym wzdłuż wszystkich elewacji biegnie fryz o motywach półkoli. Miecze podcienia ozdobnie profilowane, prostokątne, dwuskrzydłowe, 8-polowe okna ujęte opaskami, ze starymi, drewnianymi okiennicami, We wnętrzu, częściowo przebudowanym, zachowana obszerna sień przelotowa (przedzielona ścianką po 1945 r.) i czarna kuchnia z dawnym przewodem kominowym. Od wschodu przylega ceglana przybudówka z przełomu XIX/XX w.

Nowa Cerkiew 28/29, gm. Ostaszewo.

Dom podcieniowy wzniesiony w 1831 r., rozbudowany od strony zachodniej w 2 poł. XIX w. Założony na planie prostokąta, drewniany, na kamiennym cokole, podpiwniczony, kryty dachem mansardowym z naczółkami, pokrycie górnej połaci dachówką holenderką, dolnej – karpiówką. Naroża budynku opilastrowane, elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem. Szczyty boczne pn. i pd. zbudowane w konstrukcji szkieletowej, wypełnionej cegłą, pola między ryglami otynkowane. W 2 poł. XIX w. pośrodku dłuższej ściany frontowej, od strony zachodniej dobudowano drewnianą werandę z ażurową balustradą, krytą dwuspadowym daszkiem, wspartym na profilowanych konsolach oraz facjatkę w dachu o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, zwieńczoną trójkątnym szczytem mieszczącym wąskie okno, zamknięte łukiem odcinkowym, w promienistym okratowaniu. Drzwi główne drewniane, klasycystyczne, płycinowe, zdobione rozetami, muszlami, kostką, osadzone na starych kutych zawiasach, z datą budowy 1831 r. – w nadświetlu. Okna prostokątne, dwudzielne, czteroskrzydłowe, 10-polowe, w opaskach z okiennicami. Z pierwotnego układu

i wyposażenia wnętrza zachowały się sień przelotowa, czarna kuchnia, klatka schodowa oraz klasycystyczne drzwi płycinowe. Od strony wschodniej w końcu XIX w. dobudowano drewniany podcień gospodarczy.

Nowa Cerkiew 28/29, gm. Ostaszewo.

Spichlerz – zbudowany w 1 poł. XIX w. w zespole zagrody nr 17, na wschód od domu mieszkalnego, przebudowany w części wschodniej na przełomie XIX i XX w. Założony na planie prostokąta, drewniany, oszalowany – o poziomym układzie desek, dwukondygnacyjny, z dachem dwuspadowym krytym dachówką holenderką, elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem. Trójkątny szczyt zachodni w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, mieści trzy prostokątne okna. W przyziemiu zachodniej ściany szczytowej dwa drewniane, prostokątne, dwuskrzydłowe wrota, oszalowane w układzie poziomym, zawieszone na kutych barokowych zawiasach. W ścianach bocznych, wzdłużnych dwa rzędy otworów okiennych: prostokątne, z podnoszonymi okiennicami z cienkich poziomych klepek w drugiej kondygnacji oraz małe wąskie, poziome – w przyziemiu, niektóre okna na starych kutych zawiasach o barokowych formach. Ściana wschodnia przebudowana na początku XX w., ceglana, zwieńczona trójkątnym szczytem. We wnętrzu drewniany belkowy strop z początku XIX w.

Nowa Kościelnica 50/51, gm. Ostaszewo.

Dom podcieniowy z 1840 r., drewniany, na kamiennym cokole, założony na planie prostokąta, z frontowym podcieniem ryglowym, wypełnionym cegłą holenderką, wspartym na dziesięciu kolumnach, pomiędzy którymi rozpostarta została snycersko rzeźbiona, drewniana kotara, narożniki domu obite deskami w formie pilastrów, szczyty elewacji bocznych opierzane deskami, listwowane. Okna ujęte drewnianymi opaskami i drewnianymi okiennicami. Dach wysoki, dwuspadowy kryty dachówką holenderką. Zachowany zabytkowy układ wnętrza, drzwi główne ze starymi okuciami, zdobione rozetami. Na nadprożu wejścia głównego napis „Wilhelm Klaasen Bauherr 1840”.

Nowa Kościelnica 64/65, gm. Ostaszewo.

Dom podcieniowy z poł. XVIII w., na planie wydłużonego prostokąta, z krótkim bocznym skrzydłem i podcieniem frontowym od osi wzdłużnej. Dwukondygnacyjny, dolna kondygnacja drewniana, konstrukcji zrębowej, górna i szczyt frontowy ryglowe, wypełnione cegłą, tynkowane. Dach dwuspadowy, kryty holenderką. Układ wnętrza zachowany na obydwu kondygnacjach, reprezentuje typ przejściowy domu żuławskiego. Sień frontowa na wysokości drugiej kondygnacji obiega balkon z balustradą. Portal główny zamknięty półkolem. Drzwi o ozdobnych płycinach.

Ostaszewo, gm. *loco*.

Ruina kościoła p.w. Św. Jana Chrzciciela.

Kościół wzmiankowany po raz pierwszy w 1333 r., wzniesiony ok. 1400 r., remontowany i częściowo przebudowywany w 2 poł. XVIII w. oraz l. 60-70- tych XIX w., spalony w 1945 r., obecnie w ruinie. Gotycki, orientowany, założony na planie regularnego mocno wydłużonego prostokąta, murowany, z cegły, salowy, z niewydzielonym prezbiterium i masywną czworoboczną, dwukondygnacyjną wieżą od zachodu. Przed zniszczeniem wieża posiadała drewnianą nadbudowę z 1785 r. zwieńczoną dachem namiotowym z iglicą, krytym gontem, korpus kościoła pokryty był wysokim dwuspadowym dachem, wnętrze płaskim – drewnianym, polichromowanym stropem z 2 poł. XVIII w. Od wschodu wznosił się późnogotycki, schodkowy szczyt sterczynowo blendowy, podzielony poziomo czterema pasami fryzów maswerkowych, malowanych na płaszczyznach otynkowanych oraz pionowo – smukłymi, profilowanymi lizenami mieszczącymi proste otynkowane blendy o łuku odcinkowym, wypełnione analogicznymi malowidłami maswerkowymi; malowidła te były odnawiane w 1910 r. Korpus kościoła zachowany do wysokości korony murów, opięty trzyskokowymi skarpami, od północy przylega zakrystia i kruchta, sklepione kolebkowo, z resztką pokrycia dachowego (holenderka) i dekoracyjnymi sterczynami, od południa neogotycki przedsionek z 1867 r., z którego do wnętrza kościoła prowadzą proste drzwi drewniane z okuciami o formach gotyckich. Ściany pn. i pd. przeprute wysokimi, ostrołukowymi oknami, od zachodu znajduje się szeroki ostrołukowy, profilowany portal, nad nim – wielkie ostrołukowe okno o bogatym rozglifieniu. Nad ścianą wschodnią zachował się fragment zawalonego szczytu z resztkami malowanego ornamentu maswerkowego. Pośrodku ściany prezbiterium wielki ostrołukowe okno ozdobione laskowaniem i kamienną dekoracją maswerkową, flankowane dwoma wysokimi wnękami zamkniętymi łukiem odcinkowym. W ścianie pn. dwa niewielki otwory wejściowe prowadzące z prezbiterium do zakrystii i wieżyczki, sklepione odcinkowo, osadzone w ostrołukowych profilowanych wnękach, kruchta pn. połączona z nawą szerokim ostrołukowym otworem. Układ cegieł w murach jednolity, gotycki, najstarszą XIV–wieczną część budowli stanowi prezbiterium i szeroka podbudowa wieży zach. zbudowana z cegieł większych rozmiarów. W l. 1970-1971 w ramach prac zabezpieczających przemurowano koronę murów i położono szlichtę wyrównawczą.

Ostaszewo, gm. *loco.*

Kościół p.w. Św. Jana Chrzciciela

wybudowany w latach 1873-1874 na potrzeby gminy ewangelickiej, od 1945 r. służy jako kościół parafii rzymsko-katolickiej. Wybudowany w stylu neogotyckim, murowany z cegły licowej, na kamiennej podmurówce, wzniesiony na planie prostokąta z pięciobocznym prezbiterium od zachodu i zakrystią od strony południowej, z kwadratową w rzucie wieżą od wschodu, nawa i prezbiterium oszkarpowane dwuskokowymi przyporami. Otwory okienne i drzwiowe ostrołukowe. Elewacje bogato zdobione płycinami z uskokami, blendami i gzymsami kostkowymi.

Palczewo, gm. Ostaszewo.

Kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej

wzniesiony w 1712 r. w formie zachowanej do dziś, w latach 70-tych XX w. zbudowano we wschodniej części dachu małą drewnianą sygnaturkę. Budynek drewniany, wzniesiony na planie prostokąta z kruchtą od zachodu i zakrystią od wschodu. Korpus budynku deskowany, dach dwuspadowy kryty gontem. Elewacja zachodnia z kruchtą na osi, ściany kruchty deskowane, drzwi dwuskrzydłowe, płycinowe, sześciodzielne, w bocznych ścianach, blisko okapu niewielkie prostokątne okna. Ściany nawy wykonane z bali, szczyty deskowane pionowo, na osi szczytu dwa kwadratowe okienka. Elewacje boczne rozczłonkowane pionowymi listwami.

Palczewo, gm. Ostaszewo.

Wiatrak typu holenderskiego,

wzniesiony na przełomie XVII i XVIII wieku, zbudowany na rzucie wielobocznym, kondygnacja przyziemia w konstrukcji ceglanej, wyższe kondygnacje w konstrukcji drewnianej szkieletowej, opierzanej gontami. Wrota do wnętrza drewniane, opierzane listwami, ujęte półkolistym, ceglanym podcieniem. Drzwi drewniane, opierzane żaluzjowo listwami. Okna drewniane, dwuskrzydłowe, 6-polowe.

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Budynek administracyjny
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 23**
czas powstania	1936 r.
nr rejestru	A-1686 decyzja z dnia 23.12.1998 r.
stan zachowania	dobry
uwagi	Budynek remontowany na bieżąco

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Budynek administracyjny
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 21**
czas powstania	1935 r.
nr rejestru	A-1687 decyzja z dnia 23.12.1998 r.
stan zachowania	Dobry, zachowane w większości pierwotne wyposażenie
uwagi	Błąd we wpisie, obiekt od chwili powstania nieprzerwanie pełni funkcję kulturalne, obecnie Żuławski Ośrodek Kultury

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Dom drewniany
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 14**
czas powstania	Poł. XIX w.
nr rejestru	A-1585 decyzja z dnia 28.03.1996 r.
stan zachowania	dobry
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Dom, szachulcowy
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 9**
czas powstania	k. XIX w.
nr rejestru	A-1608 decyzja z dnia 29.03.1996 r.
stan zachowania	
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Dom , drewniany
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Sikorskiego 5 (d. 35)**
czas powstania	k. XVIII w. IX/XX w.
nr rejestru	A-734 decyzja z dnia 21.12.1972 r.
stan zachowania	Wymaga remontu
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Dom drewniany
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Wejhera 2**
czas powstania	1 poł. XIX w.
nr rejestru	A-1322 decyzja z dnia 29.08.1990 r.
stan zachowania	Stolarka okienna częściowo wymieniona, więźba w połowie remontowana, w drugiej konieczna do sprawdzenia
uwagi	Budynek kwalifikuje się do remontu

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	magazyn
adres	Nowy Dwór Gdański ul. Kopernika 17
czas powstania	1902 r.
nr rejestru	A-1499 decyzja z dn. 12.12.1994 r.
stan zachowania	Zły, konieczny remont
uwagi	Dach pokryty eternitem, rynny nieszczelne, ściany zawilgocone

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Dom podcieniowy
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Morska 73**
czas powstania	k. XVIII w. 1800 r. , XX w.
nr rejestru	A-1578 decyzja z dnia 24.01.1996 r.
stan zachowania	Budynek zaniedbany, częściowo wymieniona stolarka okienna, słupy podcienia częściowo zniszczone
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Budynek administracyjno - produkcyjny
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Morska 83**
czas powstania	XIX/XX w.
nr rejestru	A-1097 wpis z dnia 20.09.1985 r.
stan zachowania	Budynek w remoncie, obudowany przybudówkami
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Dom drewniany
adres	**Nowy Dwór Gdański pl. Wolności 10**
czas powstania	poł. XIX w.
nr rejestru	A-1320 decyzja z dnia 29.08.1990 r.
stan zachowania	dobry
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Wieża ciśnień
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Tuwima 5**
czas powstania	1909 r.
nr rejestru	A-1371 decyzja z dnia 26.10.1992 r.
stan zachowania	zły
uwagi	Konieczne prace zabezpieczające

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	d. organistówka, ob. Budynek mieszkalny
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Chrobrego 2**
czas powstania	Poł. XIX w.
nr rejestru	A-1952 decyzja z dnia 30.11.2017 r.
stan zachowania	Konieczne drobne reperacje
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Dom
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Chrobrego 7**
czas powstania	Poł. XIX w.
nr rejestru	A-1321 decyzja z dnia 29.08.1990 r.
stan zachowania	Rozwarstwiona podmurówka, pokrycie dachu eternit, w części tylnej przebudowane poddasze, stolarka budowlana współczesna, okna połaciowe od strony ulicy
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - miasto	
obiekt	Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego
adres	**Nowy Dwór Gdański ul. Drzymały 3**
czas powstania	Poł. XIX w.
nr rejestru	A-1419 decyzja z dnia 13.10.1993 r.
stan zachowania	dobry
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI – gmina	
obiekt	Dom podcieniowy
adres	**Lubieszewo**
czas powstania	Poł. XIX w.
nr rejestru	A-238 decyzja z dnia 26.09.1961 r.
stan zachowania	Stolarka okienna drewniana, oryginalna, belki konstrukcyjne podcienia poważnie uszkodzone, ściany zawilgocone, pokrycie dachu przełożone, dachówka oryginalna
uwagi	Przeprowadzić badania wilgotności ścian, pilna potrzeba remontu konstrukcji podcienia

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Kościół parafialny p.w. św. Elżbiety
adres	**Lubieszewo**
czas powstania	2 poł. XIV w., XVI-XIX w.
nr rejestru	A-237 decyzja z dnia 26.09.1961 r.
stan zachowania	Pokrycie dachu wymienione, doraźne reperacje ścian około fundamentowych, pęknięcie ściany zakrystii
uwagi	Zalecana konsultacja konstrukcyjna

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Dom podcieniowy
adres	**Orłowo, ul. Żuławska 66**
czas powstania	1802 r.
nr rejestru	A-186 decyzja z dnia 17.06.1960 r.
stan zachowania	Budynek w trakcie remontu
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Kościół fil. p.w. św. Barbary
adres	**Orłowo**
czas powstania	Poł. XIV w.
nr rejestru	A-244 decyzja z dnia 29.09.1961 r.
stan zachowania	w trakcie remontu generalnego po spaleniu dachu, wcześniej wyremontowane fundamenty
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Dom podcieniowy
adres	**Orłowo**
czas powstania	1802 r.
nr rejestru	A-245 decyzja z dnia 30.09.1961 r.
stan zachowania	Podcień zagrożony katastrofą budowlaną, stolarka budowlana zachowana, pokrycie dachu przełożone, dachówka holenderka
uwagi	Wymaga remontu

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Dom podcieniowy
adres	**Orłowo**
czas powstania	1847 r.
nr rejestru	A-1096 decyzja z dnia 13.09.1985 r.
stan zachowania	Zły, przeciekający dach, opaska betonowa przy ścianach, stolarka okienna PCV, spękana podmurówka kamienna, ubytki belek konstrukcyjnych wypełnione pianką montażową, okna połaciowe w dachu, stodoła drewniana nie istnieje
uwagi	Wymaga remontu

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP
adres	**Marzęcino**
czas powstania	1 poł. XIX w.
nr rejestru	A-796 decyzja z dnia 21.12.1973 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	kościół par., ob. punkt muzealny
adres	**Kmiecin**
czas powstania	XIV wieża drewniana, 1679 r.
nr rejestru	A-128 decyzja z dnia 2.12.1959 r.
stan zachowania	Dobry, po remontach
uwagi	Przywrócona funkcja sakralna

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	brama wjazdowa na teren kościelny, drewniana
adres	**Kmiecin**
czas powstania	1803 r.
nr rejestru	A-1939 (147/N) decyzja z dnia 1.12.1961 r.
stan zachowania	Dobry, po remoncie
uwagi	przeniesiona w 1967 r. z Jasionna, gm. Gronowo Elbląskie

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	cmentarz mennonicki
adres	**Różewo**
czas powstania	Ok 1754 r.
nr rejestru	A-1244 decyzja z dnia 14.08.1988 r.
stan zachowania	Pomniki nagrobne wymagają konserwacji
uwagi	Uporządkowany, nowe ogrodzenie

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Zagroda : dom 1861 , 2 obory, pocz. XX, warsztat, pocz. XX, spichlerz, 1921, brama z kratą 1906 , ogród
adres	**Rychnowo Żuławskie**
czas powstania	1861 r.
nr rejestru	A-1244 decyzja z dnia 14.08.1988 r.
stan zachowania	Dom i spichlerz w stanie dobrym, nad większą oborą zarwany dach, nad mniejszą istnieje, częściowo zniszczony
uwagi	

UWAGA!
WSTĘP
WZBRONIONY

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	kościół par. p.w. św. Anny
adres	**Marynowy**
czas powstania	poł. XIV, wieża drewn.,1619 r.
nr rejestru	A-239 decyzja z dnia 27.09.1961 r.
stan zachowania	Dobry, konieczne drobne naprawy
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	cmentarz przykościelny
adres	**Marynowy**
czas powstania	Prawdopodobnie XIV w.
nr rejestru	A-1458 decyzja z dnia 27.05.1994 r.
stan zachowania	Szczątkowy, zachowane obiekty wymagają konserwacji
uwagi	Zachowanych kilka żeliwnych krzyży i kamiennych nagrobków

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Dom podcieniowy, szach.
adres	**Marynowy ul. Podcieniowa 19 (d. nr 47/55)**
czas powstania	1803 r.
nr rejestru	232 decyzja d dn. 20.09.1961 r.
stan zachowania	dobry
uwagi	budynek w remoncie

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Dom podcieniowy
adres	**Marynowy 52**
czas powstania	1830 r.
nr rejestru	798 decyzja z dn. 21.12.1973 r.
stan zachowania	Katastrofalny
uwagi	Obiekt na skraju katastrofy budowlanej, podcień nie istnieje, ganek zawalony, ściany spękane, jedne z drzwi wyrwane, zachowana część detalu, budynek zamieszkany

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	dom podcieniowy, szach.
adres	**Marynowy ul, Nowodworska 70/70a (d. nr 46/54)**
czas powstania	1804 r.
nr rejestru	A-231 decyzja z dnia 20.09.1961 r.
stan zachowania	Budynek zaniedbany
uwagi	dach wymaga remontu, pęknięcia podmurówki, brak kilkudziesięciu dachówek, część rynien przerdzewiała, brak pokrycia nad gankiem bocznym, część okien wymieniona na PCV

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Kościół p.w. św. Mikołaja
adres	**Żelichowo 31**
czas powstania	XIV, odbudowa 1637-47, 1894 r.
nr rejestru	A-236 decyzja z dn. 25.09.1961
stan zachowania	dobry
uwagi	Jeden z najlepiej zachowanych obiektów, trwają starania o zakończenie prac przy bryle kościoła, rozpoczęto prace konserwatorskie przy wyposażeniu

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Kościół p.w. św. Jakuba
adres	**Tuja**
czas powstania	XIV,1894 r.
nr rejestru	A-250 decyzja z dnia 3.10. 1961 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	dom (d. gospoda z częścią mieszkalną), drewniany, otoczenie ogrodowo-parkowe,
adres	**Jazowa nr 6**
czas powstania	1887 r.
nr rejestru	A-1907 decyzja z dnia 31.12.2014 r.
stan zachowania	W trakcie remontu po pożarze
uwagi	

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	Dom podcieniowy, szach.
adres	**Myszewko nr 4/4a (d. nr 1)**
czas powstania	1793, XX w.
nr rejestru	A-241 decyzja z dn. 27.09.1961 r.
stan zachowania	zaniedbany
uwagi	Podcień zabudowany, dach nieszczelny, brak kilkunastu dachówek, stolarka okienna w części domu wymieniona na PCV

NOWY DWÓR GDAŃSKI - gmina	
obiekt	dom „olęderski” w zagrodzie, drewniany
adres	**Stobna nr 5**
czas powstania	1888 r.
nr rejestru	A-1916 wpis z dnia 19.05.2015 r.
stan zachowania	Dobry, wymaga drobnych reperacji
uwagi	Pierwotna drewniana część gospodarcza nie istnieje, odbudowana ceglana

KRYNICA MORSKA – miasto	
obiekt	dom z ogrodem
adres	**ul. Górników 20 (d. 9)**
czas powstania	po 1920 r.
nr rejestru	A-1454 decyzja z dnia 29.04.1994 r.
stan zachowania	dach wymaga remontu, wysokie zamakanie ścian, stolarka okienna zniszczona
uwagi	bardzo zaniedbany , wymaga pilnego remontu, ogród zniszczony

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Dom
adres	ul. Przyjaźni 22 (d.11)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1462 decyzja z dnia 14.06.1994 r.
stan zachowania	Dach po remoncie, stolarka wymieniona, tynki zakładane
uwagi	w trakcie remontu

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Dom
adres	ul. Portowa 28 (d.9)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1472 decyzja z dnia 4.08.1994 r.
stan zachowania	dach i fundamenty wymagają remontu, stolarka okienna PCV
uwagi	Wtórna przybudówka, brak bieżącej konserwacji, rynny od lat nie czyszczone

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	willa
adres	ul. Młodzieży 2
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	1460 decyzja z dn. 10.06.1994 r.
stan zachowania	Doraźne remonty ścian i fundamentów, ubytki pokrycia dachu
uwagi	Do remontu, tynki łatane bez zachowania faktury

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	willa, d. „Villa Kolkmann”, z ogrodem
adres	ul. Młodzieży 1 (d. 2)
czas powstania	1900 r.
nr rejestru	A-1618 decyzja z dn. 30.12.1996 r.
stan zachowania	Nowe pokrycie dachu, nie działająca izolacja pozioma ścian,
uwagi	Błędna technika remontu ścian około fundamentowych

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Willa
adres	ul. Żeromskiego 8 (d. Robotników 2)
czas powstania	pocz. XX
nr rejestru	A-1461 decyzja z dnia 11.06.1994 r.
stan zachowania	Remonty na bieżąco
uwagi	Stan dobry

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Willa
adres	ul. Teleexpresu 12 (d. Robotników 7)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1387 decyzja z dnia 15.06.1993 r.
stan zachowania	bardzo dobry
uwagi	remont generalny na ukończeniu

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Willa
adres	ul. Teleexpresu 17 (d. Robotników 6)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1465 decyzja z dnia 20.06.1994 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	po remoncie

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Willa
adres	ul. Teleexpresu 10 (d. Robotników 9)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1466 decyzja z dnia 22.06.1994 r.
stan zachowania	dobry
uwagi	w trakcie remontu

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Willa
adres	ul. Teleekspresu 8 (d. Robotników 11)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1631 decyzja z dnia 22.06.1994 decyzja z dnia 21.05.1994 r.
stan zachowania	Zawilgocone ściany, dach nieszczelny, elewacje pokryte farbami uszczelniającymi pory cegieł, ogólny stan techniczny niezadowalający, barierki balkonowe wtórne, żelazne.
uwagi	Zaniedbany, pilna potrzeba podjęcia działań ratunkowych.

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Ogrodzenie
adres	ul. Teleexpresu 8 (d. Robotników 11)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1631 decyzja z dnia 22.06.1994 r.
stan zachowania	Zaniedbane, przemalowane, zarośnięte winobluszczem, brak kilku słupków i przęseł
uwagi	do remontu

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	wille „Meta” i „św. Katarzyna”
adres	ul. Teleexpresu 6 (d. ul. Robotników 13-15)
czas powstania	XIX/XX w.
nr rejestru	A-1370 decyzja z dnia 26.10.1992 r.
stan zachowania	Dobry po generalnym remoncie i przebudowie bez zachowania detali, stolarka okienna PCV, ściany oklejone styropianem
uwagi	utrata wartości po przebudowie

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	obecnie „Cesarski Dwór”
adres	ul. Teleexpresu 2 (d. Robotników 21)
czas powstania	Początek XX w. ,
nr rejestru	A-1353 decyzja z dnia 5.07.1991 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	przed 1999 drewniany budynek rozebrany, odbudowany

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Willa
adres	ul. Gdańska 102 (d. 39)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1467 decyzja z dnia 22.06.1994 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	Dach po remoncie, ściany suche, ściany ocieplone styropianem, okna PCV

KRYNICA MORSKA - miasto	
obiekt	Dom
adres	ul. Gdańska 72 (d. 67)
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1304 decyzja z dnia 12.02.1990 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	Dach po remoncie, ściany suche, stolarka okienna PCV, wtórne przybudówki

Gmina Stegna	
obiekt	budynek przepompowni wraz z urządzeniami technicznymi
adres	**Rybina – Chłodniewo, nad kanałem Linawy**
czas powstania	1929-1930 r.
nr rejestru	A-1513 decyzja z dnia 1.02.1995 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	Obiekt czynny

Gmina Stegna	
obiekt	most kolejowy, obrotowy, wąskotorowy
adres	**Rybina - nad rz. Szkarpawą,**
czas powstania	1935 r.
nr rejestru	A-1625 decyzja z dnia 3.04.1997 r.
stan zachowania	Dobry, czynna przeprawa kolejowa
uwagi	konserwowany na bieżąco

Gmina Stegna	
obiekt	most drogowy zwodzony I
adres	**Rybina - na rzece Szkarpawie**
czas powstania	1933 r.
nr rejestru	A-1530 decyzja z dnia 3.03.1995 r.
stan zachowania	Dobry, czynna przeprawa, most po kapitalnym remoncie
uwagi	Konserwowany na bieżąco

Gmina Stegna	
obiekt	most drogowy zwodzony II
adres	**Rybina - na Wiśle Królewieckiej**
czas powstania	1933 r.
nr rejestru	A-1533 decyzja z dnia 7.04.1995 r.
stan zachowania	Dobry, po kapitalnym remoncie, czynna przeprawa drogowa
uwagi	Konserwowany na bieżąco

Gmina Stegna	
obiekt	drewniany dom podcieniowy
adres	**Rybina 12**
czas powstania	1830 r., 2 poł. XIX w.
nr rejestru	A-1349 decyzja z dnia 29.04.1991 r.
stan zachowania	Bardzo dobry, dom po kapitalnym remoncie w roku 2018
uwagi	Jeden z najlepiej zachowanych obiektów na terenie Powiatu Nowodworskiego

Gmina Stegna	
obiekt	dom , drewniany
adres	**Żuławki nr 79**
czas powstania	1860 r.
nr rejestru	A-1505 decyzja z dnia 16.01.1995 r.
stan zachowania	Dobry, dachówka ceramiczna, holenderka, podmurówka ceglana, stolarka okienna PCV
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	dom podcieniowy
adres	**Żuławki nr 75**
czas powstania	1859 r.
nr rejestru	A-737 decyzja z dnia 4.09.1986 i z 21.12.1972 r.
stan zachowania	Dobry, dachówka betonowa, stolarka zachowana
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	dom podcieniowy
adres	**Żuławki nr 64**
czas powstania	1803 r.
nr rejestru	A-187 decyzja z dnia 30.06.1960 r.
tan zachowania	Dobry, wymienione pokrycie dachu, fundamenty wyremontowane, częściowo wymieniona stolarka okienna, zachowane drzwi, ściany po remoncie
uwagi	trwa remont generalny

Gmina Stegna	
obiekt	dom szachulcowy
adres	**Żuławki nr 52**
czas powstania	poł, XIX w.
nr rejestru	A-736 decyzja z dnia 21.12.1972 r.
stan zachowania	Budynek oklejony styropianem, pokrycie dachu eternit, stolarka okienna PCV
uwagi	Dewastacja estetyczna obiektu, zagrożenie drewnianych elementów konstrukcji na skutek braku wentylacji ścian

Gmina Stegna	
obiekt	ogrodzenie cmentarza z 2 żeliwnymi bramami
adres	**Żuławki**
czas powstania	Część wschodnia, zachodnia i północna połowa XIX w. część południowa pochodzi z roku 2010 r.
nr rejestru	A-1449 decyzja z dnia 12.04.1994 r.
stan zachowania	zadowalający, jeden ze słupów bramy głównej pęknięty
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	Cmentarz
adres	**Żuławki**
czas powstania	1 poł. XIV w.,1919, po 1945 r.
nr rejestru	A-1449 decyzja z dnia 12.04.1994 r.
stan zachowania	Zróżnicowany
uwagi	Historyczne pomniki nagrobne w ilości szczątkowej

Gmina Stegna	
obiekt	Kościół p.w. Narodzenia NMP wraz z otaczającym cmentarzem, układem wysokiej zieleni cmentarnej, ogrodzeniem cmentarza i dwoma dzwonami na terenie cmentarza
adres	**Żuławki**
czas powstania	1840 r.
nr rejestru	A-1449 decyzja z dn. 12.04.1994 r.
stan zachowania	Pęknięcia ściany szczytowej
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	dom podcieniowy, drewniany
adres	**Żuławki nr 32/33**
czas powstania	1797 r. poł. XIX w.
nr rejestru	A-1812 decyzja z dnia 7.08.2007 r.
stan zachowania	dach kryty w połowie dachówką ceramiczną, w połowie betonową, stolarka okienna częściowo zachowana, częściowo wymieniona na PCV jedna ze ścian oklejona styropianem
uwagi	Wymaga remontu, od strony podwórka wtórna przybudówka

Gmina Stegna	
obiekt	cmentarz ewangelicki
adres	**Żuławki**
czas powstania	1890 r.
nr rejestru	A-1450 wpis z dnia 12.04.1994 r.
stan zachowania	Uporządkowany w roku ubiegłym, większe fragmenty nagrobków pozostawiono na miejscu, mniejsze zgromadzono w kaplicy, zachowany jeden duży grobowiec bez pomnika
uwagi	Zachowany obrys fundamentów domu modlitwy

Gmina Stegna	
obiekt	kaplica cmentarna
adres	**Żuławki**
czas powstania	Brak danych, prawdopodobnie II poł. XIX w.
nr rejestru	A-1450 decyzja z dnia 12.04.1994 r.
stan zachowania	Dobry, remont kapitalny w roku 2020
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	dom podcieniowy, drewn./szach.
adres	**Żuławki nr 6**
czas powstania	XVIII, XIX w.
nr rejestru	A-735 decyzja z dnia 21.12.1972 r.
stan zachowania	Dobry, niewielkie ubytki w pokryciu dachu, opaska betonowa przy ścianach wokół domu
uwagi	Jeden z najlepiej utrzymanych obiektów na terenie powiatu

Gmina Stegna	
obiekt	Układ ruralistyczny wsi Żuławki i Drewnica
adres	**Żuławki, Drewnica**
czas powstania	XVIII-XXI w.
nr rejestru	A-874 decyzja z dn. 28.11.1977 r.
stan zachowania	zróżnicowany
uwagi	Kuriozalna hala produkcyjna w centrum Żuławek, przy drodze głównej

Gmina Stegna	
obiekt	Układ ruralistyczny wsi
adres	**Drewnica**
czas powstania	XVIII-XXI w.
nr rejestru	A-874 decyzja z dn. 28.11.1977 r.
stan zachowania	zróżnicowany
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	Dom holenderski, drewniany
adres	**Drewnica 48**
czas powstania	2 poł. XIX w.
nr rejestru	A 1867 decyzja z dnia 28.09.2010 r.
stan zachowania	Brak danych
uwagi	Nieistniejący adres

Gmina Stegna	
obiekt	wiatrak koźlak
adres	**Drewnica 116**
czas powstania	1718, 1892 r.
nr rejestru	A-282 decyzja z dnia 23.02.1962 r.
stan zachowania	Zły
uwagi	Wymaga pilnego podjęcia prac remontowych

Gmina Stegna	
obiekt	Dom
adres	**Przemysław nr 63**
czas powstania	pocz. XX w.
nr rejestru	A-1006 wpis z dnia 14.05.1982 r.
stan zachowania	Zły, postępująca degradacja, więźba na krawędzi katastrofy budowlanej, pęknięcia ścian, zachowana w większości stolarka budowlana
uwagi	Porzucony od kilkudziesięciu lat

Gmina Stegna	
obiekt	Dom drewniany, zagroda typu holenderskiego
adres	**Przemysław 1**
czas powstania	1844 r.
nr rejestru	A 799 decyzja z dn. 21.12.1973 r.
stan zachowania	Część konstrukcji drewnianej zastąpiona murkiem ceglanym, fragment ściany oklejony styropianem, stolarka okienna PCV, pokrycie dachu - eternit
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	dom podcieniowy, drewn,/szach.
adres	**Przemysław nr 3**
czas powstania	1789 r.
nr rejestru	A-248 wpis z dnia 2.10.1961 r.
stan zachowania	Dobry, po remoncie
uwagi	Usługi hotelarskie, w jednym z narożników powiększone otwory okienne

Gmina Stegna	
obiekt	Stodoła przy domu nr 13
adres	**Izbiska 15**
czas powstania	1734 r.
nr rejestru	A 331 decyzja z dn. 26.09.1962 r.
stan zachowania	zły
uwagi	Przy ścianach wtórne przybudówki, zmieniono funkcje magazynową na mieszkalną, wycięto otwory okienne.

Gmina Stegna	
obiekt	Dom podcieniowy
adres	**Mikoszewo ul. Gdańska 55**
czas powstania	XVIII/XIX w.
nr rejestru	240 decyzja z dn. 27.09.1961 r.
stan zachowania	Dobry po remoncie generalnym
uwagi	Jeden z najlepiej przeprowadzonych remontów na terenie Powiatu Nowodworskiego

Gmina Stegna	
obiekt	dom podcieniowy, drewniany
adres	**Mikoszewo ul. Gdańska 68**
czas powstania	poł. XIX w.
nr rejestru	A-1003 decyzja z dnia 30.04.1982 r.
stan zachowania	Wymaga remontu, pokrycie dachu ceramiczne, holenderka / dachówka betonowa, Stolarka okienna częściowo wymieniona na PCV, drzwi w podcieniu z początku XX w., od podwórza współczesne
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	dzwonnica cmentarna, drewniana
adres	**Mikoszewo ul. Gdańska 45**
czas powstania	k. XIX w.
nr rejestru	A-1874 decyzja z dnia 29.03.2011 r.
stan zachowania	Dobry, po remoncie
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat
adres	**Mikoszewo ul. Gdańska 45**
czas powstania	XVIII w. , 1910 r.
nr rejestru	A-1874 decyzja z dnia 29.03.2011 r.
stan zachowania	Szczątkowy
uwagi	Nagrobki i ich fragmenty zgromadzono w czymś w rodzaju lapidarium

Gmina Stegna	
obiekt	dom drewniany
adres	**Mikoszewo ul. Gdańska 17**
czas powstania	1900 r.
nr rejestru	A-1363 z 14.05.1992 r.
stan zachowania	Dobry, bieżące konserwacje, wymienione pokrycie dachu, okna PCV, liczne wtórne dobudówki
uwagi	Dawna karczma, obecnie usługi hotelarskie

Gmina Stegna	
obiekt	kościół par. p.w. Najświętszego Serca Jezusa
adres	**Stegna**
czas powstania	1681-1683 r., XIX w.
nr rejestru	A-249 decyzja z dnia 3.10.1961 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	drobne ubytki cegły w ścianie południowej, zniszczone zegary wieżowe, przemurowania cegłą współczesną, pęknięcie ściany zakrystii

Gmina Stegna	
obiekt	plebania, budynek drewniany
adres	**Stegna ul. Gdańska 1**
czas powstania	1 poł. XIX w.
nr rejestru	A-249 decyzja z dnia 21.12.1973 r.
stan zachowania	Brak dostępu do wnętrza, ściany zewnętrzne oklejone styropianem, otynkowane, zawilgocone
uwagi	stolarka drewniana, pokrycie dachu ceramiczne, dachówka holenderka, wtórne przybudówki, kryte blachodachówką

Gmina Stegna	
obiekt	dom, drewn.
adres	**Stegna ul. Gdańska 66**
czas powstania	2 poł. XIX w.
nr rejestru	A-1351 decyzja z dnia 16.05.1991 r.
stan zachowania	Dobry, po remoncie generalnym
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	chata rybacka, drewniana
adres	**Jantar ul. Rybacka 54**
czas powstania	1839 r.
nr rejestru	A-1056 decyzja z dnia 7.06.1984 r.
stan zachowania	Podwalina do wymiany, konstrukcja stropu podobnie, trwa remont więźby i wymiana pokrycia
uwagi	Wskazane kontynuowanie prac

Gmina Stegna	
obiekt	Zagroda typu holenderskiego, drewniany
adres	**Stegna Cisewo 6**
czas powstania	1801 r., poł. XIX w.
nr rejestru	A-797 decyzja z dnia 21.12.1973 r.
stan zachowania	Dobry, po remoncie generalnym,
uwagi	W jednym z narożników wtórne okna panoramiczne

Gmina Stegna	
obiekt	most drogowy zwodzony na rzece Tudze
adres	**Stobiec**
czas powstania	1934 r.
nr rejestru	A-1561 decyzja z dnia 7.08.1995 r.
stan zachowania	Dobry, po remoncie
uwagi	

Gmina Stegna	
obiekt	kościół fil. P.w. św. Jakuba
adres	**Niedźwiedzica**
czas powstania	Poł. XIV w., XIX w.
nr rejestru	A-242 decyzja z dnia 28.09.1961 r.
stan zachowania	W trakcie remontu
uwagi	Ściana wschodnia po remoncie, pozostałe w trakcie osuszania, zbite tynki do wys. 1,5 m dach po remoncie, wieża odbudowana z cegły współczesnej, pęknięcie ściany zakrystii

Gmina Sztutowo	
obiekt	Miejsce Pamięci Narodowej - teren obozu „Stutthof”
adres	**Sztutowo**
czas powstania	12.03.1962 r.
nr rejestru	A-1361 decyzja z dnia 19.02.1992 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	

Gmina Sztutowo	
obiekt	Szkoła
adres	**Sztutowo ul. Szkolna 13**
czas powstania	1864-1867 r.
nr rejestru	A-1372 decyzja z dnia 27.10.1992 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	

Gmina Sztutowo	
obiekt	magazyn, szach.
adres	**Sztutowo**
czas powstania	
nr rejestru	A-1372 z 27.10.1992 r.
stan zachowania	Ściany w partiach przyziemia poważnie zawilgocone, brak orynnowania
uwagi	Błąd we wpisie. Budynek w 1/3 wymurowany z cegły, w 2/3 z drewna, konstrukcja szachulcowa wymalowana na tynku

Gmina Sztutowo	
obiekt	Dom, budynek gospodarczy
adres	**Sztutowo ul. Gdańska 31**
czas powstania	ok. 1901 r.
nr rejestru	A-1373 decyzja z dnia 18.11.1992 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	

Gmina Sztutowo	
obiekt	most drogowy zwodzony na Wiśle Królewieckiej
adres	**Sztutowo**
czas powstania	1934 r.
nr rejestru	A-1551 wpis z dnia 3.07.1995 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	

Gmina Ostaszewo	
obiekt	dom podcieniowy
adres	**Nowa Kościelnica nr 51**
czas powstania	1840 r., XX w.
nr rejestru	A-333 decyzja z dnia 26.09.1962 r.
stan zachowania	drewn./szach, stan stabilny, zadbane
uwagi	

Gmina Ostaszewo	
obiekt	dom podcieniowy
adres	**Nowa Kościelnica** nr 64
czas powstania	pol. XVIII w., XX w.
nr rejestru	A-243 decyzja z dnia 26.09.1962 r.
stan zachowania	Dobry
uwagi	Budynek po remoncie

Gmina Ostaszewo	
obiekt	dom podcieniowy
adres	**Gniazdowo 28/29**
czas powstania	1 poł. XIX w.
nr rejestru	A-731 decyzja z dnia 21.12.1972 r.
stan zachowania	Zły; dach, ściany, fundamenty, stolarka okienna bardzo zniszczona
uwagi	wymaga szybkiego remontu, w części nr 29 okna PCV, wtórna przybudówka, w podcieniu w miejscu okna wycięte wejście

Gmina Ostaszewo	
obiekt	dom podcieniowy
adres	**Gniazdowo 44**
czas powstania	-----
nr rejestru	124/N decyzja z dnia 23.09.1961 r.
stan zachowania	nie istnieje
uwagi	

Gmina Ostaszewo	
obiekt	Spichlerz
adres	**Gniazdowo 46**
czas powstania	1 poł. XIX w.
nr rejestru	125/N decyzja z dnia 23.09.1961 r.
stan zachowania	nie istnieje
uwagi	

Gmina Ostaszewo	
obiekt	kościół parafialny p.w. św. Marcina
adres	**Nowa Cerkiew**
czas powstania	1878 – 1879 r.
nr rejestru	A-1234 decyzja z dnia 15.07.1988 r.
stan zachowania	Dach po remoncie, brak zegarów wieżowych, duży ubytek w narożniku wieży, opaska betonowa przy ścianach, pęknięcia podmurówki, pęknięcia przypór, posadzka kamienna, wymieniona, wyposażenie z epoki zachowane
uwagi	Wskazana konsultacja konstrukcyjna

Gmina Ostaszewo	
obiekt	cmentarz przykościelny
adres	**Nowa Cerkiew**
czas powstania	pol. XIX w.
nr rejestru	A-1234 decyzja z dnia 15.07.1988 r.
stan zachowania	Zróżnicowany
uwagi	Zachowany w formie szczątkowej

Gmina Ostaszewo	
obiekt	Dom podcieniowy
adres	**Nowa Cerkiew nr 12/13**
czas powstania	1820 r., XX w.
nr rejestru	732 decyzja z dn. 12.12.1972 r.
stan zachowania	Podcień w bardzo złym stanie, bryła budynku w części pod nr 13 w stanie złym, nr 12 po remoncie, okna w większości PCV, do części nr 12 dobudowany budynek, pokrycie dachu wymienione, zachowane ceglane słupy bramy i furtki
uwagi	Podcień – pilna potrzeba remontu, podobnie ściany od strony szosy boczna pod nr 13

Gmina Ostaszewo	
obiekt	wiatrak holender
adres	**Palczewo**
czas powstania	XIX w.
nr rejestru	A-58 decyzja z dnia 17.02.1956 r.
stan zachowania	Murowana podstawa częściowo odsłonięta, ściany spięte, widocznych kilka pęknięć, śmigła zniszczone, ościeża wrót zniszczone, stropy obu wjazdów uszkodzone, brak danych o konstrukcji drewnianej, gont wymieniony
uwagi	Prace remontowe zawieszone.

Gmina Ostaszewo	
obiekt	kościół ewangelicki, obecnie kaplica rzym.-kat. P.w. MB Częstochowskiej
adres	**Palczewo**
czas powstania	1712 r., 1896 r.
nr rejestru	A-1282 wpis z dnia 25.07.1989 r.
stan zachowania	Ogólnie dobry, stolarka okienna wymaga remontu
uwagi	Opaska granitowa przylega bezpośrednio do ścian, miedziane zabezpieczenia belek podwali nowych odstają od lica ścian

Gmina Ostaszewo	
obiekt	kościół p.w. św. Jerzego
adres	**Jeziernik**
czas powstania	XIV w. wieża 1637 r.
nr rejestru	A-181 decyzja z dnia 8.04.1960 r.
stan zachowania	Więźba po remoncie, pokrycie dachowe wymienione, pęknięcia przypór, chodnik granitowy przylega bezpośrednio do ściany podstawy wieży
uwagi	Wskazana konsultacja konstrukcyjna

Gmina Ostaszewo	
obiekt	cmentarz mennonicki
adres	**Stawiec**
czas powstania	XVIII w.
nr rejestru	A-1243 decyzja z dnia 14.08.1988 r.
stan zachowania	ogrodzony, zadbany
uwagi	Zachowane kamienie nagrobne wymagają prac konserwatorskich

Gmina Ostaszewo	
obiekt	dom drewniany
adres	**Groblica nr 6**
czas powstania	1796 r., XX w.
nr rejestru	A-1345 decyzja z dnia 6.02.1991 r.
stan zachowania	Zadbany, pierwotnie kryty strzechą, obecnie blachą, budynek gospodarczy nie istnieje, stolarka okienna częściowo wymieniona, zachowane oryginalne drzwi, jeden ze szczytów pokryty blachą
uwagi	W przypadku remontu, konieczne merytoryczne wsparcie właścicieli

Gmina Stegna	
obiekt	Zagroda holenderska, w skład której wchodzą: budynek mieszkalny, budynek inwentarski, stodoła, spichlerz, zieleń komponowana: aleja wierzbowo-jesionowa wzdłuż drogi dojazdowej do zagrody, szpaler jesionów wyniosłych wzdłuż płd.-zach. granicy działki 293/1, szpaler świerków pospolitych wzdłuż płn.-zach. Granicy działki nr 293/2 oraz teren na którym przedmiotowa zagroda jest usytuowana, tj. część działki nr 293/2 oraz działki nr293/1, 284, 285, 286.
adres	**Żuławki 80**
czas powstania	1859 r.
nr rejestru	A-1912 wpis z dnia 26.03.2015 r.
stan zachowania	Zróżnicowany, budynek mieszkalny do chwili wpisu do rejestru remontowany na bieżąco, stolarka okienna PCV, budynek inwentarski stan więźby i pokrycia dachu zły, stodoła w stanie złym, spichlerz w stanie dobrym, szpaler świerków zniszczony praz wichurę w czerwcu 2021 r.
uwagi	Budynek inwentarski zaadoptowany częściowo do funkcji mieszkalnych, konieczny pilny remont więźby i wymiana pokrycia dachu, stodoła w całości do pilnego remontu.

